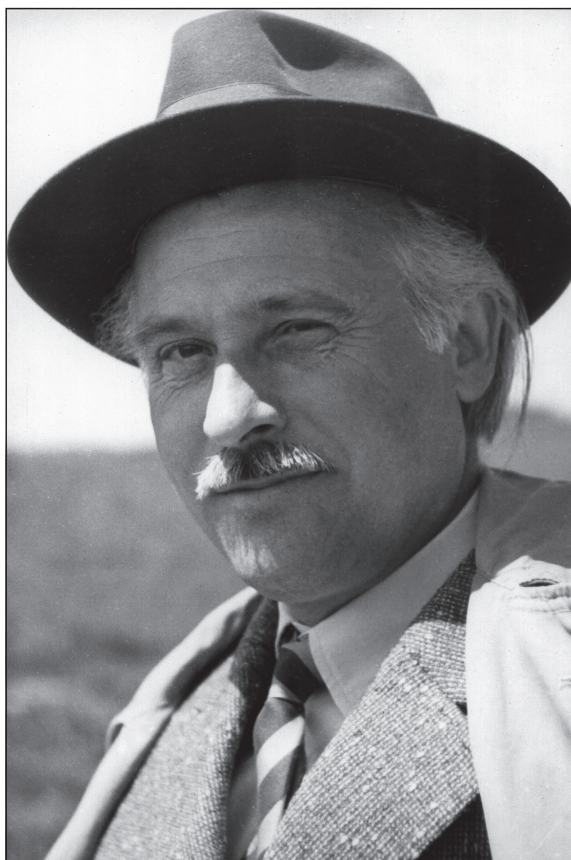

2019. 1.

NEGYVENHETEDIK ÉVFOLYAM

SOMOGY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Takáts Gyula

Személyes vallomás Takáts Gyulával történt találkozásaimról*

Az írás címe ellenére első személyes találkozásom Takáts Gyulával valójában Badacsonyan történt az Egry-kör gyűlésén. A badacsonyi, nagy nevű pedagógus, szakíró Fonay Tibor, az Egry József Emlékbizottság tagja által vezetett Egry József Baráti Körnek voltunk tagjai Lipták Gáborral, Lipták Gábornéval, Fodor Andrással, Bánffy Györggyel, Szij Rezsővel és Bélával, Udvardy Erzsébettel, Tamás Istvánnal és másokkal. Takáts Gyula ezen az 1981-es közgyűlésen mondta el nem túl kedvező véleményét Marton László újonnan avatott Egry-szobráról, amelyet egyaránt felállítottak Budapesten, a XI. kerületben (a szobor az Irinyi József és az Egry József utca kereszteződésénél kialakított téren áll, 1980. június 12-én avatták fel – *a szerk.*) és a badacsonyi Balaton-parton (a badacsonyi kikötő bejáratánál – felavatták: 1980. szeptember 21-én – *a szerk.*). A dátum egészen biztos, hiszen ekkor kaptam meg tőle és dedikálta nekem a *Vulkánok, fügefák* című kötetét. (A kötet egyébként 1978-ban jelent meg – *a szerk.*)

E rövid írás sokszor csak távirati stílusban utalhat a korabeli történésekre, és azért is elnézést kérek, ha olykor esetleg túl személyessé válna a mondandóm. Takáts Gyulát ugyanis atyai jóbarátomnak tartottam, tartom mind a mai napig – barátságára büszke voltam és vagyok.

Családommal Becén és Kaposváron is többször meglátogattam, Hévízen, az irodalmi konferenciákon pedig számtalanszor voltunk együtt. De keszthelyi útjai alkalmával ő is gyakran betért hozzánk. Második felesége, Stefike – mikor találkoztunk – különösen a gyermekeimnek tudott örülni.

1982. szeptember 4–5-én az Írók Gazdasági Egyesülete (az írók anyagi, jogi segítségét nyújtó szervezet; alakuló közgyűlése 1932. május 23-án volt és 1932–1944 között működött – *a szerk.*) megalakulására és a Balatoni Íróhét 50. évfordulójára (a rendszeres írói találkozók megtartása 1932-ben kezdődött; az elsőt 1932. szeptember 4–11-e között tartották – *a szerk.*) emlékeztünk. Több mint harminc író, költő, irodalomtörténész, szerkesztő vett részt a Keszthelyen tartott két napos megemlékezésen. Többek közt Bertók László, Cseres Tibor, Csorba Győző, Móricz Virág, Nagy Gáspár, Tóbiás Áron, Tóth Bálint, Görgey Gábor, és természetesen a Becéről átruccanó Takáts Gyula is ott volt a konferencián. Szeptember 5-én délelőtt Hévízre látogatott a társaság. Akinek volt kedve, megmártózhatott a neves gyógytóban is. Takáts Gyula a találkozó alkalmából megnyitott emlékkönyvembe a Vadaskert Csárda asztalánál rajzolta le a Szigligeti-öblöt, ahogy ő látja minden nap kis becei tuszkulánumból, és aláírta: „Balatoni Íróhét 50. évfordulójának alkalmából rándultam át erről a Becéről.”

Ugyancsak 1982-ben felavatták a hévízi Panteon legelső emléktábláját az ott sok időt töltő Szabó Lőrinc emlékezetére. A márványtáblán végre elhelyezték Borsos

* Elhangzott a 10 éve elhunyt Takáts Gyula tiszteletére rendezett konferencián, Kaposvár, 2018. november 19.

Miklós Szabó Lőrinc-plakettjét, amely már jó pár éve feküdt a tanácselnök fiókjában. Az avatóra Takáts Gyula is eljött feleségével, Stefikével. A rendezvényt követően együtt utaztunk Keszthelyre Sági Károly múzeumigazgató és felesége társaságában, hogy egy jó pohár bor, feketekávé és tea mellett megbeszéljük a legfontosabb eseményeket.

Egy évvel később, 1983-ban ünnepeltük Egry József születésének centenáriumát. Ebből az alkalomból Keszthely kiállításal, éremkiadással és Borsos Miklós mellszobrával tisztelgett a városban tíz telet eltöltő művész előtt. A szobor avatóját június 9-én Takáts Gyula tartotta, s az alkalomból sem rejtette véka alá véleményét, mit gondol arról, hogy a hivatalosság távolmaradt az eseményről. Ezt később naplójában is megemlítette: „A város vezetősége, mondanom sem kell, nem volt ott, hanem strandoltak, vagy pincészeren voltak”.

Lassacskán a rendszer engedni volt kénytelen erőszakos szigorából, ám ezt a mindennapokban csak kevéssé lehetett érezni. Titkosszolgái még mindenütt ott voltak. Ilyen körülmények között alakult meg 1985-ben Hévízen, Major-Zala Lajos svájci-magyar költő házában a Csokonai Asztaltársaság. A társaság remek és izgalmas volt: Takáts Gyula, Pomogáts Béla, Péntek Imre, Laczkó András, Fodor András, Csengey Dénes, Csurka István, Ferdinandy György, Dedinszky Erika, Németh János keramikusművész, Tóth Éva, Erdélyi Zsuzsa, Tatay Sándor, Fülöp Gábor, Tüskés Tibor, Hatvani Dániel, Csányi László, Zalán Tibor, Albert Gábor, Bertha Bulcsú, a Várady házaspár és sokan mások. A kör évente jött össze, Lajos nap környékén. A felolvasások után beszélgetés folyt az irodalom, a kiadók jelenlegi helyzetéről. A baráti magánrendezvényt furcsán viselkedő, számunkra ismeretlen emberek figyelték előszeretettel az utcáról... Szőnyei Tamás jegyzi meg *Titkos írás* című munkájának első kötetében, hogy az összejevetelről írt jelentés szerint a beszélgetések során szóba került „a lapok és a kiadók tarthatatlan állapota, a ki nem mondott, de működő cenzúra, a fióknak dolgozás, az irodalmi élet és a szellem munkásainak megfigyelése, a BM örökös jelenléte és félelme a toll forogatóitól”. (920. old.) A jelentő meglehetősen jól értesült volt!

Mindezt tudtuk, ám ennek ellenére jól éreztük magunkat. A szellemi táplálék mellett a test sem nélkülözött, Major-Zala sütötte a bifszteket, felesége, Linda asszony készítette hozzá a salátákat... A pincében pedig Laczkó András a barman szerepét vállalta magára.

A Csokonai Társaság tagjainak felolvasásaira legelőbb Major-Zala Hunyadi utcai házában tetőterében került sor, ahol minden évben – közönségzavazat alapján – kiosztottuk a Csokonai-díjat. Később informálisból formálissá (tehát hivatalossá) alakult társaságunk a Gyógyfürdőkórház kultúrtermében szervezte meg mindent. Az első Csokonai-díjat 1985-ben Csengey Dénes kapta, míg 1986-ban a Németh János keramikusművész által készített Csokonai-díjat Takáts Gyulának szavaztuk meg. Takáts Gyuláért magam mentem át a kispolszкимmal Becére, hogy elhozzam Hévízre, majd a találkozót követően hazajuttassam.

Máskor az ilyen a fuvarokba feleségem is besegített. Takáts Gyula ugyanis leg-

inkább a saját borát szerette, vitt is minden alkalommal egy demizsonnyi jó beceit a Csokonai-találkozókra. Egyik alkalommal véletlenül a vizes demizsont kapta fel sietségében, ám ez csak Hévízen derült ki, mondani sem kell, hogy a társaság nagy nevetése közepette.

Többször mentünk, olykor hárman-négyen is Becére, megmetszeni Takáts Gyula szőlőjét. Bár családomnak egykoron Badacsonyan voltak szőlőterületei, jómagamnak fogalma sem volt, mi fán is terem az a szőlőművelés. Még szerencse, hogy barátaim idejében észrevették, miképp állok neki megmetszeni szegény tőkét, és azonnal le is állítottak. Ezután már csak a hordómosást bízták rám. Ősszel aztán meg sem mertem kérdezni, mennyi lett – egyáltalán lett-e – termés az általam megkurtított tőkéken.

Takáts Gyula 1987. július 20-án azt írta naplójában: „Keszthelyen voltam. Az autómhoz nincs akkumulátor. Cséby Gézát kerestem. Egerszegen volt. Vettem két Kálnoky-kötetet. Este kijött Becére Géza a feleségével és a kisfiával. Vett Rezin egy szép helyet, arról akart velem beszélni a helyszínen...”

A rezi kirándulásra aztán csak jóval később került sor, 1989 októberének egyik hűvös napján. De akkor nem csak ketten utaztunk, velünk jött a szigligeti Alkotóházban pihenő, Debrecenben élő közös ismerős, barát, Tóth Endre költő is. Mindhárman leültünk a Kozmatető legmagasabb csúcsát jelentő kis tisztás szétnyitott kempingszékeire, és néztük az elénk táruló tájat. Teljesen más volt, mint a becei. Itt nem láttuk a Balatont, csak az erdőket, dombokat, hegyeket és valahol a messzi távolban látszott Hévíz, Egregy s még messzebb Páhok. Rezi után szinte természetesnek vettük, hogy Becére is ellátogatunk. Szerencsém volt: magammal vittem a fényképezőgépet, így ennek máig megmaradtak a képi emlékei is.

Bece különös világa volt Takáts Gyulának. S ebből a gyönyörűségből sikerült pár morzsát nekem is átadnia. Ahogy Pomogáts Béla megfogalmazta *Táj, lélek, költészet* című írásában: „Takáts Gyula világa igazán mediterrán világ, amelynek szellemi láthatára Itáliáig és Hellaszig ér.” És amikor Takács költészetében megjelent Drangalag és CsuFu személye, tudni lehetett, hogy a költő életének válságos időszakát éli, s a felmerülő bajokon csak a természet és különösen Bece enyhített valamit, a kitalált CsuFu pedig túlélni segített neki. Hiszen ez volt az a föld, amelyet anynyira magáénak érzett, ahol kiteljesedhettek a gondolatai, ahol igazán szabad lehetett a teste és a lelke is. Sokakban vetődött fel a kérdés: hol is van tehát Drangalag, és vajon ki is a mester CsuFu, aki tanítvány és tanító is volt egyben. Takáts Gyula azt írta: „A költő neve irodalmi lexikonokban nem szerepel. Szülőföldje Drangalag, amely Na’Conxypánnal határos. Furcsa módon egy személyben mesterem és tanítványom.” Valóban, CsuFu felkereste a magányos Takáts Gyulát a becei hegyen, ő is magáénak tudhatta a kicsi házat, a pincét, a szőlőtökéket és fügebokrokat. És estefelé együtt nézték a Szigligeti-öbölre rázuhanó s a vízben felragyogó csillagszönyeget. Együtt emelték poharukat, és vitatták meg filozófiájuk lényegét. Különbözőek voltak, de ugyanúgy egyik is, mert Takáts Gyula maga volt a Takáts-kételyekkel élő és azokra választ kereső, azokkal vitázó CsuFu is. *Így élt CsuFu* versében olvassuk:

CsuFu verset már alig ír.
Inkább csak beszélget velem,
s mutatja is, hogy lám, e kertben
nem is vagyunk mi ketten.

Egyetlen árnyék sétál a falon
és mosolyog, hogy ő, vagy én talán?
Nézem s tudom jól látja.
Így él CsuFu a hegyi házba...

A *Barátainak a hegyről* című versben pedig CsuFu azt üzenté:

A Nap, ha kel
CsuFu a háza ajtaján
árnyékát lépve át,
a teraszán megáll
s a két oszlop alatt
kinyitva könyvét,
egy lepkeszárny
s az ég között
hallgatja, mit izen a fény...

Most, hogy a napokban összegezni kezdtem, hogy is idézhetném meg Takáts Gyula emlékét és a becei hevízi találkozókat, egyre több történet jutott eszembe és tolult fel bennem: a hévízi-keszthelyi felolvasóestekről, a Csokonai Asztaltársaságból Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társasággá való átalakulásról, a *Hévíz* folyóirat történeteiről, a Csokonai Asztaltársaság első antológiájának, majd-hogynem szamizdat kiadásáról, a Tünde névre hallgató kis Fiat gépkocsi javítási kálváriájáról, a Németh János keramikusművésszel nála tett közös látogatásunkról, amikor is rajzoltunk és írtunk is a később sajnos elveszett, majd szerencsésen megkerült *Bacchus könyvébe*. Ám ez már egy másik, hosszabb emlékezést kívánna.

Visszatekintvén

(- Takáts Gyula emlékére -)

:
merthogy szintén másképpen
legalábbis ugyanannyira mint

:
már jócskán ellehetetlenítve
viszont kellő tisztánlátással

:
hu má num mal
e le gan ci á val

Takáts-emlékek: Takáts Gyula 1958 szeptemberében egy vitorlás hajón

Takáts Gyula és Anna-Maija Raittila levelezése

Takáts Gyula nemcsak gondosan őrizte pályatársai, barátai neki írott leveleit, hanem igen fontosnak tartotta azok megfelelő időben történő közzétételét is. Ezért már a múlt század hetvenes éveiben hozzálátott fiatalkori levelezésének rendezéséhez, s a nyolcvanas években már publikálta is azokat. E munkájának legfontosabb és legmaradandóbb eredménye kétségtelenül a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1984-ben megjelent *Helyét kereső nemzedék* című kötete, melyben tizennyolc nemzedék- és egyben pályatársa 1934 és 1949 között neki írott leveleit, üzeneteit közli, jegyzetekkel és bevezető tanulmánnyal ellátva. Az életében megjelent levelezéspublikációk bibliográfiája megtalálható a Takáts Gyula Megyei és Városi Könyvtár honlapján. (<http://www.mvkkvar.hu/kiallitas/takatsgyula/biblio.html#levelezes>)

Az eddig is gazdagnak mondható közlések mellett azonban a költő hagyatékában további, magától értetődően hatalmas mennyiségű anyag található, mára már rendezett, jól kutatható állapotban. Ezek feldolgozása és publikálása ránk, az utókorára vár. Ennek a remélhetően gazdag sorozatnak egyik első lépése ez a dolgozat.

Két évforduló előtt tiszteleg ez a munka. 2018-ban tíz esztendeje annak, hogy Takáts Gyula végleg a Parnasszusra költözött, s ugyancsak ez évben emlékezhetünk meg Anna-Maija Raittila születésének 90. évfordulójáról.

Anna-Maija Raittila emléke ma már az irodalmi köztudatban is halványul, pedig ő volt a 20. század második fele kortárs magyar költőinek legjelentősebb finn fordítója. Karjalában, Joensuuban (Joensuu napjainkban Kelet-Finnország legnagyobb városa, fontos egyetemi város) született, 1928. július 23-án. Teológus, tanár, költő és műfordító volt. Költőként első verseskötete 1947-ben jelent meg *Ruiskukka-ehtoo* (*Búzavirágest*) címmel. Filozófiát és pszichológiát tanított, míg teológusként és hitoktatóként Európa számos országának evangélikus egyházával, azok egyházkerületeivel tartott fenn szoros és rendszeres kapcsolatot. Megkülönböztetett figyelemmel fordult a Közép- és Kelet-Európában működő egyházkerületek felé, gyakran járt Magyarországon és Erdélyben is, utazásai egy részét a Takáts Gyulának írott leveleiben is nyomon követhetjük.

Magyarországi egyházi kapcsolatai sokkal korábbiak és szorosabbak voltak, mint az irodalmiak. Műfordítói pályafutását is e kapcsolatainak köszönheti, illetve köszönhetjük.

Raittila – többévi levelezés után – 1965-ben ismerkedett meg személyesen Csepregi Bélával, Sárszentlőrinc evangélikus lelkipásztorával.¹ Csepregi volt, aki rábeszélte őt, hogy tanuljon meg magyarul és fordítsa finn nyelvre magyar költők verseit. Ez nem kis vállalkozás volt, ha figyelembe vesszük, hogy akkoriban Finnországban még nem létezett magyar tankönyv vagy nyelvkönyv.

1 Csepregi Béla (1914–2004) evangélikus lelkész, teológusévei alatt kezdett finnül tanulni, 1938–39-ben egyházi, illetve állami ösztöndíjjal tanult Helsinkiben. Élete végéig szoros szálak, szer-tegázó kapcsolatok kötötték Finnországhoz. 1994-ben elnyerte a Finn Fehér Rózsa Lovagrend első osztályú aranykeresztjét.

Raittilát a nyelvtanulásban Csepregi Béla leányai segítették, s maga a folyamat is részben magyar versek megismeréséből, megértéséből és lefordításából állt. Anna-Maija 1967-ben már készen állt magyar költők műveinek fordítására, olyannyira, hogy tanári pályáját elhagyva attól kezdve főállású fordító lett.

Történetünk szempontjából legfontosabb munkája az 1970-ben megjelent *Kaivojen maa (Kutak földje)* című antológia volt, amely 25 akkori kortárs magyar költő, köztük Takáts Gyula verseit tartalmazza.² A versek előtt rövid, egy bekezdésnyi szövegben be is mutatja a költőket. Nem tudom és nem is célom itt fordításainak teljes bibliográfiáját adni, egy rövid pillantást azonban érdemes vetnünk szerteágazó munkásságára. Pilinszky-fordításaiból 1979-ben önálló kötetet jelentetett meg. De a kortárs költőkön kívül klasszikusokat is fordított, valamint belekezdett *Az ember tragédiája* fordításába is. Az egyik színház felkérésére fogott bele a fordításba (pontosabban újrafordításba), valószínűleg az igen sikeres tallinni előadás hatására. A hetvenes évek azonban nem voltak alkalmasak Finnországban a *Tragédia* bemutatására, a színház visszalépett, Raittila pedig félbehagyta a fordítást.³ Fordítóként elsősorban magyar költők – ezen kívül német, svéd, francia és olasz alkotók – műveit ültette át finn nyelvre.

Annak kiderítése, hogyan állt össze a *Kaivojen maa* antológia szerzőgárdája, kik segítettek Anna-Maija Raittilának a lefordítandó költők kiválasztásában, egyáltalán, a fordító maga mennyire működött közre a válogatásban, ma már nehezen lenne kideríthető. Az bizonyos, hogy Csepregi Béla már 1965 előtt, amikor személyesen még nem találkoztak, s Raittila se tudott még magyarul, küldött neki nyersfordításokat magyar költők verseiből, de nem tudjuk, kik voltak ezek a költők. Akárhogy is történt, kétségtelen, hogy az akkori idők legjelentősebb költői szinte kivétel nélkül szerepelnek a kötetben. Így Takáts Gyula mellett megtaláljuk benne többek között Csorba Győző, Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Illyés Gyula, Vas István és Pilinszky János verseit is.⁴

Ami számunkra itt fontos, egyben Anna-Maija Raittila első levele által dokumentált tény, hogy Takáts Gyula esetében a kapcsolatfelvételt maga a költő kezdeményezte, amikor 1968 novemberében elküldte későbbi fordítójának a *Villámok mértana* című, akkor frissen megjelent kötetét. Megválaszolatlan kérdés azonban, Takáts Gyula hogyan szerzett tudomást a vállalkozásról, s kitől, mikor kapta meg Anna-Maija Raittila címét? A válasz minden bizonnyal megtalálható volt Takáts

2 Az antológia és benne Takáts Gyula verseinek finnországi fogadtatásáról, visszhangjáról lásd az 5. számú levelet.

3 Forrás: ÉVA GEREVICH-KOPEFF: *Madách Az ember tragédiája és finn fordításai a nemzeti kultúrák, az irodalmi recepció és fordításelemzés tükrében*, Helsinki, 2003. – A *Tragédia* Finnországban Toivo Lyy fordításában ismert (forrás u. a.).

4 A teljes névsor: Benjámin László, Csoóri Sándor, Csorba Győző, Eörsi István, Garai Gábor, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Juhász Ferenc, Képes Géza, Ladányi Mihály, Mezei András, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Rákos Sándor, Rónay György, Simon István, Somlyó György, Szécsi Margit, Székely Magda, Takáts Gyula, Váci Mihály, Vas István, Weöres Sándor és Zelk Zoltán.

Gyula első levelében – hiszen azt joggal feltételezzük, hogy kötetét egy üdvözlő, bemutatkozó üzenet kíséretében küldte el Raittilának. Ez a levél azonban sajnos elveszett.

Szándékom természetesen az volt, hogy felkutatom Takáts Gyula Anna-Maija Raittilának írott leveleit és azokat is közlöm e publikációban. Azonban hiába a kutatói szándék, hiába a Finn Irodalmi Társaság (ott őrzik Anna-Maija Raittila hagyatékát) munkatársainak áldozatkész segítsége, csak annyit sikerült kideríteni, hogy Takáts Gyula levelei – egyetlen kivételével – mind elvesztek, megsemmisültek vagy ismeretlen helyen lappanganak. Az egyetlen megtalált levelet a maga időrendi helyén természetesen közlöm. A számunkra súlyos és sajnálatos hiány magyarázatához előre kell ugranunk Anna-Maija Raittila életrajzi adatainak ismertetésében, ki kell lépünk a dolgozat tárgyának, a levelezés tartamának időkeretéből.

Anna-Maija Raittilát az ezredforduló évében kettős tragédia érte. 2000 nyarán váratlanul meghalt férje, Taisto Nieminen. Helsinki strandján vízbe fulladt – ez megdöbbentően emlékeztet Fodor András nem sokkal korábban, 1997 nyarán történt hirtelen és tragikus halálára. Ugyanazon év decemberében Raittila agyvérzést kapott, s e betegségéből teljesen már nem épült fel többé. A Kaarinában található Morbacka-i Ökumenikus Közösségbe vonult vissza, melynek korábban egyik létrehozója volt. Erősen kérdéses, hogy e költözés során mennyire tudta gondját viselni személyes archívumának, könyvtárának, kézíratainak, levelezésének. Amíg és amennyire egészségi állapota engedte, részt vett az említett közösség munkájában. Állapota azonban 2008-ra tovább romlott. Hallását és beszédképességét is nagyrészt elveszítette, gondozásra szorult. Helsinkibe költöztették, egy idősek otthonába, ahol 2012-ben hunyt el. E második költözés idején már teljesen képtelen volt arra figyelni, hogy mi történik holmijával és majdani hagyatékával. Nyilván jó szándékú, de hozzá nem értő kezek pakolták, csomagolták, szállították (selejtezték?) az anyagot, ami később aztán a Finn Irodalmi Társaság archívumába került. Az így is gigantikus méretű anyag, mint azt gondozója közölte, nem csak Takáts Gyula vonatkozásában hiányos. Tájékoztatása szerint pl. az 1960–70-es évek dokumentumaiból szinte semmi nem maradt meg benne. Mindezek ismeretében úgy gondolom, hogy annál inkább meg kell becsülnünk azt az egyetlen levelet, ami Takáts Gyula küldeményeiből mégis fennmaradt.

Anna-Maija Raittila meglehetősen késéssel, 1970 januárjában válaszolt Takáts Gyula küldeményére – megkapó kedvességgel, bájjal, szabadkozik is miatta. Igaz, leveléhez mellékelve elküldte az addigra már elkészült, és az antológiába egy kivételével be is került versfordításait. (A versfordítások gépiratait Takáts Gyula nem az első, hanem a második levél mellett őrizte meg, a hagyatékban máig ott találhatók.) Megküldte továbbá *Sateenkaari (Szivárvány)* (Kirjayhtymä, Helsinki, 1969) című, akkor új kötetét, benne a következő dedikációval: „Takáts Gyula bátyámnak / mély szeretettel üdvözölve / az egész ‚Villámok mértana’ / birodalmát / Tapiolában, jan. 1970 / Anna-Maija Raittila”. Az első levél bizonyítja, hogy Takáts Gyula a *Villámok mértana* mellé bemutatkozó üzenetet is küldött, Raittila aligha tudhatta máshon-

nan, hogy a költőt a kaposvári múzeumban kell keresnie, ha személyesen akar vele találkozni. Az is nyilvánvaló, hogy Takáts Gyula ezt követő válaszában, tehát immár második levelében, otthonába, a kaposvári házba hívta meg látogatásra a Nieminen házaspárt, Anna-Maiját és Taistót, hiszen a személyes megismerkedés ott történt meg, 1970. május 21-én. A pontos dátumot az ajándékba vitt (és második levelében már megígért) *Sinitiaisten tanssi (Kékcinegék tánca)* (Kirjayhtymä, Helsinki, 1968) című kötetben olvasható dedikáció dokumentálja: „Takáts Gyula bátyámnak / hálás köszöntés / finn erdőkből / – kaposvári csodaszép / együttlítés (sic!) emlékére / 1970. V. 21-én / Anna-Maija Raittila”.⁵ A megérkezés és találkozás első pillanatainak meghatározható mozzanata, melyre visszatérek még e dolgozatban, azonnal meghitt, családi barátsággá mélyítette a két házaspár kapcsolatát.

A frissen alakult és máris elmélyült barátság, rokonérzés élménye az első években meglehetősen gyakori levélváltást eredményezett a költő és finn fordítója között. Anna-Maija Raittila 15 leveléből, illetve képeslapjaiból 11 született 1970 és 1973 között. A látogatás utáni üzenetek tartalma már kevésbé „szakmai”, inkább ünnepi jókívánságokat, utazásokról küldött üdvözlőket tartalmaznak, valamint további találkozások terveit. A Finnországba, Tapiolába történő meghívás már a kaposvári találkozás utáni napokban megszületett. Bece-hegyi találkozások terveivel is találkozunk, ezek azonban sajnálatosan rendre elmaradtak, részben Takáts Gyula feleségének betegsége, részben pedig Raittila magyarországi úti programjainak zsúfoltsága miatt.

Az 1977-es év Takáts Gyula számára súlyos tragédiával indult: az év márciusában hunyt el első felesége, Szabó Ilona, Loncika. Másrészt azonban ez az esztendő hozta meg számára második finnországi utazása, egyben a Nieminen házaspárral Tapiolában történő találkozási lehetőségét.⁶ E két esemény feltámasztotta az akkor már négy éve szünetelő levélváltásokat. Az 1970-ben történt első találkozáskor a megérkezés pillanatainak meghatározható mozzanata hét év elteltével ekkor tűnik fel Anna-Maija Raittila levelében, a részletet itt nem betűhíven, hanem Takáts Gyula kiégésztését, javítását beleszöve idézem:

„Minden esetre, most szóval úgy van, hogy a fénytéljes emlék a kaposvári ház küszöbén, ahol a drága Élettársa visszafordult, sírni; elsírta magát a hirtelen rokonérzés miatt – az most több mint emlék. Most a halhatatlan érintkezés. Isten áldja meg az édes lelkét. És az aranyos Gyula bátyámat!”

A levél elején a – számomra ismeretlen helyről – kivágott és oda beragasztott kép a Példabeszédek Könyvéből vett idézettel („A szeretet és hűség ne hagyjon el téged...”) minden kétséget kizáróan ezt az idézett néhány sort hivatott erősíteni. Mennyivel felemelőbb a szokványos részvétnyilvánításnál a gyász idején a halha-

5 Az „együttlítés” Anna-Maija Raittila mosolyt fakasztóan bájos szóalkotása. A dedikáció szövege azt sejtetné, hogy már otthon, Finnországban szól a kaposvári látogatás emlékéről. Valójában azonban Raittila a látogatást (és a dedikáció dátumát) követő napokban még Magyarországon tartózkodott, amint azt a 3. sz. levél keltezése és postabélyegzőjének dátuma bizonyítja.

6 A költő 1937-ben járt először Finnországban.

tatlan lelki érintkezéstről szólni, mely egyébként Anna-Maija Raittila hitvilágában teljesen természetesen és őszintén megélt élmény! Úgy vélem, Anna-Maija Raittila szeretetre méltó, szeretettel teli, sugárzó személyisége e helyen tárul elénk a maga legteljesebb tisztaságában és valóságában.

Az idézett, 12. sz. levél további részében a találkozás időpontjának egyeztetéséről olvashatunk. S hogy minden Raittila meghívása és ajánlata szerint történt, azt ismét egy dedikáció dokumentálja, melyet az *Anna meidät kaikki toisillemme* (Kirjayhtymä, Helsinki, 1974) című kötetben találunk, ahol a zárójelbe tett szövegben a szerző a kötet magyar címét adta meg: „(Add nekünk mindnyájunkat!) / Édes Gyula bátyámnak / ezek a madár-fű-tiszta / finn napjaink emlékére / 1977 VI. 30-án / Anna-Maija”.

A dedikáció több együtt töltött nap emlékééről szól, így Takáts Gyula és Tüskés Tibor, aki útitársa volt a finnországi látogatáson, 1977. június 27-én vagy 28-án érkezett a Nieminen házaspárhoz, elfogadták a felajánlott szálláslehetőséget, a dedikáció dátuma pedig a búcsúzás napját rögzíti.

Az ott-tartózkodás idején Takáts Gyula megismerkedett Keijo Immonennel és feleségével, mint azt egyetlen fennmaradt levele tanúsítja. Keijo Immonen (1929–2013, kiadó, kulturális menedzser – sokoldalú tevékenységét talán ez a kifejezés írja le legtömörebben) a Nieminen házaspárnak nemcsak jó barátja, hanem munkatársa is volt. S még több is, hiszen felesége, Ritva Immonen, aki a 13. sz. levél szereplője, nem más, mint Anna-Maija Raittila testvérhúga. Egyben az egyetlen személy a levelekben néven említettek közül, aki napjainkban is él és jó egészségnek örvend. Úgyszintén az egyetlen finn személy, akiről biztosan tudhatjuk, hogy Takáts Gyulával történt személyes találkozás emlékét őrzi.

Az egyetlen fennmaradt levélből az is kiderül, hogy a találkozás idején Takáts Gyula tárgyalt Anna-Maija Raittilával a *Heszperidák kertjén innen* című versciklusának, valamint az *Egy flóbertpuska története* című regényének fordításáról. Ezek a fordítások azonban nem készültek el. Az, hogy Raittila belekezdett-e a munkálataiba, hagyatékának (számunkra gyakorlatilag lehetetlen) teljes átvizsgálásával se biztos, hogy kideríthető lenne, hiszen mint említettem, a hagyaték erősen hiányos. Takáts Gyula 1982-ben még rákérdezett a *Heszperidák...* sorsára, mint azt naplójában 1982. március 4-én írja:

Könyvemet elküldtem Határ Győzőnek Londonba, Dénes Tibornak Genfbe és Anna Maija Raittilának Helsinkibe. Tőle megkérdeztem, mi újság a Hesperidák könyvem finn fordítása körül?

Erre a kérdésére azonban választ már nem kapott – ha kapott volna, naplójában nem hagyta volna említetlenül.

A finnországi találkozás évében született még pár élménydús levél, illetve képeslap, majd az üzenetváltás ismét évekre szünetelt. 1980. május 31-én Raittila ismét igen meleg hangú levelet írt Takáts Gyulának. Ebben sajnálatát fejezi ki egy ismét

7 TAKÁTS Gyula: *Öt esztendő Drangalagban*, Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2005, 53. Az elküldött könyv a *Helyettük szóljal* volt.

csak elmaradt találkozás miatt, írásra azonban főként a *Semmi árnyéka* című kötet kézhez vétele sarkallta, melynek versei ismét előcsalogatták a kaposvári első találkozás emlékét. A meghatóan kedves szöveget olvasva alig hihető, mégis így van: ez volt Anna-Maija Raittila utolsó üzenete Takáts Gyulához.

A megküldött kötetet a következő szavakkal köszöni meg: „De mert ha mégse nem színtől színre, mint vártam és reméltem, de levélben is: öllelek Téged hálásan a csodazöld ajándékokért, a Semmi Árnyékaért. Amikor kaptuk meg (a bodzateás légykapójával együtt...), rögtön akartam írni és köszönni...”

A légykapó-motívum már az 1977-es látogatás utáni egyik levélben is előke-rül, álljon itt e bevezető végén a vers, amelyből való, s amelynek megírására a Tapiolában együtt töltött napok élménye ihlette Takáts Gyulát.

Anna Maija Nieminenéknél

A légykapó beköltözött a házba
Nieminenéknél Tapiolába...
Nézzük könyvek közül, üvegen át,
hogyan él a légykapó család?
S a költőnő Anna Maija
olyan velünk, mint szárnyas anya;
fogadja a vendég madarat
s a rég elvált-megtért rokonokat...
Gyertyát is gyújt: pirosat-fehéret-zöldet,
valami tiszta ragyog fölötted
s a nyírfatea magyar bodzával,
mintha csak nem is ez a század...
Mikor még egy volt... S a szívekbe,
mint remény világít az északi este...

Tapiola, 1977. június

✱

Anna-Maija Raittila leveleit mindenütt pontosan, betűhíven közlöm. Kézírása kitűnően olvasható, bizonytalan olvasattal csupán egy helyen találok eltérést. Interpunkciója, ortográfiája és fogalmazása is helyenként eltér a megszokottól, a szabályostól. Másutt ékezethiányokat, illetve fölösleget találunk szövegében. És néha hangzótévesztést is. Ne feledjük, hogy ő finn füllel hallotta a magyar beszédet. Úgy gondolom, ezzel több „hibája” magyarázható, pl. szóvégi betűtévesztései a görög-görök, pedig-pedik szavakban. Értelemzavaró tévedést, illetve szóalkotást mindössze három helyen (mindháromat a 2. sz. levélben) találtam, ezekhez [...] jelek között magyarázatot fűztem. Ugyanilyen jelek között idézem Takáts Gyula javítását,

pontosítását és magyarázatát, melyeket csupán egyetlen levél esetében alkalmazott. Meggyőződésem, hogy Raittila szövegein a legkézenfekvőbb javításokat sem szabad elvégezni. Stílusa és megragadó személyisége így, apró hibáival együtt tükröződik leghívebben leveleinek szövegéből.

*

1. ANNA-MAIJA RAITTILA LEVELE TAKÁTS GYULÁNAK

Tapiolában 1970 I. 28-án

*Szeretett, Tisztelt „Remete Gyula”!*⁸

Nemsokára már személyesen is, remélem, Kaposvári Múzeum ajtajára kopogok, mert áprilisba-májusba igyekszem Magyarországra, az antológiai munkám „végső simítása” stádiumában. Hát már magas időm van ezt a levelet írni, néhány finnre fordításommal is MELEGEN köszönni a csodatiszta „Villámok mértana” ért! Nem is tudom, min gondolta Magában! Ilyen szép ajándék ismeretlen finn leánynak, már tavaly előtti novemberben, és semmi szó nincs ettől a leánykától... Szégyellem magam, ilyen vagyok! Egyetlen képeslappal se nem közöltem Vele hogy kaptam, örültem! Nagy-nagy elnézést kérem.

Mindig csak vártam eléggé nyugalmas estére, hogy hosszú beszélgetési levelet írjak és igazán köszönhessem ezt a harmatos, olyan szívig-metszően törekeny virághanggal és egyúttal szinte arisztokratikus (görök márványreliefekben táncoló arcok, kezek, lábak bájosságával szólító!) impresszionizmussal teli költszetet!

Igen, félelmetesen fut az idő. Mint mondtam, április elejére készülök Budapest felé, azelőtt még sok antológiai munkám van hátra. Ezeken kívül a fordításokon kívül esetleg még sok más régebb vagy új verse lenne, amelyeket is, Maga szerint kellene elvinni az antológiába? Én csak újabb természet ismerem, és mint már próbáltam kimondani... – nagy felélesztés voltak számomra, és gondoltam: lehet hogy éppen ilyen, friss, „impresszionista” rövid versekből-álló csomó legjobban Maga bemutatójának szolgálni fog, meg az egész antológiának, a mai magyar költeményeknek az egészének is. Mégis: Ha csak gondolja, hogy ez a csomó pld. valahogyan túl „női-essen” választott, és ha régebb versei között valami errevaló előkerülne, én nagyon hálásan elfogadnám az ajánlását.⁹

Májusban Pécsset és biztosan Kaposvári tájon is akarunk járnai a férjemmel, legkésőbb hát akkor tanácskodjunk. De ha levélben is, előbb, annál jobb. Az útam után, nyár alatt kellene antológiát készen hagynom a kiadónak; szóval még lesz időnk ha csak májusban is találkozunk...

8 A „Remete Gyula” megszólítás egy kedves idézet, Takáts Gyula nevezte így önmagát a *Két oszlop* című vers-triptychójában, de szívesen használta ezt a nevet családi, baráti körben is. A költemény kötetben először 1965-ben az *Évek, madarakban* jelent meg. Raittila a második levélben árulja el, honnan ismeri a verset.

9 Takáts Gyula elfogadta Anna-Maija Raittila válogatását, az elküldött fordításokon kívül más verse nem szerepel az antológiában.

(Persze: sok-sok kedvenc versem még maradt fordítatlan a könyvében. Pld. a gyönyörű de törekeny-tiszta Ahogy átjössz (milyen rajz mellette!!), vagy Egy érzés hogy a kikötők, vagy Relativitás, Az állatöv jele, A szikla alatt, Nem nyár s arany, Ha szólít, Nem, Oly startra kész, Lakoma...)

Most: közelő, szívig-sugárzó tavaszt, hóvirágokat küldök, kívánok! Minden új örömben gazdag évet!

Mély hálás szeretettel, a férjem is üdvözli ismeretlenül, Anna-Maija Nieminen (– Mint esetleg Végh Antál közös barátunk mesélt, Tapiola Helsinkihez tartoz, tehát itt déli fővárosban lakunk, pedig Karjalából, Kelet-Finnországból eredetik vagyunk a férjem és én; mindkettőnk fordítók.)¹⁰

Két lap, három oldal, a boríték hiányzik.

2. ANNA-MAIJA RAITTILA LEVELE TAKÁTS GYULÁNAK

Tapiolában, 1970. II. 25-én

Kedves Gyula Bátyám!

Szépen köszönöm a levelét – milyen örömteli meglepetés, hogy hát Finnországban, sőt Karjalában is járt.¹¹ Kétszeres rokon. A saját verseimben, most a legutolsó, hatodik kötetemben (Kékcinegék tánca), amelyet majd küldöm vagy hozom, különösen, közvetlen hatása látszik az Észak-Karjala természetének, néplírájának.

És mindenek előtt egyébként is érdekel: a „népdal” erős, mély erei akármilyen nemzet, kultúra televényében. Itt nálunk, az irodalmunkban, most mintha szégyellve bújjuk – mert nagyon gyors, „hirtelen haraggal” valószínű nálunk az urbanizáció, és annál mélyebb volt ezelőtt az erdőbe zárkózott életmódunk! Most is mindegyik (nemcsak az irodalomban, hanem az egész életérzésben) látható a válság fájós „komplexumsága”: ezért restelünk, nem merjük bátor öntudat erejével méríteni a saját „népdalunk” mély és tiszta kútjából! De vannak, várnak a vizek!

Mindezt én tudatosan nyitott szívvel figyelem-merítem a magyar líra (és mi legjobban: mai is líra!) közvetlen erővel kibugyó [a szó eleje bizonytalan olvasat, értelme itt (forrásként) „feltörő”, „felbuzgó”] népdalából. Milyen hatalmas, egészségesen tovább-tápláló öntudat!

Ezért is már magamban gondoltam, előre, mint már írtam is, hogy jó lenne az „Állatöv jelét” fordítani! Mintha született volna tényleg olyan felségesen készen mint „Venusz a hadunkba”! [ez tévesztés, értsd: habokban, habokból] – egy szép napon a

¹⁰ Végh Antal 1969-ben járt Skandináviában, ezt örökíti meg *Északi utakon* című útinaplója (Magvető, 1973). Legtovább Svédországban időzött, de járt Dániában és Finnországban is. Könyvében egy egész fejezetet szentel az Anna-Maija Raittilával történt találkozásának. Annak azonban nem találtam nyomát, hogy Takáts Gyulával bármilyen kapcsolatuk lett volna (levele sincs a hagyatékban), így a „közös barátság” Takáts Gyula oldaláról nem támasztható alá.

¹¹ Takáts Gyula az első, 1937-es finnországi utazásáról írt Anna-Maija Raittilának.

költő-múzeumigazgató kezében villogó régi borkancsóból! Én is már sokszor szív-
tam a virágzó játék és komoly élet erejét azok a kancsók széleiből: balassagyarmati,
zalaegerszegi muzeumokban. És milyen fejedelmes humor, a mostani új tarsadalmig
elérő melegség abban a versben, fantasziában! „Szikla alatt” is már előre tartozott a
tervemhez. Pedik „Hozzák a derű képletét” maradt ki; bár nagyon bájos, finom ab-
ban a mediterrán és magyar (és egyetemes!) együtt-olvadó életérzés – és annak a vi-
gasza! Mégis – mert kellett nagyon „gazdagsági” [értsd: gazdaságos] lennem az anto-
logiámmal! – láttam hogy Állatöv jelével, Epidauroszi színpaddal és MIND „Szikla
alatti” gyönyörű versével már teljesen közvetítették a költészete csodatiszta üzenete.

(Nem kaptam „Évek madarakat”; csak a „Villámok mértanát”. Dunántúli anto-
tológiából pedig ismertem a „remete Gyulát” meg a „Hozzák a derű képletét”-et.)¹²

Majd írom, mikor (május közepén, kb.) érkezünk Kaposvárig! Nagyon örülök
a személyes találkozásnak! – Tiszta tavaszt! kíván

Anna-Maija

*Egy lap, két oldal, a boríték hiányzik. Melléklete a kilenc lefordított vers.*¹³

3. ANNA-MAIJA RAITTILA LEVELE TAKÁTS GYULÁNAK

Sárszentlőrinc, V. 25-én

Drága Barátunk!

KIITOS, köszönjük! Hálás szeretettel emlegetjük a feledhetetlen vacsora- és
versesét Maguknál – az igazi rokonság erdei illatát! (Nem csak finn-magyar rokon-
sági..., hanem a versmadár-virág-erdő-rokonsági érzését is.) Szintén ragyognak a
szívünkben a pásztorfaragók is. Gazdag kaposvári utunk! Újra is akarunk menni
– és Isten hozza Magukat is Tapiolába.

Igéretem szerint küldöm a fordításokat – annyira buta-sután, mint csak költő-
barátoknak lehet küldeni, mert biztos vagyok hogy ilyen igénytelen nyersfordításból
is érthetők – a költőnek.

Taisto, és az egész Csepregi család, üdvözlök nagy szeretettel. Isten áldja meg!

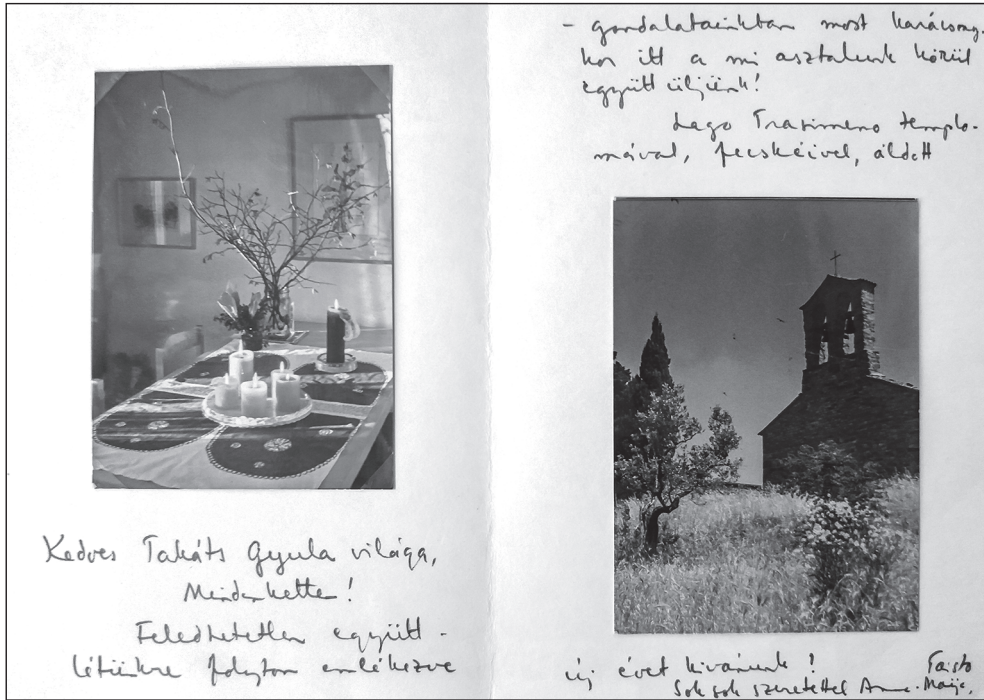
Anna-Maija

*A borítékon: Dr Takáts Gyula KAPOSVÁR Kovács Sebestyén Gy. u. 9. Postabélyegző: 70 5
25. Mellékelve két gépelt lapon Anna-Maija Raittila néhány saját versének (valóban nyers)
fordítása.*

¹² *Dunántúl – a Dunántúl költői*, Pécs, Jelenkor–Magvető, 1967. Takáts Gyula említett versei az
antológia 199–204., illetve a 209–210. oldalain található.

¹³ A kilenc vers: *Az állatöv jele, A szikla alatt, Világ veled, Gyalulj, ha keltesz is, Mezei színpad*
(*Egy másik jelenet*)*, *Dinamit, Négy akkord (IV), Egy szilfa alatti forrásnál**, *Tragédia Epidau-
rus színpadán*. A *-gal jelöltek az antológiába nem kerültek be.

4. ANNA-MAIJA RAITTILA LEVELE TAKÁTS GYULÁNAK

Kedves Takáts Gyula világa,
Mindketten!
Feledhetetlen együtt-
létiükre folyton emlékezve

- gondolatainkban most karácsony.
kor itt a mi asztalunk körül
együtt ülünk!
Lago Trasimeno templo-
mával, fecskéivel, áldott!

új évet kívánunk!
Sok sok szeretettel Anna-Maija, Taisto

Kedves Takáts Gyula világa, Mindketten!

Feledhetetlen együttlétünkre folyton emlékezve – gondolatainkban most karácsonykor itt a mi asztalunk körül együtt ülünk!

Lago Trasimeno templomával, fecskéivel áldott új évet kívánunk!

Sok-sok szeretettel Anna-Maija, Taisto

Félbehajtott levél, kétszer fél oldal, mindkettőre egy-egy fénykép ragasztva. Az elsőn a feldíszített karácsonyi asztal, a másikon Lago Trasimeno temploma látható.

A boríték címzése: D. Takáts Gyula muzeumigazgató KAPOSVÁR Kovács Sebestyén Gy. u. 9. UNGARN, feladó: A-M Nieminen Kimmelt. 26 C 24 TAPIOLA Finnország. Postabélyegző dátuma: 20 12 70.

5. ANNA-MAIJA RAITTILA LEVELE TAKÁTS GYULÁNAK

Tapiola (a harmadik ház balról), húsvét után 1971.

Drága Barátaink!

Annyiszor mi is itt az asztalunk körül vidám, hálás emlékezéseinkben ünnepeztünk, borkóstolhattunk Veletek! Különösen 60. éves ünnep alkalmára! Most, ilyen későn, látható köszöntésünk is menjen Kaposvárig! Szép volt olvasni Jelenkorban, Bertha Bulcsu interjúját érezni a pannóniai tiszta melegét és örvendezni a barátságunkért.¹⁴ Adjon a jó Istenünk sok tiszta erős, gyümölcsös évet Mindkettőtöknek (tudom, hogy kellene írni: ...kettőjüknek, de nagyon nehezen halad a helyes udvari nyelvtanom).

Egy hosszú, tartalmas bemutatási írásban, egyik nagy „nők lapjában”, különösen meghatározó volt a megértés, amellyel írt egy nagy költőnk felesége a „Szikla alatt” - verséről; az egész verset leírta a cikkjébe. Különben is csodálatosan meleg, lelkes volt a „Kutak földje” elfogadása. Nem csak „irodalmi” eredménynek, hanem többnek: friss, mély terapiának tartották. Sokan írtak, rádióban is három külön programot csináltak róla, verseket szavaltak, stb.

Augusztus-szeptemberben akarjuk vissza hazamenni Magyarországra. Jó lenne találkozni. Majd írok közelebb, hogy mikor megérkezünk.

Fényes, boldog tavaszi-nyári-időt kívánva, nagy szeretettel

Anna-Maija és Taisto.

Egy lap, két oldal, a második oldalon a szöveg után beragasztott fénykép, rajta a „harmadik ház balról”- ebben lakott a Nieminen házaspár.

A boríték címezése: D. Takáts Gyula muzeumigazgató KAPOSVÁR Kovács – Sebestyén Gy. u. 9. UNGARN, feladó: A-M Nieminen Kimmelt. 26 C 24 TAPIOLA Finnország. Postabélyegző dátuma: 15 4 71.

6. ANNA-MAIJA RAITTILA KÉPESLAPJA TAKÁTS GYULÁNAK

Assisi, pünkösdi után,

Sok szeretettel és örömmel emlegetjük mindkettőjüket Monte Subasio és Lago Trasimeno virágzó, éneklő világában. Francia-olasz utunk mentén

Anna-Maija és Taisto

A képoldalon az Assisi Szent Ferenc Bazilika látható.

Címzés: Takáts Gyula feleségével KAPOSVÁR Kovács – Sebestyén Gy. u. 9. UNGHERIA. Postabélyegző dátuma: 9.6 71.

14 BERTHA Bulcsu: *Interjú Takáts Gyulával*, Jelenkor, 1970/11, 963–969.

7. ANNA-MAIJA RAITTILA LEVELE (KÉPESLAP, BORÍTÉKBAN) TAKÁTS GYULÁNAK

*Tapiola, VIII. 2.
C/o Medgyaszay
Pozsonyi út 14 IV
BUDAPEST XIII*

Kedveseink!

Francia-olasz utunkról jöttünkben szép hosszú levél itt várt! Csak most – a várva várt magyar út küszöbén – válaszolom! Majd írunk pontosabban Budapestről, hogy mikor mehetünk (és mikor Nektek megfelel; most hogy van Loncika?! Remélünk, jobban!). Minden esetre nagyon szeretnénk Becén találkozni! Szeptember elején? Vagy augusztus végén? Fent a pesti címünk.

Szeretettel A-M, Taisto

*A képdalalon Seurasaari Szabadtéri Múzeumának (Helsinki) egy részlete látható.
Címzés a borítékon: Takáts Gyula BALATONGYÖRÖK BECE-HEGY UNGARN. Postabélyegző: 3 8 71.*

8. ANNA-MAIJA RAITTILA KÉPESLAPJA TAKÁTS GYULÁNAK

Budapest, VIII. 23

Kedves Gyula Bácsi és Loncikánk!

Nagy szeretettel gondolunk Rátok és a lehetőségre, hogy Bece-Hegyre utazhatnánk szeptember 10 körül Sárszentlőrincről; onnan Pestre már másnap. Csak ilyen kevésbé látszik, szűkül az idő – még nem is biztos, hogy lehet megvalósítani...

De Ha lehet – jó lenne választ kapni (hogy vagy Loncikánk, és itt vagytok-e? Lehet jönni?): VIII. 31-ig Bp. II. Nagybányai út 33. Ha nem utazhatunk, annál forróbb üdvözlötünk!

Anna-Maija, Taisto

*A képdalalon a Néprajzi Múzeum (Budapest) egy kiállítási tárgya látható.
Címzés: Takáts Gyula kedves feleségével BALATONGYÖRÖK Bece-hegy. Postabélyegző dátuma: 71 VIII. 25.*

9. ANNA-MAIJA RAITTILA KÉPESLAPJA TAKÁTS GYULÁNAK

Bp. IX. 1.

Kedveseink! Köszönjük a tegnapi leveleteket: Úgy kívánunk jobbulást Loncikának – ! És remélve jövőre máj gondolunk, hogy ha akkor jó nyugodt idővel Veletek együtt lehetnénk! Most is sok szeretettel gondolunk Rátok!

Anna-Maija és Taisto

A képpoldalon a Budai Vár és a Lánchíd látható.

Címzés: Takáts Gyula feleségétől KAPOSVÁR Kovács Sebestyén Gy. u. 9. A cím áthúzva és idegen kéz írásával: Utána: B.Györök Becehegy. Postabélyegző dátuma: 1971 szept. 3. (Kaposvár) majd 71 IX. 6. (Siófok).

10. ANNA-MAIJA RAITTILA LEVELE TAKÁTS GYULÁNAK

Drága barátaink!

Annyi öröm jött hozzánk a lapotokkal! Nagyon szeretnénk találkozni Veletek áprilisban, hiszen akkor megint mi is tervezünk a nemzetközi költőtalálkozóra. Hogy vagytok? Jó, meleg pihenési időt, áldott új esztendőt kívánunk – azt a minden reggel újjászülető örömet, hogy „született Nektek a Megváltó...” Szeretettel

Anna-Maija Taisto

Kétrét hajtott, zöld színű lap, belső oldalán a szöveggel, külső oldalára téli fákat ábrázoló fénykép ragasztva. A megszólítás előtt égő gyertya rajza.

A boríték címzése: Dr. Takáts Gyula a kedves feleségével KAPOSVÁR Kovács Sebestyén Gy. u. 9 HUNGARY. Postabélyegző dátuma: 22 12 72.

11. ANNA-MAIJA RAITTILA KÉPESLAPJA TAKÁTS GYULÁNAK

73. 6. 29.

KIITOS! Köszönöm! A csodálatosan szép új jel a zöldellő gyümölcsösből!... Milyen fiatal érett melegség!

Mindnyájatoknak szép, erőtadó nyári időt, minden áldást kívánunk, erről a középfinn szép tájról, ahol egy lakodalmat ünnepeltünk ebben az új templomban.

Sok-sok szeretettel

Anna-Maija Taistoval

A képen Orivesi (település Tampere közelében) – a szöveg szerint akkor új – temploma látható.

Címzés: Takáts Gyula a kedves feleségével BALATONGYÖRÖK Bece-hegy HUNGARY. Postabélyegző dátuma: 3 7 73.

12. ANNA-MAIJA RAITTILA LEVELE TAKÁTS GYULÁNAK

Tapiola, 1977. V. 29.

Drága, Legjobb Gyula Bátyám!

Nagyon-nagyon köszönöm a megható, megint meg-jövő köszöntést, szívbeli figyelmet – a csodálatosan ifju „Száz nap a hegyen” óta, amely annyi friss vizsgatást adott és annál is hosszabb levelet akartam írni... verseket fordítani és saját verseimből nyersfordításokat elküldeni... De így halad, szalad az élet. Túlzott munka hordalékaival, amelyek alatt nem tanultam meg, mikor kell igent, mikor nemet mondani, vállalni vagy nem. Egyre tisztábban érzem, hogy személyes emberi találkozók, kapcsolatok mindig a legfontosabbak, minden „irodalom” fölöttiek (tulajdonképpen csak ezek érdekeltek mindig a versekben, költökben is, nem az „irodalom”. De úgy is van, persze, hogy elválaszthatatlanak.)

Minden esetre, most szóval úgy van, hogy a fénytjeljes emlék a kaposvári [ház – Takáts Gyula betoldása] küszöbén, ahol a drága Élettársa visszatért [fordult – Takáts Gyula javítása], sírni; elsírta magát a hirtelen rokonézés miatt – az most több mint emlék.* [Takáts Gyula csillagozása] Most a halhatatlan érintkezés. Isten áldja meg az édes lelkét. És az aranyos Gyula bátyámat!

De a csodálatos finnországi út! És még Tüskés Tiborral (aki régóta vár válaszat a Kodolányi-monografiájáról... az is olyan szép üzenet, amely még mindig vár, a „csendes órájára”, hogy írjak róla. Most, amikor itt fognak lenni, majd legyen alkalma!). Csak nagyon

sajnálom hogy éppen Lahtiba nem mehetek/mehetünk, mert Taistöval VI. 16-26. között Kelet-Finnországban egy ifjusági tábor vezetőiként leszünk. Onnan, előre félek attól, nehéz kiszaladnunk. De feltétlenül szeretnénk találkozni!! Ha csak lehet: nem maradhatnak egy-pár napig

[a levél itt ér az oldal aljára, ahol Takáts Gyula jegyzete olvasható:

* „T. i. Lonci amikor meglátta őket, a rokonokat, sírni kezdett örömben”

– majd a következő oldal tetején a lapszámozás már ismét Anna-Maija Raittila keze írása]

Que bienveillance et fidélité
ne te quittent !

Pr. 3, 3

[2]

tovább, VI. 27-éig, vagy 28-áig?! Mert mi 27-én hazaterünk, már estét együtt tölthetnénk itthon!! Nagyon szép, fontos dolog lenne. És itt, Tapiolában lenne egy üres lakás, egy baráti szomszédunké; ott lenne mind a kettőjüknek a fekvőhelye. Ugy-e, ezt meg kell csinálni.

Minden esetre, még lesz időnk levélváltásra: HA nem megy ez a terv, akkor valahogy bármiképpen kiszaladunk Lahtiba egy fél napra... De nagyon-nagyon reméljük ennek a hosszabbítás választását.

Sok-sok szeretettel

Isten hozza!!

Anna-Maija és Taisto

*Két lap, három beírt oldal. A boríték hiányzik. Az első oldal kezdősorai mellett hosszában be-
ragasztott fénykép, amely három nyírfa törzsét és néhány ágát ábrázolja. A kép alatt nyomta-
tott szöveg francia nyelven idézi a Példabeszédek Könyve 3.3 bekezdését: „Que bienveillance
et fidélité / ne te quittent! // Pr.3, 3”. (A szöveg magyarul a Károli Bibliában: „Az irgalmasság
és igazság ne hagyjanak el téged...”, az Új fordítású Bibliában: „A szeretet és hűség ne hagyjon
el téged...”)*

13. ANNA-MAIJA RAITTILA LEVELE TAKÁTS GYULÁNAK

Tapiola 20.10.77

Drága, Jó Kertész, Gyula Bátyánk!

Köszönöm az egész szívemből a csodálatos együttlétet itt nálunk (és ugyanakkor és ugyanott Pannóniában, a Heszperidák kertjén innen! És a kedves jó leveledet és a Tegezést. Nagyon sokat emlegettünk Ritváékkal együtt ez alatt az eső de munkaforgalmi nyár alatt – többször került szóba a „Kaivojen maa”-ban való verseid frissessége, tiszta bátorsága, virágnyi... És csak időkérdés, remélem nem is hosszúé, hogy le fogom fordítani. (Idővel érkeznek, hiszen jókor, Neked az én nyersfordítása-im is.)

Most itt egy pár kép az elfelejtethetlen közös júniusról. Talán találkozunk Pesten Ady-kongresszusban? De jó lenne! Addig is, igen, naponta, közel járnak egymásnak a szerető áldást kérő gondolataink. Örülünk, hogy együtt utazhatunk Taistóval, Leningradon át vonattal. És Pestről még megyünk öt napra Erdélybe. Majd lesz olyan nyári magyar kirándulásunk, hogy több idővel tartozkodhatunk Balaton körül is.

Szinte üdvözetet, mély szeretettel küldök a drága Élettársadnak... képenek, szívének, akiről olyan csodálatosan írtál – akinek – ÉS-ben. Forrás volt számunkra is az a verslevél.¹⁵

Szeretettel ölelünk!

Anna-Maija Taistóval

15 TAKÁTS GYULA: *Versváltozatok Neki* (1. Talpad alatt 2. Betakartam vele 3. Megszülve így), *Élet és Irodalom*, 1977/36 (szept. 3.), 15. – a pontos adatolást Bíró-Balogh Tamásnak köszönöm. A vers később *A semmi árnyéka* és a *Más távlat* című kötetekben jelent meg.

Egy lap, két beírt oldal.

A boríték címzése: Takáts Gyula költő H-8313 BALATONGYÖRÖK Bece-hegy. A címzés áthúzva, idegen kéz írásával: utána 8264 Szigliget Irodalmi Alkotóház. A bélyeg a borítékról letépve, a postabélyegző nem látszik.

14. TAKÁTS GYULA LEVELE ANNA-MAIJA RAITTILÁLÁNAK

1977. 10. 29

Kedves jó Maija és Taistóm,

sajnálom, hogy nem találkozhattunk a költőtálalkozón, de én olyan fáradt voltam és oly jól pihentem Szigligeten, hogy nem utaztam Pestre. Ide Szigligetbe kaptam kedves leveledet Maija! Örültem a képeknek és az emlékeknek Tapiolából. Azóta a Tükör is hozta a Nektek írt és címzett verset. 16 Biztos Tüskés Tibor el is küldte. Mindig eszemben vagytok, valahányszor feleségem képére nézek. Így tehát napon-ta... Én Szigligeten is írtam 20 szonettet Neki. Lassan közölni fogom, mert most egyre másra szólítanak föl közlésre az irodalmi lapok. Lassan gyógyul közérzetem.

Összegyűjtött verseim (kb. 600 oldal) nagyalakú kiadásának utolsó korrekciója is elkészült. Könyvnap könyvben „A harmónia keresése” címen új tanulmányaim jelennek meg és ép most kaptam a szerződést a „Vitorlás a berken” új kiadására.

Remélem Erdélyben jól éreztétek magatokat és sokat láttatok a kis árva reszpublikában. A finn könyveket a Tiéteket és Rácz Pistáét átanulmányoztam. Finn szakértő leszek lassan. De sok örömet okoz ez és elgondolkoztató problémákat is vet föl. Érdekes két világ és összefüggések. Képes Gézával két hétig együtt voltunk. Igen fontos az ő szerepe. „Az idő körvonalait” ismered-e? El kell olvasnotok, egész új kérdéseket vet föl közös irodalmunkról...

Kedves Maija ne feledkezzél meg a „Heszperidák”-ról és a Flóbertpuskáról, amely azt bizonyítja, hogy a fegyver barátságot is teremthet, így teljesen humanizált. Időszerű is! Szeretettel öllelek Benneteket

Gyula bátyátok

P. S. Keijót ölelem! Családját üdvözlöm. Adjad át!

Két lap, két beírt oldal.

A boríték címzése: Anna-Maija Nieminen / Helsinki-Kimmelt 26 c 24 / SF-02100 Espoo 10. / Finnország // Exp: Takáts Gyula / 7400 Kaposvár / Kovács-S. Gy. u. 9. / HUNGARY

15. ANNA-MAIJA RAITTILA KÉPESLAPJA TAKÁTS GYULÁNAK

*Már vissza idehaza, 1977. XI. 4.**Drága Gyula bátyánk!*

Mintha mégis találkoztunk volna Pesten, oly jól esett a csodálatosan meleg versed a Tükörben. KIITOS!! Annyira hatott egyik mohácsi ev. lelkészre is (aki éppen adott nekünk tavaly a magyar bodzából...) hogy ott létünk alatt még sok-sok új bodzát küldött nekünk Pestre. Szóval hozzon Isten máskor is a légykapók költésekor... Nagy szeretettel emlegetnek Keijóék is. TERVEISIÁ! [azaz: Üdvözölnek!] Ők is kapták a Tükröt. És én nem is felejttem a verseidet, csak idő kell, hogy átgázolhatok sok-sok mostani munkán túl...

Isten legyen Veled minden csendes örömeivel. Ölel

Maija, Taisto

A képdalalon Andreas Alariesto fotója: Merítőhálós halászat Lappföldön.

Címzés: Takáts Gyula író H-7400 KAPOSVÁR Kovács S. Gy u. 9 Postabélyegző: 5.11.77.

16. ANNA-MAIJA RAITTILA LEVELE TAKÁTS GYULÁNAK

*Nyáregyháza 1980. V. 31**Édes, Jó Gyula Bátyám!*

Szinte utolsó pillanatig álmainkban elhittem: találkozni fogunk, a szép pannón-barna arcod ragyogását fogom látni, a csüggedetlen szemed tisztaságát. Három hétre eljöttem idehaza, Erdélyben is jártam eközben. És most, mégis, vissza kell utaznom. Balaton felé mégse nem értem rá. Egyedül jöttem oktatási minisztériumunk ösztöndíjával, irodalmi tervekkel. És ezek a „nem-tölem-függők” tervek – „Ember tragédiája” új fordítása is belefér – persze halasztani szoktak, mindig, most is... – a „saját” terveimet, a szép közös „Reménytünderei” – tervét is ami meg van beszélve, Keijo Immonen nem mondta le, én se, csak türelmünk kell, hogy megvalósuljon, idejében.¹⁷ Pont úgy van a helyzet a saját újabb verseskötetemmel is... türelem kell, hogy valahonnan kerüljön időm hozzá...

De mert ha megse nem színtől színre, mint vártam és reméltem, de levélben is: öllelek Téged hálásan a csodazöld ajándékokért, a Semmi Árnyékaért. Amikor kaptuk meg (a bodzateás légykapójával együtt...), rögtön akartam írni és köszönni... De nem csak egy pár gyors sorral, munkahalom alól, hanem nyugodtan, jobb idővel... Ami aztán mindig csak váratni hagyta magát... Elnézést kérem, drága jó Gyula Bátyánk, hogy eddig kellett várnod a válaszomat! De nagyon friss, üdítő és vigasztaló volt ennek a könyvnek a hangja, még mind a meghitt, szívbeszoruló csenddel, hálás szerelemmel, ami a drága feleségedhez itt szól. (Még mindig gondolok rá, ezeket az

¹⁷ Itt feltehetően a *Hesperidák kertjén innen* fordításának (meg nem valósult) tervéről ír Anna-Maija Raittila.

új sorokat olvasván is – a hirtelen kitört sírására, amikor legelőször találkoztunk Kaposvárrott ővele és ott, a kapun, megértette, hogy finnek vagyunk.

Igen, Gyula bácsi drága! Ez a „Semmi”, ez a könnyü csodálatos „Valami”, ami árnyékában oly csodálatos zöld-félhomály csillog – az nem üres sötétség! Csodálatos „Valamivel” van teli, nagy magányból kibuggyanó forrással. Nem tudjuk a nevét...? Igen – nem; mert kimondhatatlan mély, végtelen hűséges az Isten atyai szeretete. A Fia, a Jézusa, titkos Jelenléte.

Sok szeretettel ölel

Anna-Maijád, Taistóval aki otthonról szintén ölel.

Félbehajtott levél, négyszer fél oldal. Mellékelve egy kortárs festményt ábrázoló, megíratlan képeslap.

A boríték címzése: Szeretettel Takáts Gyula költő részére KAPOSVÁR Kovács S. u. 9. 7400 A magyar postabélyegző dátuma: 1980. jun. 2. A Magyarországról küldött levél feladója A-M Nieminen, itt meglepő módon mégis a finnországi címével.

✱

Köszönetet mondok Kaisa Raittilának, Anna-Maija Raittila unokahúgának és jogutódjának a levelek közléséhez való hozzájárulásáért, valamint a kérdéseimre készséggel küldött információiért, továbbá Katri Kivilaaksonak, a Finn Irodalmi Társaság munkatársának, a hagyaték gondozójának áldozatkész munkájáért, melynek során elküldte Takáts Gyula meglévő üzenetének másolatát, illetve a teljes anyag átvizsgálásával bizonyította, hogy több levél nem maradt fenn a hagyatékban.

*Takáts- emlékek: Baráti összejövetel 1977-ben Tapiolában,
Anna-Maija Nieminenéknél*

Vajon hol lehet, merre kallódik Martyn Ferenc képe?

Fábián Eszter (1919–2007) szép, nyúlánk, vörös hajú, zöld szemű, kaposvári születésű színésznő volt, aki már igen fiatalon a Pécsi Nemzeti Színház tagja lett. Később a Nemzeti Színházhoz került.

Takáts Gyula a csinos lánnyal valószínűleg már Kaposváron komolyabb kapcsolatba keveredett, mert a barátok a Pécsre érkező Esztert már Takáts Gyula kedvesként tartották számon. Weöres Sándor 1942-ben például mindkettejüket megszólítva címezte levelét:

Kedves Eszter és Gyszi!

Köszönöm a képeslapot. Eszter pécsi színésznői szereplését nagy érdeklődéssel várom; és remélem, hogy gyakran együtt leszünk. És ezentúl remélhetőleg Gyszi is sűrűbben lelhető lesz Pécsen. Sok üdvözlettel és más mindenfenével, Sanyi”

Takáts Gyula számos versben írt Eszter iránti szerelméről. Talán a legteljesebb versfüzér a *Hold és hárs*ban lelhető fel (1943). Az Eszter-ciklus versei teljes fejezetet tesznek ki. Az *Egyre fényesebben* című versének harmadik tételében így vallott:

3

Esztendeje, hogy iszapban éltem.
Nád, berek és fullasztó hínárba.
Gond és a munka széjjeláztatott.
A halálhoz jártam iskolába.
S mint hullócsillag, egyre fényesebben
ragyogtad által fátylas kárpitom.
Örvényből húztál illatos öledre.
A szárnyamat napodban szárítom.

A kedvesére büszke fiatalember kezdettől fogva vágyott volna arra, hogy a szeretett lányt megörökíttesse a szépségéhez méltó művésszel. Takáts szerint Eszter Rippl-Rónai ecsetjére illett volna...

A *Hold és hárs* szerelmi ciklusában így írt erről a *Rajzok lobogóra* című vers 4. tételében:

4

Rippl-Rónai emlékének

Hozzad elhoztam volna őt.
Dombok közé, festő-tanyádra,
pasztellek földi mestere,
lila felhők rég-holt barátja.
Szeme alatt és hó kezén
a lány kékben lüktető eret
az égbe loptad volna Te,
megejtvén a négyszögű teret.

De alszol rég a fák tövén.
Róla képet nem festesz nekem.
Vénségem füstös napjait
szép arca nélkül tengetem.
Mert elhagy engem, mint madár.
A babér csak ritka-árnyú fa.
Előtte száll és húzza őt
pálmásabb tájak csapata.
Rózsáló arca, lány nyaka,
képedről vigasztalt volna még.
Üres tornácom végibe
árván tündöklük majd a vég.

Talán épp a Rippl-Rónai iránti elismerésből következett aztán, hogy 1942-ben a szép színésznőt Rippl nevelt fia – nem mellesleg Takáts Gyula jó barátja –, az ugyancsak Pécssett élő Martyn Ferenc örökítette meg egy finom pasztellképen.

Sajnos Takáts Gyula jó jósnak bizonyult. Fábián Eszter nemsokára valóban elhagyta és egy vezérkari tiszt felesége lett, majd a háború végén Párizson át Dél-Amerikába mentek. Eszter később elvált, második férjével pedig Kanadába költözött. De úgy tűnt, az idő múlásával egyre jobban gyötörte a honvágy. Először Martyn Ferencnél jelentkezett és vele keresett kapcsolatot. A *Martyn Ferenc-levelek Takáts Gyulának* (1999) kötet tanúsága szerint Eszter négy levelet írt Martynnak: hármat 1979 nyarán-őszén, majd egy negyediket 1980 elején. Martyn pedig – a levelekből ítélve – mindig különös súlyt fektetett arra, hogy Eszternek Takáts Gyulával közösen válaszoljanak, ahogy Martyn leveleiben olvashatjuk:

1979. júl. 31.

„...Elküldöm Fábián Eszter érdekes levelét, arra gondoltam, hogy közösen írunk, válaszolunk Győrökről. Erről előbb élőszóval – ölellek Ferenc”

1979. aug. 13.

„... Fábíán Eszternek akkor írhatjuk meg közös levelünket...”

1979. okt. 4.

„Kedves Gyulám, küldöm Fábíán Eszter levelét. – Kérlek, olvassad el. Biztosan néked ugyancsak írt. Mondjad meg, válaszoljunk és mikor, és mert címét nem ismerem, ezt az esetleges választ el kellene küldenem.”

1980. jan. 11.

„... régi és kedves barátnőnk Eszter írt legutóbb, hosszan és nyugodtabb hangon. Szeretnék neki válaszolni, – lehetséges, hogy együttesen tegyük azt.

Élőszóval – remélve – bővebben, régi-öreg barátsággal öllelek, Ferenc”

Innentől Fábíán Eszter és Takáts Gyula levelezése rendszeressé kezdett válni; erről tanúskodnak az *Öt esztendő Drangalagban 1981–1985* és az *Újabb évek Drangalagban 1985–1988* című naplóköteteinek bejegyzései is.

1981. IV. 6-án

„... Húsvét felé jönnek a haza-néző levelek. Ezekből az otthon és a haza és az igazi honvágy sugárzik. Így Fábíán Eszteréből is. Kanadából írt. Jó szót kér, és jó sorokra vágyik. Jó sora van, csak a jó szó, a magyar szó hiányzik neki. Nem is csoda, mert a szép magyar szó papnője volt. Kaposi szépleány. Szép pálya is várta, de a háború elrontotta. Pécsre került, majd rövid ideig a Nemzeti Színház tagja volt, aztán egy vezérkari ezredes felesége lett, és Itália, Argentína, Mexikó és Peru után Kanadában kötött ki, mert ott élnek testvérei, akik közül az egyik még a háború előtt ment ki. Az öccse pedig, Fábíán Pista, vadászpilóta volt, több légi győzelemmel. És ott landolt Kanadában.

Jönnek a ragaszkodó sorok húsvétra. A régi szerelmek sohase hagynak cserben senkit. Sok szép verset írtam Eszterhez is.

A Hold és hárs című kötetemet mindig magával vitte, és olvasta, a legnagyobb menekülések közt is.

És Martyn Ferenc portréját is, amit róla festett.

Szép, csupa virág képet küldött ma is, és levelet kér, magyar szót, melyek fölbresztenek Kanadában egy világot, egy fizikai és egy lelki, idegrendszeri világot. A régi zsongást akarja érezni és hallani. Sok-sok levelet küld, és hazavágyik...”

1982. VII. 8-i bejegyzésében pedig így írt Eszterről: „Fábíán Eszter írt Kanadából. Igen-igen magányos lehet, és nagyon vágyódik a hazai szóra és a megemlékezésekre. Pokol lehet haza nélkül élni!...” Aztán pár év múlva, 1985. I. 21-én: „Fábíán Eszter unokahúga (Bene-lány) eljött hozzám. Eszterről tudok meg sokat. Dezséri vezérkari ezredes vette el és 1945-ben Párizsban éltek, aztán Brazíliában, ott meg-

ismerkedtek Zsóval, aki német milliomos. Bejárta Perut, Mexikót. Dezséri Janikától elvált, Kanadába ment, ott él nagynénje.

Kis vagyonnal ment oda, de elkótyavetyélte. Ma nyugdíjas, elégedetlen és egyre jobban vágyik a hazai ismerősök után. Verseimet, melyeket hozzá írtam, őrzí, leveleimet is. Ha igaz... Nyáron talán hazajön.”

1986. IV. 9-én ezt írta naplójába: „... Fábián Eszter Kanadából szép levelet írt. Az elvesztett haza és elszállt szerelem fényesíti emlékező sorait. Ezek az emlékek ragyognak már csak neki az időből.

35–45 percnyi verset kér előadásra a kanadai magyaroknak...”

Pár nap múlva, 12-én: „Ezekben a napokban Martyn Ferenc sokszor járt az eszemben. Ma olvastam, hogy 10-én Pécsen meghalt. Fábián Eszter kanadai... levelei is egyre emlegetik Ferencet. 87 éves volt. 12 évvel idősebb nálam. Halálával Rippl-Rónai után még üresebb lett a Róma-hegy, a park, a villa és a műterem, amely az első nagy élményt adta nekem, a szép után keresgélő gyerekek.”

1988. I. 18-án azt jegyezte fel: „... Levelek egymás után Fábián Esztertől Kanadából. Iszonyú magányban emlékeiből él.”

Fábián Eszter utolsó levelében a következőt írta Takátsnak: „Itt küldöm a Martyn képet. Most éppen azon vagyok, hogy egy magyar származású műgyűjtő vegye meg és oda tegye majd ahova ő akarja. Szükségem is van a pénzre is, mert nagyon sokba kerül a privát orvosi segítség és a velejárók. Oda akartam ajándékozni a Magyar Nemzetnek, de akaratom áthúzta a Jó Isten és még más bajokat adott, hogy »ébredj a valóra« és így most nem tudom, mi is lesz a vége, de remélem, mindenhogy jó. Addig itt a fénymásolat, ha ugyan még nincs neked, de úgy emlékszem, csak egy kicsi méretűt adtam. Valóban egy gyönyörű mű, mikor megérintettem az eredetit februárban, valósággal Ferenc szelleme volt egy pillanatra jelen.

Gyulám, kívánok jó egészséget és lelkedben nagy békét. Minden úgy van, ahogyan lennie kell, hidd el és ha alkotó erőd is van, akkor isten kegyelmes jósága az Veled.

Most sok sok szeretettel öllelek drága Gyula Te a magyar költészet csillaga, virulj, élj és alkossál. Híved Esther”

*Martyn Ferenc:
Fábián Eszter portréja (1942)*

TAKÁTS GYULA

Neki

Te voltál a legszebbik kedvesem.
Jó voltál hozzám, mint anyám.
Szent asszonyok közé sorozlak én
s idézlek minden éjszakán.

Mint esetéjt a szundizó gyerek
imát gagyog és elpihen,
a férfikor delén akképpen én
tehozzád hajlok csendesen.

A tenger tér és hullámzó idő
nem ellenség, de jóbarát.
Magamba loptalak, mint szótt selyem
gazdája illatát.

Anyám – imígyen szólítgatlak én,
kinek szerető anyja van.
Öled, kezed után kívánkozom,
mint árva és boldogtalan.

Csípőd bölcsőm emlékét hozza föl.
Védettnyugalmú álmokat.
Ajkad ínyemnek első ízeit,
mit majszoltak a kis fogak.

Mert gyermek marad az, kit anya szült.
Simító kézre vágyik.
Anyja szemét és kedvese ölét
idézi mindhalálig.

Eszter tehát (valószínűleg) utolsó levelében elküldte a Martyn Ferenc által 1942-ben készített paszteallkép másolatát is, azzal a megjegyzéssel, hogy eredetileg a „magyar nemzetnek” kívánta a képet adományozni, de más körülmények és pénzhány miatt most már inkább értékesíteni szeretné, és eladni egy meg nem nevezett magyar műgyűjtőnek. Levelében említést tett egy Takáts Gyulának korábban adott, kisebb méretű másolatról is, ez azonban mindeddig nem bukkant elő.

Ennyit tudunk.

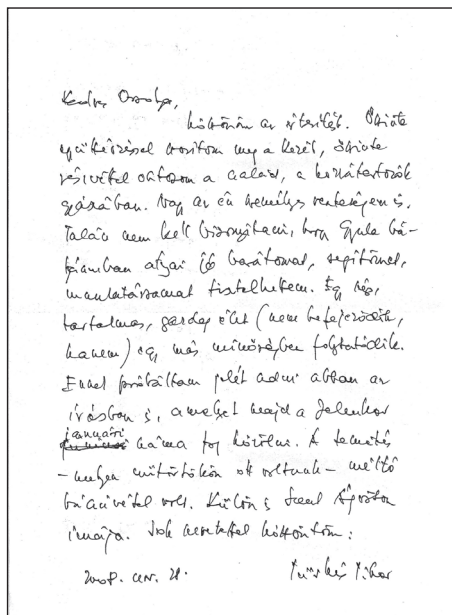
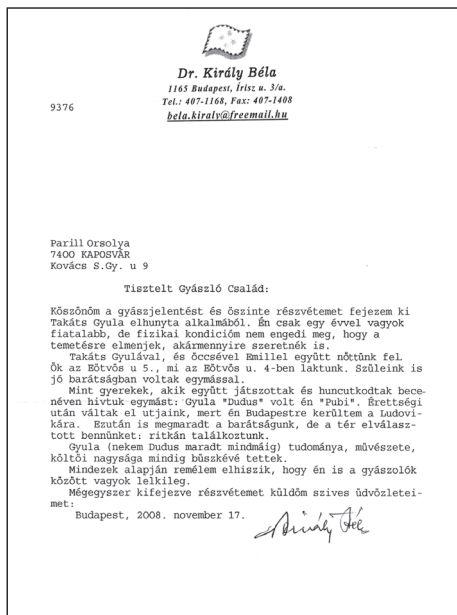
Fábián Eszter 2007-ben a kanadai Hamiltonban, Takáts Gyula pedig 2008-ban hunyt el.

De vajon hol kallódik, hova tűnt Martyn Ferenc 1942-ben készített finom pasztellképe, amely még életmű-katalógusában is szerepel az 1918-as tételszámon?! Jó esetben egy ismeretlen magyar műgyűjtőnél van, esetleg Kanadában, de lehetséges, hogy itthoni, távoli rokonoknál kallódik.

Bízunk benne, egyszer talán előkerül, és megidézi nekünk Takáts Gyula és Fábián Eszter rövid szerelmét és sírig tartó barátságát.

Idézetek jegyzéke

- TAKÁTS Gyula, *Helyét kereső nemzedék*, Weöres Sándor levelei, 55. sz. levél
- <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=15963&secId=1180437&qdcId=3&libraryId=-1&filter=Tak%C3%A1ts+Gyula&limit=1000&pageSet=1>
- TAKÁTS Gyula, *Hold és hárs*, Harmadik rész, „Eszter-ciklus”
- <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=7341&secId=790638&qdcId=3&libraryId=-1&filter=Tak%C3%A1ts+Gyula&limit=1000&pageSet=1>
- TAKÁTS Gyula, *Öt esztendő Drangalagban 1981–1985*, F. E. és Martyn Ferenc-szócikkek
- <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=27&secId=2000&qdcId=3&libraryId=-1&filter=Tak%C3%A1ts+Gyula&limit=1000&pageSet=1>
- TAKÁTS Gyula, *Újabb évek Drangalagban 1985–1988*, F. E. és Martyn Ferenc-szócikkek
- MARTYN Ferenc, *Levelek Takáts Gyulának*, szerk., jegyz. Tüskés Tibor, Pro Pannonia, 1999. F. E.-szócikkek (187, 188, 189, 190. sz. levél)

A Takáts-hagyatékból: Király Béla és Tüskés Tibor kondoleáló levele halálhírére

Gondolatok Takáts Gyula *Becei agenda* (Pécs, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 2018) című könyve megjelenése alkalmából

„... Ez a nagy csend és távlat bizonyos mértékig gyógyít. Életem legnagyobb ajándéka Bece. Hálával gondolok a véletlenre is, amelyik akkor, azaz harmincegy éve segített, hogy megvegyem ezt” – írta Takáts Gyula 1984 őszén pincenaplójába. A művészi grafikai számára is témát adó Bece alkotás szülötte, munka eredménye volt, amely aztán megtervezője, megteremtője, létrehozója számára élő, embert gazdagító valósággá vált. Nem egyszerűen köznapi, hanem „tündérvilággá”, a remete-lét otthonává, a nagyra értékelt csend és magány birodalmává, amely szőlővel, musttal, borral ajándékozta meg az érte munkát végzőket, amelynek neszei Csú üzenetét sugallták, és ha ez a nagy hegy megbetegedett, ahogyan ez a kilencvenes évek közepén/végén be is következett, akkor az ember és a gazdaság is beteggé vált. Mert a hegy és ők, egyek voltak.

Szerencsésnek mondható, hogy az erről szóló *Becei agenda* szövege előkerült és megjelenhetett, az előbbi Szabó Péter agrármérnök, Takáts Gyula „utolsó vincel-lérének”, utóbbi Parill Orsolya jogutódnak köszönhetően.

Az izgalmas, érdekes előtörténet a könyv bevezetőjében olvasható. Az agenda tennivalók feljegyzésére, történések regisztrálására szolgáló könyvecske. Takáts Gyula pincenapló-jegyzetei nem csupán az 1967-ben indult becei szőlő- és gyümölcsfatelepítések, a pincertervezés és -építés – precíz kimutatások által, hosszú oldalakon át kísért – száraznak tűnő adatgyűjteménye, hanem a szőlőművelés, a bortermelés, a szüret, a pincerendezés, a pincepatikai munkák érzékletes leírása is. Mindazon „szép és nevelő tevékenység”, amelynek következtében „iszonyú kézi és lelki munka” eredményeként átalakult a hegy, létrejött a később legendássá vált becei birodalom; szömörccével, fenyővel, borókával, ritka növényekkel a saját arborétum; a fehérre festett pincével pedig „a bor kis barokk kápolnája”.

A könyvben hajlamosak lehetnénk könnyedén átsiklani a szőlő- és gyümölcsfatelepítési terveken, a napszámosok és a segítők által elvégzett munkák szisztematikus kimutatásán, a gyümölcsfa-számlákon, a költő 1967-es pincertervezetének rajzán, ha nem tudnánk, hogy számára ez akkor magát az életet jelentette. Idejének jelentős részét ennek létrehozására áldozta, honoráriumait ebbe fektette bele, például „hatvan versért vett hatvan mandulafát”, és rengeteg munka, kaszálás, kikapálás, kötözés, permetezés, metszés, sarabolás, szénaégetés, ültetés, lyukásás, bekapálás, gazolás, fattyazás vezetett el – néhány év alatt – 1970-ben az első szürethez, majd az általa mindig várt eredményeket gondosan rögzítő noteszben a továbbiakhoz, például a szörnyű évnek nevezett 1977-eshez, amikor első feleségét, Szabó Ilonát, Lonciát elveszítette.

Munkaszervezési, növényápolási gondoktól kísértén kerül közel egymáshoz az évek során a természet és az ember, végtelenül sok munkával válik a költő barátjává a hegy, és teremődik meg mindaz, ami az esztelen életben, az embertelen élet-

formában, a természetből és természetéből kivetkőzött emberek világában is képes létrehozni a szép, az értelmes élet lehetőségét, megteremteni a természet és az ember harmóniájának esélyét – a költő választát a zord világra. A pincenapló-jegyzetekben – és Takáts lírájában is – a hegy sajátos metaforává válik; az alkotásra alkalmas környezet, az emberi lehetőségek valóra váltásának világává, ahová a költő nem csak könnyedén belépni törekszik, mert ő nem csak megfigyelője, krónikása, ábrázolója a természeti környezetnek, hanem művelője, alakítója, formálója is: munkatervező és munkaszervező, aki maga is növényeket ültet, gondoz, szőlőt művel, bort termel és fejt, így a sajátjává, magáévá teszi a tájat.

Ezekben az évtizedekben született tollrajzai – például a *Kertem Becén*, a *Pincém fái*, a *Becei fasorok* és a többi – mind ennek bizonyítékai. „Egyik kedves barátom” – írja oda az 1979-es, mandulafát ábrázoló tollrajzára. És miközben a könyv tanúsága szerint az ember tájformáló, természetalakító szerepet tölt be, ez viszont is igaz: a táj, a természet embernemesítő hatású, természet és ember egymás kölcsönös alakítója, formálója, gazdagítója. Így bontakozik ki a pincenapló-jegyzetekben Takáts Gyula sajátos természetfilozófiája, a Fodor András által természetvallásnak nevezett világlátása.

És bár Bece az alkotásra alkalmas hely, versek születésének helyszíne, a líra otthona, ám ez a hegy nem a hatalmas mészkőhegységre, a Parnasszusra emlékeztet, ahová a feljutás vágya hajtja, űzi a mindenkori dalnokokat, ahol a hitrege szerint a múzsák laknak Görögországban, és amelynek szikláiról a templomrablókat és az istentagadókat taszítják a mélybe, amelynek oldalában a Delfi jóshely működik. Nem. Bece nem olyan, mint Apollón szent hegye. A szőlőültetés, -gondozás, a szüret, a must, a bor, a mámor, a hegyi élet eszünkbe juttathatja a szenvedély, az eksztázis, a bor istenének, Dionysosnak az alakját, a teraszbástyán nagy cserepekben pirosan égő muskátlik pedig Görögországot, Krétát és annak több ezer éves, csodálatos városát, Irakliont idézik a költő számára.

Az agendát olvasva kirajzolódik számunkra az a gigászi küzdelem is, amit Takáts Gyula folytatott itt harmonikus életkörülményeinek kialakításáért, megteremtéséért. A *Becei agenda* szerint „Nincs egy árva perc a hegyen teendők nélkül... Már egy hete egyvégtében dolgozunk, hogy rendbe szedjük a tó feletti világunkat... Mintha hegyi pokolban járna az ember, akkora a hőség... Az ember lelke is kitikkad...” – olvashatjuk az 1983. július 5-i bejegyzésben. A keze, lába kiszáradt, a rinocéroszbőrhöz hasonló – írja, de azért lendületesen dolgozik: permetezik, bort fejt, betonhordót szigetel, egyszer a szoba padlózatát teszi rendbe, máskor ciszternát tisztít, madarat, fát, virágot határoz, lugast igazgat és kötöz, kőrisfákat formáz, a maga termelte must percegését várja, aminek a minősége becsületbeli kérdés is számára. Néha pihenésként, szellemi kikapcsolódásként Marcus Aureliust vagy Diderot-t olvas, és élvezi a nagy, a rettentő magányt, ezt a nagyon szent dolgot, meg a már kisgyerekkorától szeretett „gyönyörű csendet”, és megállapítja magában, hogy remetének születni kell. Önvizsgálatot végez, hogy tudna-e úgy élni, mint a balkáni remeték. Válasza: talán igen.

Bece-hegy ezekben az időkben életstílust is jelent számára; megművelésével, szikláival és varázslatos távlatával. Mondhatni azt is: az tanította őt a harmonikus és boldog életre a sok embertelenség közepette. „Bece olyan mint egy lírai életmű. Állandóan művelni, javítani, munkálni kell.” – olvashatjuk. Máshol pedig őszinte vallomást tesz: „1953 óta Bece velem és bennem él”. Takáts itt és így válik igazi hegyi emberré, itt lesz a magány és a csend szerelmese, itt szereti meg a mustból borrá átalakulás hangulatát, a mustok zsongását, a hasznos és szép munkától kifáradt estétet, az itt élő egyszerű emberek között megéri a hangulat, amelyben van valami görög, valami melankolikus derű. A becei kis „költői ketrecében” alig várja, hogy esténként megpihenjen, ahol „Szentivánéji álom”-hangulat veszi körül. Egy olyan világ, amely alkotásra ösztönző. Így válik ez a tanulságos teremtéstörténet a költőnek nem csak a természet, hanem az emberlét humanizálásáért, a szép életért, a harmóniához hasonló rendszerért folytatott küzdelme dokumentumává is.

Közel három évtized becei világról tanúskodnak tehát a feljegyzések. És miközben Takáts Gyula hegyi emberként éli életét, szonettek írásakor nem csak az alkotással foglalkozik, hanem a világ helyzetén is gondolkodik, történelmünk dicső és tragikus napjain. Így Aradon is töpreng, és e közben észrevétlenül kitágul számára a becei horizont: a Kunffy Lajostól örökölt „festők asztalánál” megjelennek számára a múlt nagyjai, Rippl-Rónai, Iványi-Grünwald, Medgyessy, Vaszary, és személyükben, testi valójukban is sorra a kiváló kortársak, Fodor Andrástól Berzsenyi Tiborig, Görgey Gábortól Pethő Bertalanig.

A pincenapló-jegyzetek tanúsága szerint az évtizedek során, 1995-re nagyot változik a világ: változik Takáts magánélete, megváltozik a hegy is. Beteg a második felesége, Stefike, beteg a hegy, beteg a szőlő, beteg a gazdaság. Üresek a zsebek, egyre üresek a pincék, a régiek egymás után hálnak ki. Régen ez a hegy Csual izent, és beszélt. Most már igen drága hobbivá, alig fenntartható szenvedéllyé vált. Legfeljebb a pihenés reményét adja. A költő – aki az utolsó bejegyzésben Marcus Aureliust olvassa – egyre nehezebben látja már a betűket, „a sötétségbe még sötétebb kísért” – írja jegyzetei végén. Az 1995. szeptember 19-i dátumnál a pincenapló írása abba is marad...

De a *Becei agenda* még valamit üzen az utódoknak. Hiszen a költő számára Bece-hegy nem csak életstílust jelent, nem csak az emberlét humanizálási kísérletét, hanem a szorongató, embert korlátozó világgal szemben – a megküzdött és kiverekedett – emberi és művészi szabadságot is jelképezi, az önmegvalósítás, a szabadság, a teremtés szimbólumává is válik.

A pincenapló-jegyzeteket a 2005-ös *Öt esztendő Drangalagban* és a 2016-os *Újabb évek Drangalagban* című naplókötetekkel (mindhárom a Pro Pannonia kiadása) szellemi rokonság fűzi egybe, életfilozófiájában, gondolatiságában azok sajátos folytatása. Az ember és a természet szimbiózisára épülő világával, tájszeretetével, a „hegyi ember” bölcs humánumával, természetformáló, teremtő erejével pedig azoknak méltó szellemi társa.

Szűnyogfelhő

(TAKÁTS GYULÁHOZ)

Mi csak éppen kidugtuk fejünk szögletes mezők
és földcsíkok alól, te már szőlőfolyondárokon túli
univerzumot festettél. Dalolva macskaköves korzók
mustszagú pincebasszusán, hogy érik szüret, és
becsehegyi döngő hordókba hordhatjuk hegyeid vérét.

Mint elegáns vidéki úr pödörted őszbe szökő bajuszod,
mellényed tőkesorral font büszke Balaton,
legelők fűben fekvő dalnoka. Parnasszusod a Berek
nádtollas szűnyogfellege, bagolyszemű mocsara.
Mi pedig, égen csüngő bárányok utazunk használt
menetjegyek lyukas, rímtelen algoritmusán, lápvilágba
zuhant fonyódi alkony békanász szerenádjain.

Keresünk márványfoltos múzeumlépcsők
és preparált kócsagok szárnyai alatt. Időnként
a préház ablakain kitekintve úgy tűnik, égerek,
jegenyék intenek a malmos völgynek, hol őrlődünk.
A tölgykádiban, ahol a szőlőt tapossuk, vérzik
Isten hátán a gyolcs. Te pedig fakutyán karcolsz
a jégen, vagy mandula szirmával írsz a becei ház
udvarán, ahol most is úgy várnak a versek,
mint az egymásba olvadó gyertyák.

Takáts-émlékek: Takáts Gyula havasi kürttel, Munkács, 1939

Valahai lakóit régen áthurcolta az idő az örökkévalóságba, legfeljebb a főbérlok leszármazottai gondolhatnak néha a szoba-konyha-spájzos lakásokra, akácilatra, udvari örömökre, vagy a szederfára, melynek lombja alatt jólesett a pihenés.

Legutóbb maga a tulaj hagyta ott az öreg sarokházat, melynek falait egyre mélyebb repedések tarkítják, mint szántóföldeket a tavaszi barázdák, ám itt az élet helyett jó ideje az enyészet az úr. A monstre épület néhány ablakszeme megpattant, s lehet, hogy a napszíta, eldeformálódott, öreg keretek többsége is kezünkbe पर्लana, ha ki szeretnének tární az ablakokat. Fíatalságunk ablakait. Mállík a vakolat, a kipergő homokkal a szél kergetőzík. Úgy, ahogy a ház egykori, már nagyszülő korbá vénült lakója az emlékeivel.

Az L-alakú épület régóta dacol az idővel. Két utca metszetében, méltóságteljesen terpeszkedik ma is a zömmel munkások, egyszerű népek lakta városrészen, ahova formás nyárfasor vezet. A sarkon vegyeskereskedés működött mindenféle földi jóval, nagy alumíniumkannában érkezett a tej, az üzlet zöld polcain mindig volt krumplicukor, kimérésre váró háztartási keksz. A ház homlokzatán ég felé nyújtózó torony fogadta a vásárlót, s az eső ugyan örökre lekoptatta már róla a színt, de az apró csúcsok-ívek így, megtépázott-szürkén is idézik az egykori patinát. Az udvart a hatvanas-hetvenes években is magas téglakerítés szegélyezte. Nincs ez másként ma sem; az épülettömböt tömör vaskapu zárja el az utcai forgatagtól.

Gyerekkoromban nehezen nyíló, szüette fakapun át léptünk be a mohos téglajárdára, olykor a kilincs is kezünkben maradt. A szegényes külsőért némi kárpótást nyújtott a kert, amelynek legnagyobb részét a szélső lakó, a korán megöszült Mariska néni gondozta. Nem emlékszem, hol kereste kenyerét fiatalasszonyként, talán a fonodában, de már jó ideje hozta neki a nyugdíjat a postás. Férje egyik lábát akna vitte el a háborúban. Falábbal járt, ám ennek ellenére sokat tüsténkedett a ház körül. Műlábát a kamra felőli sarokban vagy – elég groteszk módon – a konyhaajtóra akasztva pihentette, és egy pótlábat is beszerzett magának. Amolyan ezmester volt az öreg; megköszörülte a késeket, padot, széket eszkábált hulladékfából, az utcán hagyott üres bitumenes hordókat lapra hajtogatta, hogy beburkolhassa velük a maga építette faház oldalát-tetejét. Itt tárolta, szinte élére rakva a télirevaló aprófát. A hajnalával befuttatott tákolmány elé kiülni, kávézni, nagyot slukkolni a maga sodorta cigarettából, felért a mennyországgal. Főleg, ha nyíltak a rózsák. Négy óriási bordó rózsató uralta a kertrészt. Összehajló ágai neki és feleségének is búvóhelyet jelentettek. Innen folyamatosan kémlelhették: ki, kihez jön, mi van a kezében, meddig vendégeskedik, szatyor nélkül indul-e haza. Ha talányos volt a kép, vagy ismeretlen személy érkezett, az asszony nem volt rest, bárdolatlanul megkérdezte a szomszédoktól:

– Ki jött hozzátok a múltkor? Nem emlékszem, hogy máskor is járt volna itt...

S hogy kapott-e választ, vagy nem, az attól függött, hogy éppen akkor haragban volt-e az illető szomszédal. Az asszony, hadirokkant párjával együtt, mindenkiről mindent szeretett volna tudni. A szemlélődéssel vegyes kíváncsiság, a hallgatózás életemükké vált, és a beszélgetésfoslányokból is sikerült nekik – többnyire

nem hízelgő – következtetéseket levonni másokról. Meglátásaikat pedig nem rejtették véka alá; mesélték boldog-boldogtalannak.

A mellettük élő, középkorú, kontyos nőről, Marikáról is megvolt a véleményük. Az elvált asszony egyedül nevelte fiát, lányát. Férje lelépett a titkárnőjével, és elhagyta szeretteit. Egy időben az anyja is velük lakott a szoba-konyhás lakásban. Akkor volt még csak pokol az életük! Maminak – mert mindenki így hívta az orra alatt motyogó, tömzsi asszonyt – állítólag az agyára ment a vallás. Más istenítette, milyen fantasztikus „spiritualitással” áldotta meg a Teremtő, ám sokan boszorkánynak vélték; nemegyszer erőszakkal akarta rávenni kiskamasz unokáit, bátran igyák meg vizeletüket, ez segít a tisztulásban, de ha még melegében magukra kenik, olyan sima lesz a bőrük, mint az újszülött popsija... Nagy sokára tudtak csak megszabadulni az agresszív, gyakran anyacsászárnőt játszó sima, fénylő arcú perszónától, ki nem egyszer felpofozta unokáit, körmössel vagy pajeszuknál-hajuknál fogva próbálta jobb belátásra bírni őket. Sajátos fegyelmezési módszereivel sikerült örökre megtálatnia magát unokáival.

Ahogy elköltözött, megtisztult a lakás, a démonhad is vele tartott. Haláláig valami olcsó albérletben húzta meg magát, falatka vagyonát a belvárosi nagytemplomra hagyta, melynek apró manóra hasonlító sekrestyése régóta dézsmálta a perselypénzt; állítólag fia kétes ügyletein próbált enyhíteni. A békepap hírében álló apátplébános kiváltképp örült, amikor felbontották a letétbe helyezett végrendeletet, s hozzájutottak a takarékbetétkönyvhöz.

Marika fia hétvégenként hazajött az egyetemről, hogy meglátogassa anyját és a húgát. Az egyik vonatúton, még az első szemeszterben, eleredt az orra vére, s elkezdett vérezni a fogínye. A göndörfürtű, bohém srác megriadt. Anyjának első dolga volt, hogy orvoshoz vigye. Leukémia – közölte a doktor szigorú tekintettel – annak is a legdrasztikusabb változata. Néhány hét, és temetésre kondult a lélekharang. Iskolástársai maguk között megbeszélték, ki búcsúztassa, ám nyurga, szép arcú barátja nem tudta elmondani a maga által papírra vetett gyászbeszédet. A közeli általános iskola tantestülete jelentős összeget gyűjtött össze, amit az igazgatóhelyettes együttérző soraival még a temetés előtt eljuttattak a gyászoló anyának. „Az öreg fát is megsiratják, ha kiszárad, ám a halál ezúttal egy fiatal fácskát csavart ki tövestől” – állt a részvénytilvánító levélben, melyet a pénzzel együtt helyeztek el a kopertában.

Marika Mária fájdalmát élte át, amikor fiát holtan emelték le a keresztről...

A szűk főbérleti lakás mellett, amit folyamatosan szépítgetett az anya – volt úgy, hogy a hajnal kezében meszelővel érte, s mire munkába indult, már hófehéren ragyogott az udvar felőli falrész –, a temetést követően gyakrabban járt ki lányával a városszéli hétvégi kertbe, hogy oldódjon a fájdalom, gyógyuljon a gyász. A kis faházra jóságos diófalomb borult, óriás őszi barackot és magyar kajszit, kétféle meggyet érleltek a fák, szaftos körte potyogott a földre, de krumpli, cékla, zöldbab, főzni való kukorica is termett bőven, amit piacra vitt vagy a közétkezdéknek kínált fel.

Az anya magában Istent okolta, hiszen elvette tőle a fiát, de lányával – hogy

kímélje – csak ritkán osztotta meg érzéseit. Keserűségében többször is begyógyszerelte magát, majd üvegnyi konyakot, Hubertust ivott a nyugtatókra.

Az egyik éjszaka hangos nyöszörgésre riadtam fel, hiszen a fejünk majd összeért. Közös volt ugyanis a fal, amely mellett álmodtunk. Ki életet, ki halált. Létrát támasztottam a spájazablakhoz, betuszkoltam magam a szűk nyíláson, hogy belülről nyithassam ki a lakásuk bejárati ajtaját. Addigra anyám már hívta a mentőket. Hordágyra emelték az önkívületben lévő testet, s irány a kórház, gyomormosás után a pszichiátria. Rendre meglátogattuk, de az orvosoknak nem nagyon akaródzott kiengedni betegüket. Főleg, hogy visszaeső volt.

Az egyik öngyilkossági kísérlet utáni időszakban történt, hogy a szép arcú srác bejelentkezett a néhai barát húgához, hogy szívesen segédkezne az ásásban. A bakfislány örült a kínálkozó segítségnek, ám a vártnál kicsit mélyebbre sikerült a dolog. A lány ekkor veszítette el a szüzességét. Dacból? Lázadásból? Vagy csak azért, mert már elmúlt tizenhét, s nem őrizhette tovább... Az eseményt naplójában is megörökítette; a tébolyult világban a napló volt egyetlen társa. Először apa, majd báty nélkül maradt. Az ő gyászával senki sem foglalkozott.

Az anyja egyszer mindennek lehordta, dühét kiadva ordította utána:

– Miért van az, hogy csak a jók mennek el, a szemetek meg itt maradnak?

Ekkor veszítette el az anyját. Végérvényesen.

Gyerekként-kiskamaszként gyakran betértem a szomszédasszonyhoz, aki ritkán hozta szóba fájdalmát és küzdelmeit – munkatársakkal, lányával, önmagával, félrebillent és megkeseredett életével. Inkább a múltról mesélt, amikor teljes volt még a család, és nem gondolta, hogy a férje elhagyja. Még a helyet is megmutatta a nagyszoba szőnyegén, hol szeretkeztek oly fékevesztetten, miután anyja templomba indult, a gyerekek meg még nem jöttek haza a suliból... Szemlesütve, szégyenlősen hallgattam szavait, hiszen akkor még csak hallomásból sejthettem bármit is testiségéről, érzékiségről, szenvedélyről. Azt kedveltem inkább, amikor olvasmányélményeiről mesélt. Jókairól, Mikszáthról, Passuth-ról, Adyról, Babitsról és Juhász Gyuláról meg a világirodalom klasszikusairól. A líra hatalmáról, a személyiséget megszelídítő prózáról. Írók, költők életművének ismeretéről, amely nyomán kitárul a világ, s a kapott élmény örökre velünk, bennünk marad. A szobában két szekrényi könyv jelezte: szeret olvasni. Válogatott házitékájából szívesen kölcsönöztem magam is. Karnyújtásnyira volt az irodalom. Nem kellett könyvtárba menni, csak ide bekopogtatni, a szomszédba. Marika pénzügyesként dolgozott, de bebizonyosodott: nem csak a számok világában érzi jól magát. A szellemi kincs, az irodalom is vonzotta. Így aztán egy-egy regényt, verseskötetet visszaszolgáltatóván, mindig elemeztük egy kicsit a művet és az üzenetét.

– Figyeld csak meg, mennyit hozzáad majd az életedhez a szépirodalom! – mondta, s nem felejtette el megjegyezni: – Máskor is gyere bátran, akad még bőséges válogatnivaló a polcokon!

Lánya egyébként az érettségit követően nem ment el a felvételire, inkább munkába állt, hogy önálló keresete legyen végre. Gimnáziumi történelemtanára meg is

orrolt ezért; azt remélte, az ELTÉ-n folytatja majd tehetséges tanítványa. Aztán igent mondott a még anyja által bemutatott agglegénynek, aki nem hófehér paripán érkezett, nem is nyugati kocsival, hanem a közeli faluból, mezítláb. Ugyan délceg volt, de egy kicsit púpos, s jó pár évvel idősebb nála. Néhány közös év adatott nekik, majd a fiatalasszony a szeretőjével és a fiával az ország másik felében telepedett le. Hírlik, ma is boldogok, bár a svájci bankhitel megkeserítette az életüket.

Az anya még élt néhány évet, de testét megette a rák. Korán elsiratott fia után készült, a rá mért utolsó időszakban viszont szeretett volna tovább élni. Míg ereje engedte, süttött-főzött. Madárteje, diópiskótás csokoládétortái feledhetetlenek, és nálánál senki sem készítette tökéletesebbre és erősebbre a vesevelőt. Spájzában sorakozó lekvárjai, birskompótjai valódi ínycsiklandozásoknak számítottak, és annak a pástétomnak az ízét is a számban érzem, amit disznómájából, hagymából és főtt tojásból búvölt a PB-palackos, lábakon álló gáztűzhelyen.

Nehezen fogadta az elmúlást. Most nem várta a halált. Legyengülve, fején parókával is buszra szállt, és elindult a városszéli kiskertbe. Hiányoztak neki a gyümölcsfák, az örökzöldek, a rózsák. És a csönd, amelyből tornyot épített. Talán az ég felé...

A szélső lakó időközben eltemette férjét, és Marika hamvai is belekerültek fia sírjába. A jobb sorsa érdemes lány ennyit vésetett az urnát rejtő rideg kőlapra: Édesanyám élt 55 évet.

A szorongató egyedüllét miatt az idős asszony nyíltabb lett felénk. Már-már tolakodássá vált e kapcsolat, természetesen a jól megszokott, kiapadhatatlan kíváncsisággal. Szalagavatóra készülődtem éppen, amikor beintett konyhájába:

– Gyere, adok egy szép nyakkendőűt, tudod, ez most újra divat! – mondta, majd előkotort a zöld konyhaszekrényfiókból – ahol a kisebb szerszámokat tartotta – egy fényvesztett, bizsu nyakkendőűt. Majd holnap áthozod és beszámolsz a mulatságról! – indított utamra.

Illendőségből megköszöntem, de már akkor tudtam, hogy nem égetem magam ezzel az ízléstelen, kopott kellékkal. Elég nekem a nyakkendő, nem kell azt ilyen vacakkal lefogatni.

Másnap nagy svunggal, őrizve még egy kicsit az éjszakába nyúló est hangulatát, berobbanok Mariska nénihez, hogy visszaadjam a kölcsöntűt. Letette az asztalszélre, s faggatni kezdett. Milyen műsort állítottunk össze, milyen zenét hallgattunk, kikkel táncoltam, mit ettünk, mit ittunk, berúgott-e az osztályfőnök, egyáltalán: meddig maradtam és ki hozott haza. Eléggé untam a kérdezősködést, ráadásul anyám, apám sem volt kíváncsi ilyen részletekbe menően, így menekülőre fogtam, és illedelmesen elköszöntem. Röpké idő múlva erős kopogás hallatszott az ajtónkon:

– Azonnal gyere át, és hozd vissza az arany nyakkendőűt!

– Micsodát? Arany nyakkendőűt? Nem arany az, csak egy színezett alumínium ízé, filléres semmi – vágtam vissza. – Hiszen olyan ronda, kopott, hogy fel se tűztem...

– Nem igaz, hazudsz! Én nem ezt adtam oda neked – kiabálta eltorzult arccal a vénasszony, s csak úgy vagdosta a konyhakőhöz a tűt. Lehajolt, felkapta, aztán újra odavágta. Táncot járt a nyakkendő a cementlapon, majd becsúszott a kredenc alá. Ekkor hozta a partvist, és előkotorta, miközben folyamatosan ordított:

– Ez a köszönet azért, hogy kölcsönadtam? Becsaptál! Kicsérélted a tűt!

– Cserélte a fene, nem is lett volna mivel – morfondíroztam magamban, s csak álltam az ajtó mellett döböntően, szótlánul, megsemmisülve a rágalomtól. Eddig még nem éltem át ilyen helyzetet. Egészen addig pattogtatta a tűt a kövön, míg az el nem tört, ám addigra már olyan állapotba került az öregasszony, hogy attól tartottam, nyomban megüti a guta. Fuldokolva rogyott le a fiókos hokedlire, s kezével intett, menjek, ahova akarok.

Csend telepedett udvarra, házra. Magam is megnyugodtam, azt remélvén, kiderül majd az igazság. Nem tudom, tisztában volt-e vádja súlyával, és elgondolkozott-e azon, hogy az ember valóban a szerszámos fiókban tartja-e az aranyait. Ott, ahol jó esetben fogót, rásplyt, kalapácsot, szöveget tárolunk? Ki tudja...

Unokái egyre ritkábban nyitottak rá, menyé szinte soha, hiszen anyósa ki nem állta, mi több: nyíltan vállalta ellenszenvét. Indiánbarna fia egyetlen gyerekként rendszeresen látogatta anyját. Elmesélte, hogyan csapta be a tulaj fia, de az nem törődött ezzel; tudta, hogy a demenciával küszködő mama agya néha elborul. Ha megérkezett, kiültek a rózsák közé kávézni, kvaterkázni, majd hozzáfogott a favágáshoz. Apja helyett ez már végleg az ő reszortja lett. Pihenésként rágyújtott, s nagyot húzott az odakészített asztali borból.

Aztán a férfi egyik nap többet ivott a kelleténél. Anyja hiába kérlelte, hagyja már abba a hasogatást, van elég tüzelnivalója, de nem hallgatott rá. Egy óvatlan pillanatban elvétele az irányt, levágta az ujját. Rohammentőt hívtak, ám hiába szedte fel a fűből, s vitte magával a véres húscafatot, már nem tudták visszavarni.

A rövid látogatások nem szűntek meg, míg az egyik hideg tavaszi reggelen csukva maradt a külső ajtó. Anyám hiába kopogtatott, nem érkezett belülről felelet. Telefonált a szomszédasszony fiának, aki rövidesen ott termett. Fel kellett törni a bejárati ajtót, hiszen tudomása szerint anyja nem utazott el sehova. A hideg szobában, hálóingben, a földön fekvé találták meg, szívéhez kapott kézzel, közelében felborult éjjeli edénnyel.

Hangja volt a csendnek.

Az ugyancsak megözvegyült, s a negyedik lakásban élő szomszédasszony nem ment el a temetésre. Elég disszonáns kapcsolat fűzte őket össze. Hol beszéltek, hol nem. A ház legrégebb lakói voltak, de a több évtizednyi együttléte megmetyegette életüket. Csak a kíváncsiskodás, a gyanakvó tekintetek kapcsolták össze a két párt, mert hogy leskelődni mindegyikük szeretett. Olykor nem is nagyon palástolta, hiszen a konyhaablakra kifeszített sötét szúnyogháló kiváló kilátást biztosított neki, az előszobaajtó kifakult bordó-fehér csíkos sötétítőfüggönyét azonban oldalra kellett tűrnie, ha sok dioptriás szemüvegével szerette volna tisztán látni az érkezők vagy távozó kontúrjait. Igen ám, de ezt a mozdulatot nem lehetett feltű-

nés nélkül végrehajtani, így gyakran lelepleződött a leskelődés. Hiába, szükséges a léthez a jelen története, a folyamatos információinger, hiszen magányosan, csak emlékekből élni lehetetlen. A zsidó házaspárnak régen társbérletet kellett befogniuk kétszoba-konyhás, fürdőszobás főbérleti lakásukba. Aztán ahogy a betelepített család elhagyta e falakat, mindennél nagyobb önállóság és szabadság szakadt rájuk. Gyerekek nem születettek, így kizárólag önmagukkal foglalkozhattak. A férj a belvárosban bérelt egy kis üzletet, ahol kerékpárokat, járműalkatrészeket árult. Felesége a háztartást vezette, s mindenből a legjobbat, legfinomabbat sütötte-főzte. A kóser kaja volt a mindenük. Ritkán költöttek ruhára, lakásfelújításra egyetlen fillért sem fordítottak, de folyamatosan sírtak alacsony nyugdíjuk miatt. Életük utolsó három és fél évtizedében még csak ki sem festettek. A konyha falai – amely között öregkoruk nappalainak nagy része telt –, szinte teljesen feketére itatódtak a füsttől; gyakran kormozott lábakon álló Jancsi-kályhájuk. Alul a vakolat is hullott. Nem zavarta őket, hogy kilátszanak a téglafugák. Az sem, hogy a szomszédokhoz áthallik, ha túl vehemens az ordítozás.

– Ne beszélj nekem, te féltökű – tromfolta le férjét az asszony az egyik éjjel, amikor rézmozsárban törte a prézlinek való száraz zsömlebeleket.

E késő esti diskurzusból tudtam meg: igaz a szóbeszéd, ezek szerint valóban hiányzik a férfi egyik heréje. Nem volt ugyan beszédtema, hogy miért, s mikor kellett megválnia tőle, de azt mindenki tudta: asszonya fiatal korában rendszeresen flangált a városrész egyik mutatós kurvájával.

Ugyan egy szűk fürdőszoba is tartozott a lakáshoz, ám azt nem használták, helyette vödörbe végezték dolgukat, amellyel a dúsvirágú, nehéz brokát pongyolába bújt nő naponta sétált végig a járdán, hogy kiürítse tartalmát a kerti budiba. A vödört kimosta, és azzal a vízzel öntözte meg anyám gyönyörű rózsáit. Attól tartottunk, egyszer csak a sok huygós lé kieszi a töveket, ám amikor szóvá tettük aggodalmunkat, a tettes így nyugtatgatott bennünket: ne aggódjunk, amit ő rájuk önt, az nem az öblítővíz, hanem húslé, és jól tesz a földnek...

Apró bosszúságokból nem volt hiány, hiszen a madártestű, csuparác vénasszony az ajtónk előtt rázta ki a porrongyot, lábtörlőjét nem egyszer lusta volt elvinni a szederfáig, és az ajtószárfához verve szabadította ki belőle a port. Máskor a hivatalos levelet lopta ki a postaládából és aprította miszlikre, majd dobta a szemetesbe. Persze mindent tagadott, pedig jól látható nyomai maradtak ténykedésének.

Egyszer életmentőként kellett közbelépünk. Az asszonynak régi szokása volt ugyanis, hogy tavasztól őszi fehérnemű nélkül felhúzódkodott a konyhaablakhoz tolt étkezőasztalra, hogy a nyugati rokonaitól kapott, mindentudó pedikűrkészletével tegye rendbe bőrkeményedéseit, lábkörmeit – közben teljes betekintést engedve lába közé a kertben, az udvaron lévőknak, hiszen – hogy jól lásson (?) –, a szűnyoghálót is félretúrta. Nem tudom, rajta kívül kinek okozhatott örömet e szemérmetlen kitarulkozás. Hetven felé tartó nőről volt szó, csupaeres bokákkal, lógó húsú lábszárral, combizommal... Egy langy fuvallatú délutánon azonban balul sült el a színházi attrakció; remegő kezében tartott pengéje beleszaladt a boka alatti érbe, s mindent

előntött a vér. Kétségbeesett jajgatására összegyűlt a ház népe, valaki elszoritotta a sérült eret. Rohammentő vitte kórházba, hogy összevarrják sebéit.

Férjét abban az évben temették, amikor kedvenc primadonnáját, Honthy Hannát, kinek operettszlágereiért éltek-haltak. Az özvegy még sokáig élt, a város által biztosított gondozónővel szolgáltatta ki magát, de rá is olykor kígyót-békát kiáltott. A kóser ételekről viszont nem mondott le; kopott díszletek között, magányosan is nagyszasszonynak képzelte magát. Igaz, nem kellett teátrálisan levonulnia a lépcsősoron, mint ahogy Honthy tette, kinek kedvéért még a szövegkönyvet is átírták olykor. Neki csak egy kisebb küszöbről kellett lelépnie az udvarra.

A sarokház lakói közül rajtam kívül már csak anyám él, ő is másutt. Életünk fontos színhelyétől a közelmúltban váltunk meg. Miközben sorra jártam a szobákat, kongó üresség hasított belém, hiszen két évtized kötött ide. A múltat, az emlékeimet kerestem-kutattam, melyeket – igaz, csak átmenetileg – felülírt a múltó idő. Nostalgiaiával vegyes szomorúság, a búcsúzás fájdalma és a megkönnyebbülés elegye uralja napjaimat, és az egyre sürgetőbb feladat: eddigi életem tükörcserepeiből toronyt építve választ adni elsősorban önmagamnak, milyen volt e régi házban ifjúvá serdülni.

A csend érleli bennem a választ.

Takáts-émlékek: Takáts Gyula a kaposvári Petőfi-szobor 1954-es leleplezésén

Somogy megye különös szeretettel tartja nyilván az irodalmi emlékhelyeket. A Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság 2014-ben megjelent *Irodalmi Emlékhelyek Somogyországban* című kiadványában a Gárdonyi Gézaról szóló ismeretetés is hangsúlyozza, hogy „erős szálak fűzték Somogyhoz”. Az író szőlősgyöröki kötődéséről mégis kevesen tudnak. Amikor Gárdonyi Géza nevét említik, mindenki Egerre gondol. Pedig az író húsz településen lakott az országban, mielőtt Egerbe költözött volna. Somogy megyében két falu is őriz vele kapcsolatos emlékeket. Ismerőbb karádi kötődése, míg a szőlősgyöröki kevésbé. Jóllehet immár három Gárdonyi Gézával kapcsolatos szőlősgyöröki emlék található a Somogy Megyei Értéktárban.

Szőlősgyörök volt ugyanis édesanyja faluja. Talán a legtöbb Gárdonyi-emlék ebben a kicsi faluban található az országban. A római katolikus templom kertjében 2017 óta újból látható a Pajzs Anna emléket megörökítő fejfa, Kiss István egri faragó alkotása, rajta az életrajzból (GÁRDONYI József, *Az élő Gárdonyi*, Budapest, Dante, 1934 – *A Gárdonyiak* című fejezet) ismert versikével: Itt nyugszik Pajzs Anna, / hét papnak az anyja. / Ötnek a szülője / kettőnek nevelője. A temető egyébként több családi sírt és Gárdonyitól származó sírverset is őriz. A nagyapa: Nagy Sándor, a nagymama: Nagy Sándorné Henics Anna, Nagy András nagybácsi és két testvér: Ziegler Dezső és Ziegler Béla alusszák itt örök álmukat. A családi sírköveket maga az író állíttatta és ő vésette rájuk a sírfeliratokat is. Nagyszülei sírjára: Istenben reméljük a boldog viszontlátást, Béla testvére sírkövére: Hiszek egy Istenben. Nagybátyja és Dezső testvére közös sírjának felirata pedig: Ha majd az Isten jóvoltából megtaláljuk a csillagok felett az örök Égbe költözötteket, Bandink szólítsd az angyalok sorából s vezesd elénk e kedves gyermeket.

De több épület is emlékeztet Gárdonyi Géza családjára és művei ihletőire. Hogy Nagy Sándor kocsmája pontosan hogy is festhetett, nem tudjuk, de az épület ma is a vendéglátást szolgálja. (Postakocsi csárda, Szabadság u. 20.). A Gárdonyi édesapja, Ziegler Sándor, Kossuth fegyvergyárosa által épített gőzmalom vörös malom néven élt tovább, feltehetően a téglafal vörös színe miatt. Az ötvenes években a malmot sajnos lebontották, és fényképet sem találtam róla a faluban.

Édesanyjáék háza azonban átépítve ugyan, de megmaradt (Gárdonyi Géza utca 6.). Dédapám több művében is említi ezt az épületet. Az *Egy korty víz* című novellában írta: „Eperfás udvar. A közepén náddal fedett jegespince. Az ablakon vasrostély.” Ez a ház sejlik fel az *Ima* című versében is:

Mély tisztelettel nyújtom fel tehozzád,
Fenséges Isten, a kérvényemet:
Csupán egy kunyhót adj nekem, Uram,
Hová a szél is gyalog mehet.

Egy kis patak mellette folyjon el,
S madár daloljon fenn a lombokon,
Az udvaron egy göndör kismalac
S egy tarka tyúk elég lesz, gondolom.

* A szerző Gárdonyi Géza dédunokája

Szobám legyen hús és télen meleg,
S ingóságom közt egy szép barna lány,
virágszag és pogácsa illata
Lengjen be és ki kunyhóm ablakán.

S a kis pincének öblös rejtékén
Pezsgőt mindig bőven találjak én:
S egy milliót, amely el sose fogy...
Akkor, Uram, megélek valahogy.

Gárdonyi ebben a házban ünnepelte 18. születésnapját. Az ősi családi házat édesanyja később eladta, amikor Egerbe költöztek. Sajnos az új tulajdonos nem őrizte meg az író otthagytott bölcsőjét.

Tudjuk, hogy 1881 nyarán Dédapám biztosan ellátogatott a kaszinóba (Kossuth tér 4.). Ugyanis itt rendezte *A falu rossza* darabot. De az életrajz szerint nemcsak Karádon, hanem előtte már Győrökön is orgonált a templomban (Gárdonyi-életrajz, Az élet kapujánál fejezet). Sajnos az akkori harmóniumnak sem sikerült eddig nyomára bukkanni. Koltay Péter helytörténész emlékezett rá, hol lakott az író utolsó győri látogatása alkalmával (Tuli Antal háza, Gárdonyi Géza utca 56.) A házat szintén átépítették. Az egykori asztalosműhely ma lakóház. Markovics Mária néni alakja *A zsemle* és *A Rózsa utcában* című írásokban szerepelt. Feltehetően az ő édesapja, Markovics György volt Ziegler Sándor esküvői tanúja, hiszen az ő neve szerepel a reverzálison. Mária néni háza a Kossuth tér 5., Mittler Ignác háza a Szabadság út 33. alatt található. Mindkét épületet átépítették.

A Göre-figurát ihlető két szőlősgyőri polgár, Györe Gáspár és Cságotlyi bácsi házai Gárdonyi Géza utca 10. és 12.) viszont alapjaiban sokat nem változhattak.

Sajnos – Karádhhoz hasonlóan – Szőlősgyőrök mégis sok keserűséget is jelentett neki. Ide szeretett volna jönni tanítónak, de nem fogadták be igazán. Karád ugyan nem utasította el, de sajnos nagyon rossz sora volt itt, így szinte menekülni kényszerült onnan. És Győrök sem fogadta be, csak a rokonokhoz járt vissza. Győrök mégis egyaránt hatott az íróra és az emberre. Az életrajz szerint ugyanis Gárdonyi édesanyja „nemcsak a fiának, hanem írásainak is édesanyja”. Tőle örökölte a magyaros nyelvet, a magyar érzésvilágot, ő vezette rá a magyar szó zenéjére. Dédapám Szőlősgyőrökön határozta el, milyen ember is akar lenni. A sok szenvedés, megaláztatás és megpróbáltatás közelebb vitte Húsvét titkának megértéséhez. Az emberiség története öt mondatban:

A világosság szülte az életet.
Az élet szülte az akaratot.
Az akarat szülte a bűnt.
A bűn szülte a szenvedést.
A szenvedés szülte a szeretetet.

Ebből az időből a *Köpönyeg* című lap indítását, a *Pesti Hírlapban* és az *Ország-Világban* való szárnypróbálgatást, a *Füllentővel* való kapcsolattartást, a tanító mesterség fortélyairól szóló írásait sorolják inkább, és sokkal kevésbé emlegetik az életelvekben megfogalmazott Jézus-követését, ami Tordai Ányos szerint feltehetően

a keresztény Gárdonyi célba érését alapozta meg és készítette elő: „Mi egriek följebb nem vihettük (mint a Bebek bástya). De a jó Isten, hisszük, még magasabbra vitte.” (TORDAI Ányos, *Gárdonyi utolsó napjaiból, Naplójegyzetek*, Élet, 1922/23. sz., november 12.) A karádi Csik Ilkáról és Farkas Vilmárról is többet tudnak a kutatók, mint a győri Csutorás Lujzáról, akiért *A falu rossza* előadást megrendezte, és aki annak főszereplője volt.

Cs. Varga István József Attila-díjas irodalomtörténész így értékelte Gárdonyi lokálisan Győrökhöz köthető írásait: „Gárdonyi Szőlősgyőrökről szóló írásaiból kiderül, hogy mennyire sokrétű, élményekben gazdag és hiteles faluképe volt, amely élete során folyton bővült, gyarapodott és kiteljesedett családja országos vándorlása során. Az olvasók és kutatók közül is többen azt gondolják, hogy például *Az én falum* története és a Göre-írások több darabja is róluk, az ő saját falujukról szól, holott azokban az író a sok helyről – nem kis mértékben Szőlősgyőrökről – összegyűjtött, bőséges emlékeinek és élményeinek verses és prózai összegezését végezte el.

Kétségtelen, hogy ezek a Szőlősgyőrökről szóló Gárdonyi-írások túlmutatnak a családi-rokoni élménykörön, egy gazdag faluképet tárnak az olvasó elé. Az is kitűnik belőlük, hogy Gárdonyi falu- és parasztábrázolásában nemcsak »ünnepi, vásárnapi« figurákat és életképeket találunk, hanem a köznapok világával és karakteres, jellegzetes alakjaival is találkozunk. [...] Az irodalmi korigényt követve, majd ezen az úton indul el Móricz Zsigmond valóságfeltáró, a naturalizmus jellegzetességeit is felhasználó szépírói munkássága, később pedig ide kötődik majd a népi írók, Tamási Áron, Kodolányi János, Szabó Pál, Veres Péter, Kovács Imre stb. munkássága is.

A magyar vidék jelentőségének, a magyar föld és nép iránti szeretet tudatosításában jelentős szerepe van Gárdonyinak, ezeknek a győri vonatkozású írásainak is. Előreutaló, a vonulatot érzékeltető célkitűzéssel idézem Szabó Zoltánt, aki a méltán híres *Szerelmes földrajz* című könyvében ezt írja: »Annak, aki jól ismeri Magyarország részeinek képét, tájainak gazdagságát, városainak jellegét, a hazai föld szebb lesz, tágasabb lesz, nagyobb lesz, tehát kedvesebb is lesz. Több féltése és több terve fog kapcsolódni ehhez a szóhoz: Magyarország. E több feltevés és több terv, több védeni való és több alkotni való elemeiből tevődik össze az, amit a szó legtisztább értelmében nevezhetünk hazafiságnak.« [...]

Távoli és későbbi analógiaként említhetjük: például Juhász Gyula költészetének kiterjedésében és mélységében is a legnagyobb ihlető a táj. [...] Juhász Gyula a magyar tájélményt impresszionista módszerrel, »magyar ecsettel« örökítette meg számtalan változatban. [...] Gárdonyi munkásságának ezt a rétegét a valóság- és emberábrázolás szempontjából előzményként is számon kell tartani, mert a népi írók falukutató, értékfeltáró, oknyomozó jellegű munkássága, faluszociográfiája felé mutat előre, amely majd a Magyarország felfedezése sorozatban teljesebbé válik. [...] Éppen ez az értékkereső és értékfelmutató irodalmi irányzat hiányzik a mai kortárs magyar irodalomból, amelyből eltűnt a gyorsan változó világunk faluképe, a jelenkori magyar irodalom nem követi, nem örökíti meg az egyre gyorsabb ütemben bekövetkező társadalmi, értékszemléleti változásokat.

Gárdonyi Szőlősgyörökkel kapcsolatos írásai – amint a Göre-novellák is – az író világlképének, világszemléletének alakulását is jelzik. Rámutatnak írásművészetének tematikus bővülésére, fejlődésére. Az író györöki ismereteinek, tapasztalatainak, élményeinek motivikus jellege különösen verseiben, novelláiban érződik. Ezek a szemléletet, látásmódot gazdagító ismeretek, élmények majd a későbbi nagy művekben, néha még a kompozíciójukra motivikusan, inspiráló és sugalló erejű jelentőségre tesznek szert. A szőlősgyöröki élményforrásból származó Göre-írások megfogalmazása is az emberfogalmat és a magyar faluképet kiteljesítő, ennek érdekében ismétlődő jellegűek. Gárdonyi Göre bíró úr figuráját megalkotva, nem elégszik meg az írói-művészi »képmással«, hanem ismétlésbe bocsátkozik a »hasonlatossággal«, bravúros változatosságban élteti a figurát, az ismétlést és a művészi újratereztést tovább folytatva. A Göre-figura minden ilyen esetben az ismétlődés révén a hasonlóságot is magába foglalja: a karakter azonosságát, a különbözőséggel együtt. Érdeemes lenne a forrástól, a szőlősgyöröki írásaitól elindulva kutatni Gárdonyi művészetének tematikus, motivikus és emblematikus fejlődését, gazdagodását. Tudjuk, a motivika egy művön belül létezik, például ezt az egy-egy egy versen belüli ismétlődés is tudatosítja, míg az emblematika művön kívüli kompozíciós elem, különféle művekben fordul elő, fontos kompozíciós elem, ciklusképző ereje van az átvitel révén.

Ezek a változatos témájú és színvonalú, gyakran alkalmi jellegű írások tágabb összefüggésben azt is mutatják, hogy a szőlősgyöröki falukép emberfaunája, narratíva-kincsestára, karakterismérveinek sokasága a művészi ismétlés révén – amit van, aki elfogad, van, aki elvet – mégis Gárdonyi sikeres, előremutató szépírói fejlődését szolgálják, segítik saját útjának megtalálásában.”

Erősek tehát a településhez kötő szálak a Gárdonyi-művekben. Szinte minden műfajban – versekben, elbeszélésekben, novellákban, de még regényekben is – találunk Szőlősgyörökre vonatkozó utalásokat, a már említetteken kívül is. Az *Aggyisten Biri* című regénye és a *Doktor Gizella* című novellája külön is említést érdemel. A *Doktor Gizella* című írás szereplői – a patikus és a lánya – valós alakok. Mittler Ignác és Gizella lánya sírja ma is látható a zsidótemetőben, házuk ma is áll. Az *Aggyisten Biri* györöki eredete sem újdonság. Maga a regény egy magyar *Rómeó és Júlia*. De mondanivalóját tekintve annál több. A Kelesse és Mács családok története hasonlít a Shakespeare-műre. Bár ezek a családnevek nem ismertek Szőlősgyörökben, a regénybe sok valós elem is bekerült. Például a falubeli parasztok és nemzetőrök tényleg győzedelmeskedtek a Jellasich rácaival szembeni csatában. Kocsi is volt, melyen Jámbor kegyes úr érkezett Fonyódról esküvője után, hogy védje a faluját. De a viszályt zító tévedés mégsem a regénybeli kocsihoz, hanem egy lóhoz kötődik. Bíró Ferenc helyi lakos 2016 májusában mesélte el nekem az egymásra hagyományozott legendát, amely szerint két család egy ló farka alá kötött kincsen veszett össze a szabadságharc alatt. Ez az ellenségeskedés aztán generációkon keresztül kitartott, míg aztán két fiatal házassága meg nem törte azt. Ebből a *Rómeó és Júlia*-történetből Dédapám az *Aggyisten Biriben* példabeszéd formában eszmei tanulságként fogal-

mazta meg, hogy az igazi szerelem jézusi szeretet, önfeláldozás: „Senki sem szeret jobban, mint az, aki életét adja barátaiért”. (Jn 15,13).

A Megyei Értéktárba bekerült Göre Gábor figurája is. A Gárdonyi József-életrajz Göre Gáborral kapcsolatban is említi Karádot: „Hatnakovics karádi előljáró élő személye se volt olyan, aki Gárdonyi Göre Gábor mezét úgy, ahogy volt, felölthette volna”. Korábban, 1901-ben Rákosi Viktor barátja *Az egri remete* című írásában (Pesti Hírlap, 1901. március 31.) Göre Gábor figuráját egyenesen karádi eredetűnek tartotta. Pintér Jenő irodalomtörténeti összefoglalójában szintúgy ez olvasható, de egy közelmúltbéli szerző vitatja ezt: „El kell oszlatni azt a téves felfogást, hogy a Göre-könyvek szereplőit Karádról vette” (HERK Mihály, *Karád története*, Karád, 1985, 132). A kérdésben talán Gárdonyi József életrajza lehet eligazító, ő ugyanis határozottan állítja, hogy Göre Gábor alakja Szőlősgyörökhöz kötődik: „Gárdonyi Géza édesanyjának közeli szomszédai voltak Györe Gáspár és Cságolyi bácsi. Györe Gáspár a nevét, Cságolyi bácsi a személyiségét adta a figurához.”

Gárdonyi neve hallatán talán nem mindenkinek a humor jut azonnal az eszébe. De már korai szegedi évei alatt Békefi Antal azt jegyezte fel róla, hogy „...szenvédélye a mindenáron való kacagtatás, és ennek alárendelt mindent.” (Békefi Antal méltatása a *Figurák* megjelenése után, 1890. április 26. In PÉTER László, *Gárdonyi első olvasói*, <http://gardonyigeza.hu/wp-content/uploads/2011/PL-GG-eo.pdf>) Nem sokkal később A *Pallas Nagylexikona* szintén arról tudósított, hogy „Gárdonyi Géza [...] számos [...] humoros elbeszélést [...] írt lapokba és ifjúsági folyóiratokba.” Az egri irodalomtörténész, ciszterci szerzetes paptanár, Dédapám mindennapos beszélgetőpartnere, Tordai Ányos ugyancsak arról számolt be, hogy „ha társaságba került, belemelegedett a hangulatba s rendesen ő vitte a szót. Tapasztalhatta mindenki, aki megfordult nála. Ha kedves vendége jött, hozatta azonnal a saját termésű »piros vizet« s vidám pohár s pipaszó mellett folyt a beszéd.” (TORDAI Ányos, *Amit nem tudunk Gárdonyiról*, Klny. 1935.) Tordai azt is hozzátette, hogy „Az Arany-emlegette epikai hitel abban mutatkozik Gárdonyinál, hogy történeteinek, alakjainak valamiféle nyomát mindig megtalálhatni élete folyásában. [...] Ezt a Gárdonyi-hitelt legélesebben (és legártatlanabban) Göre Gáboron mutathatjuk be.” Göre alakja végtelenül népszerű volt, például Karinthy Frigyes is ismerte és szerette: „... hálás közönsége vagyok Göre Gábornak” (KARINTHY Frigyes, *Szobor*, Az Est, 1932. november 6.). Mára többen is felfedezték Gárdonyi egészen sajátos humorát és hangsúlyozzák a baráti társaságokban (Feszty-szalon, Pósa-asztal stb.) elfoglalt rendkívüli szerepét. (A megváltozott értékelésre áruzkodó példa: vö. például CSÁSZTVAY Tünde, *Nemzeti – Szalon – Garnitúra. Az epreskerti Jókai-szalón és a Feszty-szalón*, In ERŐ – TÉR – ERŐ. *Élet- és társadalomformáló kapcsolatok a 19. század utolsó harmadának irodalmi életében*, Bp., Ráció Kiadó, 2017, 13–257. – Uő, *Czylinder és borgözös katzenjammer*, In *Uo*, 258–302. és Uő, *Az ivászat kultikus ereje és lepárlódása a 19. század végi költészetben*. In „*Nem súlyed az emberiség!*” *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. Fel. szerk. Cs. T. Budapest, 2008, 1111–1120. – Göre alakjáról szó esik még: Uő: *Gárdonyi Géza Pokol-béli víg napjai. A Gárdonyi-szobor felállításának*

ünnepe(i), In „Embernek lenni mindig minden körülményben.” *Tanulmányok Kiczzenko Judit születésnapjára*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, Piliscsaba, PPTE BTK, 2008, 50–61.)

Azt senki nem vitatta, hogy a Göre Gábor a 19. század végének és a 20. század első felének legismertebb humoros figurája, ugyanis 1892. június 6-i megszületésétől kezdve Dédapám haláláig folyamatosan jelentek meg Göre-levellek. Gárdonyi Géza egyébként saját levélpapírjára is Göre Gábor figuráját nyomatta. Maga a figura is különleges, ugyanis megalkotója Mühlbeck Károly. Dédapám őt kérte fel, hogy rajzolja meg a három alakot: jó barátja, Pósa Lajos alapján mintázza meg Görét, Durbints sógor hasonlítson kiadójához, Wolfner Józsefhez, ő maga pedig legyen Kátsa cigány modellje. Göre Gábor, Durbints sógor és Kátsa cigány történetei tíz kötetben maradtak ránk.

1913-ban már elkészült az első Göre-film is. Sajnos a háború előtt készült öt Göre Gábor-film egy kivételével mind megsemmisült. Állítólag nem sokkal halála előtt Gárdonyi maga is szerepelt egy mára már szintén elveszett Göre-filmben (bővebben erről: KELLER Péter, *Az élő Gárdonyi-arc*, Budapest, Szent István Társulat, 2015, Filmek fejezet). Göre Gáborról emellett szobrok is készültek. Először Fadrusz János, majd sok idő elteltével Fritzné Bellosevich Emese, szőlősgyöröki keramikus formázta meg. Ez utóbbit a Gárdonyi család Gárdonyi Géza születésének 150 éves évfordulójára a községnek ajándékozta, így az első magyarországi köztéri Göre Gábor-szobor – a család és a falu jóvoltából – Szőlősgyörökön áll. Utóbb Kligl Sándor is megformázta Göre Gábor figuráját.

Bár időnként számosan vitatták, de a Göre-írások egyáltalán nem függetlenek az életműtől. Több olyan téma és történet is van, amit Gárdonyi „göresen” és „komolyan” is megírt (KELLER Péter, *Az élő Gárdonyi-arc*, Budapest, Szent István Társulat, 2015, Göre Gábor-fejezet).

Elmondható tehát, hogy mára Gárdonyi Géza emlékét tisztelettel őrzi a falu. Az ő nevét viseli az iskola és a művelődési ház. Az iskola kertjében 2003-ban Gárdonyi-parkot alakítottak ki. A római katolikus templom kertjének bejárata előtt 2016 óta Fritzné Bellosevich Emese domborműve emlékeztet arra, hogy az író szülei itt kötöttek házasságot. Gárdonyi Géza Szőlősgyörökhöz kötődő írásai (*Gárdonyi Géza és Szőlősgyörök*, szerk. és kiadta KELLER Péter, magánkiadás, 2009) bekerültek a Somogy Megyei Értéktárba. Irodalmi kapcsolódása és az író apja, Ziegler Sándor révén 1848-as emlékhely is ez a kis falu. Ki tudja, mennyivel lennénk ma szegényebbek, ha egykoron Ziegler Sándor nem kerül Szőlősgyörökbe, nincsen házasság, ha Gárdonyi édesanyja nem a somogyi emberek lelkületét adja át fiának... De, Istennek legyen hála, Ziegler Sándor Szőlősgyörökbe került, fia született, aki tovább vitte a családi hagyományokat, aki beépítette a falubeli értékeket műveibe, aki Jézus-követő életet élt, akiről érdemes máig megemlékezni, és akiért hálát érdemes mondani ma is. Istennek legyen hála, hogy e kis falu, Szőlősgyörök ezen értékeket sajátjának tekint, őrzi, ápolja, büszke rá és szívesen mutatja meg minden odalátogatónak.

Hóesés

Fölhasadt szemmel áld az ég,
havat szítál a csendje,
mintha szívemre pár marék
csodát dobálna, csenne.

Hófehér pelyhe álmaid
elénk hajolva hozza,
Istenünk kedve jár ma itt,
akárha szolga volna.

Nesztelen hull a csend-zene,
olyan örömbe pörget,
zokogni, sírni kellene
s köszönni minden könnyet.

Jégmezei hozsánna

Szél süvít a jégmezőkön,
morcosan harap,
zord hevével nem vesződöm,
nem hagyom, e rém legyőzzön,
fortyogó harag
sincs ma bennem, jó a lelkem,
lángoló, szelíd,
tűzvirágok csokra serken
véd a télnek pokla ellen,
ég felé repít
régi álmod fénycsodája,
fürge hit-fogat,
marja jég és szél dobálja,
ám a vészben kélt hozsánna
lángja nem lohad.

Rab Gusztáv neve ma többnyire ismeretlen a magyar nagyközönség előtt, az irodalomtörténészek közül is csupán kevesen tudnak róla. Neve ugyan megtalálható az életrajzi és irodalmi lexikonokban, de az irodalomtörténeti kézikönyvek szűkszavúan, hibás adatokkal vagy egyáltalán nem említik munkásságát. A Párizstól nyugatra, 80 km-re lévő Dreux-ben 1963 januárjában elhunyt író hagyatékát testvére, Rohoska Ilona az ottani redemptorista kolostor könyvtárában helyezte el két bőröndben és egy kartondobozban. Miután ezt az intézményt összevonták a párizsi rendházzal, Rab irodalmi hagyatékát ott őrizték tovább, míg végül 2012-ben François Gautier atya átadta azt a párizsi Magyar Intézet igazgatójának, Ablonczy Baláznak, aki továbbította az anyagot a Petőfi Irodalmi Múzeumnak (Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattár, Gynsz: 2013/27). A tíz doboznyi anyagból hét a regény- és novella-kéziratokat, három a levelezést tartalmazza.

A magyar irodalomtörténeti kutatás Rab munkásságának eddig csak a második világháború végéig tartó, első szakaszát tárgyalta, amelyben szerelmi, lélektani témájú elbeszéléseket és történelmi regényeket írt, olvasmányos stílusban. Az 1949-ben szilenciumra ítélt író ezt követően a társadalmi kérdések és a vallás történelmi szerepe foglalkoztatta, művei középpontjába többnyire a kitelepített családok sorsát és a magyar szenteket állította.

Az itt elsőként közölt, cím nélküli novella 1949-ben Budapesten játszódik, főszereplője Szilva kisasszony, emiatt én adtam neki a címet szögletes zárójelben. A 42 oldalas írás autográf tintairású javításokat bőven tartalmazó gépiratban maradt fenn. Az író valószínűleg egy regény kezdetének szánta a három fejezetet. Feltehetően ezen dolgozhatott Rab a halála előtti hónapokban, 1962-ben.

Rab Gusztáv regényeinek nyugat-európai sikerét részben aktualitásuk magyarázza, a nagyközönség fokozott érdeklődése a vasfüggönyön túli valóság iránt. A munkamódszerének több sajátosságát világosan mutatják a hagyatékban megőrzött kéziratváltozatok, újságvivágotok, írott és képi források, levelezések. Elsődleges és másodlagos történeti források, irodalmi elbeszélésekből és napihírekből merített motívumok, valamint személyesen átélt történések együtteséből formálta meg Rab az alakjait, helyszíneit és a cselekményt. Témaválasztásában nagy szerepet játszott a közönség igényének kielégítése; fő célja a közelmúlt történéseit szórakoztató, ugyanakkor reflexióra ösztönző formában feldolgozó cselekményvezetés, mély lélekábrázolással. Munkássága második szakaszának fő műve, az *Utazás az ismeretlenbe* meghozta számára a széles körű nyugat-európai elismerést. Megélhetésének biztosítására több nyelven publikálta hosszabb-rövidebb elbeszéléseit francia, svájci és német lapokban, miközben újabb kisregényeken dolgozott. Rab Franciaországban is magyarul írta műveit, de tudatosan szem előtt tartotta a külföldi olvasókat – ez megmutatkozik a magyar kultúrára vonatkozó tárgyi magyarázatokban. A korszakregény típusának változatait képviselő regényeiben Rab számos időszzerű társadalmi, morális, etikai kérdést vet fel: így például a hit szerepe az emberi életben és a társadalmi rend helyessége. Munkásságának 1950–1963 közötti, második szakasza olyan új alkotói periódus, amelynek műveiben egy személyes sors, egy sajátos történelmi helyzet sűrűsödik.

I.

Régi és makacs bélhurutja kínozta napok óta Szilva kisasszonyt, aki már huszonhat éve élt Budapestnek ezen a részén: a Gellért-hegytől délkeletre Budán, ahol ezt az akkor még pusztaság és kietlen városnegyed Lágymányosnak nevezték el a század elején, mikor a tavat kezdték lecsapolni és a telekspekulánsok meggazdagodtak. A keskeny Bertalan utca a Gellérthegy felől lejt a Duna felé. Itt épült 1923-ban az ötemeletes bérpalota, a Budafoki út sarkán, ahol Szilva kisasszony akkor már hervadó bájai számára pazar lakást rendezett be a belgiumi eredetű gazdag francia úriember, aki hatalmas vagyonra tett szert abból, hogy Franciaországba magyar libamáját, Angliába pedig magyar pulykát szállított ki. A réztáblán huszonhat éve ez a név állott: „Trélat Sylvie Martine”, a vezetéknevét elől és utána a kettős keresztnév ugyanúgy, mint a magyar nyelvben és a francia hősi halotti emlékoszlopokon bárhol Franciaországban és Joigny-ban is, ahol Szilva kisasszony a múlt század vége felé született. A négy szobás lakást és a gazdag berendezést már-már mintegy végkielégítésként kapta akkor a hamarosan eltávozó francia nagykereskedőtől. Akkor már negyvenkét éves volt, holott alig látszott harmincnél idősebbnek, s ő maga a hatósági bejelentőlapot meghamisítva, huszonöt évesnek vallotta magát. Emiatt a múlt évek során állandóan tizenhét esztendő le kellett tagadnia éveinek számából, ami halhatlan merészségnek számított volna, ha egyáltalában valaki tudott volna a csalásról és Szilva kisasszonyt tettének esetleges következményei felől felvilágosította volna. Ilyenformán 1945. február 2-án hajnali két órakor, amikor egymás után három szovjet katona követett el rajta erőszakot: saját kalendáriuma szerint harminckilenc éves volt csupán, olyan elméleti korban, amikor egy nő még természetes vágyakat tud ébreszteni a férfiakban, holott a valóságban kissé kopaszodó, foghíjas és pótfogsórával pillanatnyilag nem rendelkező és derékzsábja miatt mozdulni alig-alig képes ötvenhat éves ráncos anyóka volt már ekkor Szilva kisasszony, akit elcsigázott az éhség, a rettegés, a nyomorúság és Budapest ostromának minden borzalma, és eleinte rúgkapálva, de aztán megadással engedte át öreg, fáradt testét a felszabadítóknak.

1923 óta a Lágymányoson egyre többen ismerték Szilva kisasszonyt, aki idegenes kiejtéssel bár, de egészen jól, majdnem kifogástalanul beszélt magyarul. Az ismerősök számára sűrű homályban maradt, hogy mikor és milyen körülmények közt került ő Magyarországra. Erről Szilva kisasszonynak többféle kalandos története volt. Állítólag egy osztrák herceg szöktette meg és ragadta el még a régi nagy békeidőben a Montmartre egyik szórakozóhelyéről, ahol ő ártatlan cukorkákat árult, aztán magyarországi kastélyába hozta. Egy másik változat szerint 1914-ben, a háború kitörésekor Bécsben volt, ahol internáltak, mint a hatalmas Osztrák–Magyar Monarchia ellenségét, s onnan szerencsésen Esztergomba hozták, a régi várromok mögé a laktanyába, ahol felkarolta őt egy franciául kitűnően beszélő, magyar huszárfőhadnagy. Titokban épp ezen a mai napon, 1949. szeptember 18-án lett ötvennyolc éves, mikor állítólag beteg mája miatt a régi és makacs bélhurut kínozta, és hódolóját, Tihamért várta, aki elment, hogy sorban álljon egy liter tejért és hogy szélhajtó

növényeket keressen, fodormentát, köményt vagy ánizst, s úgy tudta, hogy a kedves francia hölgy, aki őt pártfogásába vette, csupán negyvenegy éves, összes hivatalos okmányai ezt bizonyították.

Az állami fűszerüzletben a „vezető kartárs”, az államosított fodrászműhelyben a lányok és Géza, a főfodrász, meg a levélhordó és a villanyszámle-kézbesítő is, a trafikosnő, a házmester, sőt az új rendszer hivatásos besúgója, Katuskáné, a házmegbízott és a „tömbmegbízott” népügyész, Sümeghváry Ámos, egyébként volt operaházi kórista és sok régi ismerős és mindenki más Szilva kisasszonynak szólította, de nem emlékezett senki, hogyan is lett ő Sylvie-ből Szilva kisasszony; ő maga büszke volt erre a névre, kérkedett vele, mint bizonyos fokú elmagyarosodásának kétségtelen jelével.

– Szilva vagyok, ennivaló nevem van – szokta mondani, dallamosan kacagva hozzá, s valóban maga is nagyon szerette a magvaváló és hamvas berzencei magyar szilvát.

Tihamér, a már kissé rozzant hódoló, Szilvácskának szólította, gyöngéden, mintha Árvácskát mondana és mint az ifjú szerelmes szól a menyasszonyához, akinek szoknyáját még meg sem érintette, tele hízelgő ragaszkodással és vigyori odaadással, mert albérllőként nemcsak szobát, hanem kosztot is kapott ő Szilva kisasszonynál; barna szemgolyója ilyenkor úgy fénylett, mintha titokban néhány kortyot felhajtott volna Szilvácska éléskamrájában a finom francia rumból, amely valódi nyugati imperialista termék volt: a francia követség valamelyik tisztviselője révén került a távoli francia gyarmatról, Martinique szigetéről a vasfüggönyön át a budai Bertalan utcába.

– Ó, magácska édes, ennivaló teremtés – súgta neki szerelmesen és hallatlanul gyöngéden.

– Persze hogy az vagyok. Finom érett gyümölcs a nevem, *mon cher ami* – felelte elégedetten a már régen elköltözött és Limoges-ban el is hunyt libamáj- és pulykakereskedő hajdani barátnője, aki soha nem unta meg, hogy önmagát ismétlgesse.

Tihamér körülbelül egyidős volt vele, a valóságban. A papíron jelentkező tizenhét év korkülönbség valamiképpen elsikkadt Szilva kisasszony ódivatú Junó-öve alatt, amely az előírás szerint „légjáró” anyagból készült, és amennyire csak lehetett, csípőben összébb fogta és a kebelnél a leomlásban megakadályozta a hájt és bájt, némi támasztékot adva a húsos, puffatag hasnak is. Szilva kisasszony hú maradt saját hagyományaihoz: a távoli múlthoz, amikor szoros fűzőbe kényszerítette fiatal és rugalmas idomait. Szerette mutogatni régi fényképeit, s azt szokta mondani, hogy „a darázs nem szép állat, de ő mégis utánozta”. Valóban, ezek a régi fényképek bizonyították, hogy a fűző a szoros halcsont-páncél nyomására hihetetlenül karcsúvá tette Sylvie-Martine Trélat kisasszonyt, aki kétségtelenül darázsderekának köszönhette sikeres pályafutását, lassanként üresedő rózsafadobozának fenekén a még mindig meglévő pár darab ékszerszert és végső soron azt is, hogy a Lágymányoson a Gellérthegy alján négy szobás, gazdagon berendezett lakásban lakhatott még 1949-ben is albérllőjével, Tatay Tihamér nyugdíjától négy éve megfosztott volt nyugalmazott minisz-

teri tanácsossal. Ezek a régi, már erősen fakuló fényképek aranyozott keretben Szilva kisasszony hálószobájának falait díszítették, idézve azt az időt, amikor nem kellett még tizenhét esztendő letagadnia éveinek számából, szűk ruhaaljat viselt, rokolyában ült a grófi hintóban és gyötörte a szűk szoknyakötő meg a halcsont, s a harisnyakötője is úgy szorította a csipkés alsónadrág alatt, hogy este az ágyban hideg volt a lába, mint a jégcsap és mégis imádnivaló, kicsi és francia, nem olyan, mint a férfiaké; mert azóta, hogy az első férfit levetkőzve látta életében, Szilva kisasszonynak az volt a véleménye, hogy a láb a férfi testének legvisszataszítóbb része, s irtózott a férfiláb ujjainak bütykeitől, szagától, rút körmeitől. Hogy hová menekült abban az időben a fűzőből a kebel, sőt a gyomor és sajnos, a máj is, azzal ő akkor nem törődött, s mostanában gyakran gyönyörködve szemlélte ezeken a képeken azt a kort, amikor a férfi számára a legizgalmasabb pillanatok egyike volt a csatok és halcsontok halk pattogása, amint a kebel, a gyomor és a máj visszatértek az őket megillető helyre és ő kitérte karját a csúf lábú szerető felé.

Szilva kisasszonynak, mint minden franciának, az volt a rögeszméje, hogy a mája beteg és emiatt újul ki mindig a régi és makacs bélhurut. Főleg Tihamér miatt napközben nem vált meg az ódivatú és ártalmatlan Junó-övtől, és némiképpen sajnálta már mostanában azért, mert a szoros fűzőkkel már negyven évvel ezelőtt tönkretette a máját. A magyar orvosok minden ellenkező véleménye ellenére ez megingathatatlan hite volt. Egy nagyon eszes párizsi korcsmárosnétól tanulta valaha, hogyan lehet megőrizni a kínos szorítások és önsanyargatások ellenére is a test egészségét, a természetes és kellemes formákat, a bőr zománcát, a haj fényét, a fogak egészségét bizonyos ideig; az egészségre ártalmas szűkre szabott szoknyaszalagok és a halcsontokkal megerősített fűző dacára hogyan maradhat fiatal, dacolva az évek múlásával és a magyar állam hatóságaival olyannyira, hogy vakmerőségében tizenhét év letagadására vetemedhetik. Mostanában mindinkább gyönyörködve gondolt botlásaira, szépnek látta elmúlt bűneit anélkül, hogy tudta volna, hogy vétkezett; ilyesmi soha eszébe sem jutott. Régi és makacs bélhurutja miatt szenvedve, míg Tihamért, kutyahűségű és alázatos albérlőjét és a szélhajtó füveket várta, ágyában fekve és enyhe lázzal küszködve feltornyozott párnáin a puha nyoszolyában a pehelypaplan alatt: az elmúlt ifjúság képei játszadoztak vele és hívta Franciaország, ahová mostanában annyi év, sőt évtized után őt is hazatanácsolták, – mint riadt birkanyáj, Budapest francia kolóniája lázasán csomagolt.

Hívogatóan intett neki a messzi múltból és a messzi távolból a burgundi táj: a termékeny zöld mezők, a szőlőskertek, Joigny öreg városrésze a hegyoldalon, a dűledező sokszázéves sok faház, a Szent Jakab-part, a kanyargó Yonne folyó, a sok naplopó halász a parton és a csónakokban, az árkádós öreg híd Joigny-ban és a magasban fent a Saint-Thibault-templom és benne a néhai grófkisasszony kő szarkofágjának mozdulatlanul fekvő, hideg szobor-halottja és az, amit egyszer egy régi hideg téli délután mondott neki az apja, a templom tőszomszédságában a Trélat-festékesbolt tulajdonosa. „Hiszed-e te, *Sylvie-Martine*, *ma fille*, hogy ez a grófnő, akit ebben a kőkoporsóban régen megettek a férgek, a végítélet napján fel fog támadni? Hiszel-e

ekkora marhaságban?” Nyilván csak azért hívta be őt az apja a Saint-Thibault-temp-lomba, hogy hitet tegyen arról, milyen jó republikánus és istentagadó ő, ami körülbelül egyet jelentett abban az időben Burgundiában és egész Franciaországban. Ő mindig azt hallotta otthon, hogy a papok csalók és ha csakugyan lenne Isten, mégpedig olyan, amilyennek a papok hirdetik, akkor nem a börtönbevaló és csaló malomtulajdonos gazdagodott volna meg Sens-ban, hanem a Joigny-i Trélat-festékesbolt becsületes tulajdonosa. Nem keresztelte meg őt soha senki, sem pap, sem szomszédasszony, csak éppen mint a cédulát, hatóságilag ráragasztották a *Sylvie et Martine* keresztnéveket, s a többi öt gyerek sem részesült a keresztség szentségében, három leány és két fiú, akik mintha csak azért jöttek volna a világra, hogy a Rue de la Galère-ben a szegény Trélat festékest a nyomor és a fizetésképtelenség szélére sodorják, mert jó étvágyuk van és falánkak. Hetek óta hívta, egyre jobban integetett neki a távolból Franciaország, ahol a libamájas és pulykás nagykereskedővel, a megboldogult Gaston-nal volt utoljára, huszonnyolc éve is elmúlt már, nem sokkal az első világháború után. De akkor éppen csak bekukkantott egy napra Joigny-ba; az apja meghalt, a festékes-boltot az egyik fiú vezette, a másik elesett a háborúban, leánytestvérei közül csak egy élt már Joigny-ban, az anyja pedig súlyos májbetegségben szenvedett és a végét járta. „Ó, csak az a máj ne lenne olyan könnyen romló testrészl!” – emlegette azóta is sokszor fennhangon vagy, magában. Feltornyozott párnáira hanyatt dőlve, most latolgatta, hogy vajon utazzon-e ő is és hagyja-e itt Tihamért, aki nek már hamarosan meg kell érkeznie a liter tejjel és a gyógyfüvekkel.

Odakint csengettek.

„*Oh, quel idiot!*” – mondta magában franciául és Tihamérra gondolt, aki érkezik az ánizzsal, s elfelejtette, hogy kulcsot vigyen magával. Ámbár bizonyosan van nála lakáskulcs, csak lusta és feledékeny ez a jó fiú, az édes mafla. Szilva kisasszony, kissé előrehajolva széles és kényelmes nyoszolyáján, gyomorgörcseivel küszködött. Olyan hirtelen és heves volt a fájdalom, hogy az újabb és most már türelmetlen csengetést nem is hallotta. Sóhajtozva nyögdecsejt, féltve a máját, testének legérzékenyebb és legkényesebb porcikáját, amelyet megkíméltek, szerencsére, a szovjet katonák a Bertalan utca és a Budafoki út felszabadításának éjszakáján, de mégis beteg.

Megrendült egészségére gondolt és éveinek valóságos számaira, amelyeket oly gondosan sikerült eltitkolnia Tatay Tihamér előtt is, s arra a gondosságra és féltő aggodalomra, ahogyan, minden magyar orvosi tanács ellenére, makacs következetességgel az egykori párizsi korcsmárosné tanácsai szerint különösen a Budapest ostroma óta eltelt négy és fél év alatt ápolta testét és védte az előregedés és a betegségek ellen. Nagy kár, – gondolta – hogy a máját, amelyet negyven éve elnyomorított a szoros fűző, már csak kúrálgatni tudja szélhajtó gyógyfüvekből főzött teával, de meggyógyítani nem, s ezért nem múlnak gyomorpanaszai, ezért tér vissza minduntalan a régi és makacs bélhurut. Míg odakint újra meg újra csongettek, ő nyögött és jajgatott, mégpedig franciául, de Tihamért magyarul korholta magában és magyarul siránkozott, hogy íme, nem sokat ért huszonöt-harminc év mérsékelt és óvatos életmódja. Mert Szilva kisasszony kitartó türelemmel és önfegyelmezővel tudott pa-

rancsokat osztogatni egészségügyi érdekből saját testének. Valamilyen ősi burgundi hagyományból a patikaszerekben nem nagyon bízott, a modern szépitő vegyi anyagokban sem. A libamájás és pulykás Gaston szerelme idején szőke volt nem csupán a haja, hanem testének szőrzete is. Nagy gondossággal a szőkítés műveletét saját maga végezte, mégpedig pokolkővel, ami az ezüst salétromnak egy roppant heves és hatásos fajtája és a régi francia recept szerint a selyem puhaságát és fényét varázsolja a hajszálakra. De mikor a haja Gaston elutazása után az első őszi napokon hullani kezdett és barátnője, az Orlay utcai trafikosnő, figyelmeztette őt a pokolkő ártalmaira, a barna hajszín mellett foglalt állást. Érett dió zöld héját szódás vízben kifőzte, megszáritotta, aztán húsdarálóban megdarálta, egy napig állni-hagyta, majd elkeverte alkohollal. Most a fiatalosabb bronz színt kedvelte azóta, hogy kiheverte Buda felszabadítását, s ezt a természetesen ható vöröses hajszínt a petróleum egy bizonyos fajta párolásával és ecetes timsóval sikerült elérnie, de egy kis rózsaolajat is kevert a szerhez. A fogaira egész életében nagyon vigyázott ahelyett, hogy az első panaszok jelentkezésekor azonnal fogorvoshoz sietett volna. Fogylaltot sohasem evett, mert azt tartotta, hogy a fogylalt árt a fogaknak. A feketekávév ugyaneből az okból mindig langyosan itta, mert úgy tanulta egykor a párizsi korcsmárosnétól, hogy a forró kávétól elrothad a fog. Fogport vagy fogpasztát sohasem használt, hanem nedves vattát mártott a szódabikarbónás dobozkába és azzal dörzsölgette fogait. Foghúsát fodormentával védte a sorvadás ellen. De mindez semmit sem használt. A felszabadító szovjet katonák ellen csak körmeit tudta használni, a fogait nem, mert két felső-hátsó zápfog és három alsó metszőfog kivételével mind kihullottak és műfogorát a légiriadók idején izgalmában elvesztette.

„Ez a mafla Tihamér még mindig csenget” – állapította meg magában magyarul gyomorfájdalmai közben, és kísérletet tett, hogy az ágyból felkeljen. De erőtlenül visszahanyatlott. A derékzsába, amely 1945 februárjában a felszabadulás hajnalán is kínoztta, hirtelen kiújult és ágyékidegei megvonaglottak a szúró fájdalomtól. Ide jutott. Pedig évtizedeken át, mikor csak tehetette, megfogadta a párizsi korcsmárosné tanácsát: reggelenként harmatos fűben futkosott mezítláb. És még az 1914-es első világháború idején, mikor kiengedték az esztergomi kaszárnyából és egy vidéki kastélyban internálták Töketerebes mellett, drága pénzért megvette egy német orvos „*Sei gesund*” nevű szobatorna-találmányát. Csigákkal és szakadozott kötelekkel felszerelve, ez az alkotmány egyik furcsa berendezési tárgya volt most is a Bertalan utcai lakásnak, s Szilva kisasszony nem egyszer bízta albérlőjét, hogy vetközzön le alsónadrágra és üljön bele a „*Sei gesund*”-ba, tornáztassa meg karjának, és lábának, hasának és derekának izmait. De Tihamér szelíd és alázatos mosollyal távol tartotta magát a német gyógygimnasztikai készülék köteleitől; nem állt kötélnek.

Reggel öltözködés közben tíz perces légfürdőt szokott venni évtizedek óta a szobában nyitott ablaknál meztelenül, de Junó-övvel felvértezve, s ha albérlője, koptatás nélkül lépven be, ijedten visszahőkölt, ő dévaj nevetéssel megnyugtatta:

– Nem félni ... a meghűléstől nem félni, édes Tihamér. Hanem inkább példát követni. Most rögtön! – mondta neki, de a nyugdíjától négy év óta megfosztott

nyugalmazott miniszteri tanácsos sohasem volt kapható ezekre a légfürdőkre sem.

„*Oh, ce pauvre imbécile! Il sonne toujours*” – mondta magában franciául, ágyában vergődve, Szilva kisasszony, aki ecetet, sót és sört sohasem fogyasztott, mert féltette ajkát a repedésektől és a vartól. Ennek ellenére száználmas állapotban volt most ez az ajak, a festéktől megfosztva és elmázolódva, szőlőzsírral bekenve, a láztól kicserepesedve és a műfogsor miatt szüntelenül szivárgó nyáltól a száj sarkában kimarva.

Különböző titkos krémekkel ápolt arcán a ráncok a fájdalomtól elmélyültek, amint gyomráról a hópalackot félretéve, erőlködött, hogy az ágyból kikeljen. Szappan Esztergom óta nem érintette ezt az arcot, akkor is csak azért, mert a kaszárnyában sok volt a bolha és a szúnyog, s eléktelenítették a csípések. Szilva kisasszonynak sziklaszilárd meggyőződése volt, hogy a legfinomabb minőségű szappanok is kiszárítják és megmerevítik az arcbőrt; az a nő, aki szappannal mossa arcát, elveszti lelke ábrázatának, az arcnak minden fényét és ezzel azt a tehetségét is, hogy arcvonásainak változásaival fejezze ki szívének gondolatait a szerelem és a csábítás furfangjainak szolgálatában. Budapestnek a hős szovjet katonák által történt felszabadításáig Szilva kisasszonynak még szerényen telt arra is, hogy bejáró cseléd lányt tartson, akinek az volt egyik dolga, hogy minden reggel lesétáljon a Múegyetem mögött a Duna-partra egy vedderrel és azt megmerítse a Dunában. Több, mint húsz éven át a reggeli Duna-víz ott állt egy három literes befőttes-üvegben a fürdőszobában, estére megtisztult, a salakja leszállt az üveg aljára, s ekkor Sylvie-Martine óvatosan leszűrte, majd felmelegítette úgy, hogy se hidegebb, se melegebb ne legyen 25 foknál. A „kék Duna” puha vizét lavórba öntötte és ekkor megkezdődött a gondos arcmosás. Arcát a mosdótál vizébe mártotta és jó félórán át gyöngéden paskolgatta Szilva kisasszony, úgyhogy a víz kis hullámokat vetett és azok gyöngéden leáztatták az arcról az aznapi piszokréteget. Nyakát és fülét, de csak hetenként kétszer, beszappanozta, olyan óvatosan, hogy a szappanhab elkerülje arcbőrét. Aztán fehér viaszból, mandulaolajból és rózsavízből kevert arckrémmel nagyon vékonyan bekente arcát és ágyba feküdt. Szerelmi éjszakák előtt fokozott gondossággal csobogtatta a hullámokat a mosdótálban.

– *Comme il est impatient! Le petit malin!* – nyögte hangosan franciául és jobb tenyerére helyezve hetvennyolc kilóját, fordult egyet az ágyban és bal lábával lelépett a kis török szőnyegre, amelyen félretaposott sarkú, viseltes piros papucsá hevert. Gyomra, dereka és ágyéka egyaránt fáj, s ő dúlt-fült magában, ostoba albérlőjét ócsárolva hol francia, hol magyar szavakkal.

Mire talpra állt és papucsába bujt, kissé mintha enyhültek volna fájdalmai.

„Pont születésnapomra betegedtem meg!” – nyögte magában és mielőtt kicsozogott volna a tágas hallon át az előszobába, hogy ajtót nyisson a szüntelenül csöngető albérlőnek, előbb belépett a fürdőszobába és megeresztette a hideg vízcsapot, hadd teljen meg a kád. Még csak délelőtt tíz óra volt, s ő elhatározta magában, hogy estére, amikor Tihamérral kettesben üli meg negyvenegyedik, de valójában ötvennyolcadik születésnapját, megengedi, hogy a „jó fiú” tetszése szerint annyi Martinique-rumot öntsön a kávéjába, amennyit akar, ő maga pedig feltétlenül erős és

egészséges lesz. Ebből a célból mindenekelőtt szélhajtó-teát főz magának a gyógyfüvekből, amelyeket Tihamér hoz most magával, azon felül hashajtót vesz be; derékszabáját alkoholos borogatással enyhíti, aztán ágygőzfürdőt készít magának. De legelőször is farát egy percre megmártja a teli kádban, a hideg vízben, aztán ágyba fekszik és megkéri Tihamért, hogy jól dörzsölgesse mind a két lábát, tíz percenként felváltva, legalább másfél órahosszat.

– No, te buta kis mafla hörcsög, kis marhám, szórakozott sánta ökröm – mondta gyöngéd szemrehányással, és ajtót nyitott.

Kormos úr, a rettegett és a felszabadulás éve óta egyre gorombább házmester állt mogorva és fenyegető arccal előtte, azaz Kormos elvtárs, aki már több ízben határozottan visszautasította méltatlankodó haraggal, hogy őt Szilva kisasszony, még ha francia is, „Kormos úrnak” szólítsa. „Visszavonhatatlanul elmúlt már az az idő, hogy Magyarországon urak vannak” – mondta baljós komorsággal.

II.

Kormos elvtárs utcaseprő volt, Budapest főváros köztisztasági hivatalának alkalmazottja. Tíz évvel ezelőtt, a második világháború küszöbén került a házba. A régi házmester vidékre költözött és a Kormos-házaspár ennek a szerencsés eseménynek köszönhette a házmesteri állást a Bertalan utcai ötemeletes bérházban, amelynek tizennégy lakása és negyvenhárom lakója volt Budapest felszabadulása után, 1949-ben. A szerény és szorgalmas Kormost napközben alig lehetett látni a házban, buzgón seperte a hosszú Szent Imre herceg útját egészen a Déli-pályaudvarig, amely már másik kerület; olyan embernek látszott, aki megbecsüli szerszámait: a hosszú nyelvű seprűt, a kétkerekű szemétkocsit és a lapátot. Az éles nyelvű Kormosné egész nap a házirendre vigyázott, de otthon ő sem dolgozott, csak saját magának, a földszinti házmester-lakásban. A segédházfelügyelőné, a töpörödött anyóka seperte ki is az udvart, mosta fel a lépcsőházat, hordta ki a szemetet, szüntelen munkában. Mégis a Kormos-házaspár rakta zsebre a pénzt, amit a lakók a ház tisztántartásáért fizettek, s egyéb dolguk tulajdonképpen nem is volt, mint a liftkezelés és éjjel a kapunyitása külön díjazás ellenében.

Budapest felszabadulása után a Kormos-házaspár elégedetlen volt eddigi helyzetével és belépett a kommunista pártba. Napközben most már egyik sem volt látható a házban. Mindketten, az asszony is, pártiskolába jártak. A munka minden terhe a görnyedt anyóka sovány vállát nyomta továbbra is, özvegyként lakott egy kis odúban és a Kormos-házaspár alkalmazottja: kizsákmányolt volt. Ebben az egyben a ház mind a negyvenhárom lakója egyet értett Marx Károllyal. De mindenki félt Kormost elvtárstól, mindenki hallgatott.

– Siket maga? – kérdezte Kormos elvtárs nem éppen udvarias hangon Szilva kisasszonytól.

A libamájas és pulykás Gaston egykori kedvese, elnehezült keblén összefogva

a rózsaszín hálóing csipkéit, megütközve pillantott a házmester komor és fenyegető arcára. Ő ugyan soha nem hallotta életében Marx Károly nevét, mégis azon a véleményen volt, hogy az öreg vicénét Kormos és neje agyondolgoztatja, és ez lelketlenség, s bár nem volt ijedős természetű, hiszen az esztergomi kaszárnya ideje előtt is már sok mindent tapasztalt, de ellenségnek ő sem szerette volna a házban Kormos urat, aki néhány éve Kormos elvtárs lett. Tudta, hogy Kormost a felszabadulás óta előléptették: az utcaseprők ellenőre lett az egész Lágymányoson, és már nem seper utcát, csak a XII. kerületben, minden reggel egészen rövid ideig, úgynevezett bizalmi munkát végez. Egy nagyon előkelő villa kapuja előtt sepri el az utcát, fent a Szabadsághegyen, amelyet azelőtt Svábhegynek neveztek; a géppisztolyos őrség, amely a villa lakójának nyugalma és testi épségét védi, nem ereszt senki mást a villa elé, hogy a szemetet elhordja és seperjen, egyedül őt: Kormost. Ő a magyar nép bölcs atyjának és vezérének házi utcaseprője. A legkiválóbb utcaseprő. A legmegbízhatóbb.

Szilva kisasszony ágyékába beleszúrt a fájdalom, amikor megpillantva a mord házmestert, mindez eszébe jutott. Sok tekintetben a könnyelműségig bátor természetű volt. A házban még most is élénken tárgyalták, hogy a felszabadulás nevezetes hajnalán az egyik szovjet katonának leharapta a fülét védekezés közben, ami természetesen nem volt igaz, hiszen a fogsorát elvesztette. De az igaz volt, hogy a baleset után, ami ezen a hajnalon érte, később heteken át olyan bátran védelmezte a felszabadítókkal szemben a ház női lakóit, hogy ezzel mindenkit örök hálára kötelezett. Négy fiatal leány is rejtőzött a ház pincéjében, de a szenes-zsákok mögött nem voltak biztonságban; Szilva kisasszony a lakásába fogadta és testével védelmezte őket a betolakodó harcosokkal szemben. A folyosóra is kimerészkedett, mikor az oroszok a nőkért jöttek, és olyan bátran és olyan hangon, mint Racine tragédiáinak hősnői, francia nyelven a leggyalázatosabb szavakkal szidalmazta őket. Az egész ház, mind az öt emelet zengett Szilva kisasszony átkozódásától; az éj rühes sakálainak, orosz-lánbőrbe bújt gyáva kutyáknak és emberképű ázsiai kakasoknak nevezte a hős felszabadítókat, akik ettől fogva nem bántották őt többé és megkegyelmeztek védelmeinek is.

A bárdolatlan kérdésre, amely hallószerveinek épségét firtatta, Szilva kisasszony igyekezett megőrizni méltóságát és francia állampolgársága révén évek során át észrevétlenül megszerzett különleges helyzetének vélt előnyeit. Ajtót nyitva az ellenségnek, akit a ház negyvenhárom lakója a havi házmesterpénzből és szemétpénzből, liftpénzből, éjfélelőtti és éjfélutáni kapupénzből és bőséges borraivalókból tartott el, mint az épülő szocialista társadalom egy bizonyos fajta veszedelmes élősdiet: nyugalma parancsolt hevesen dobogó szívének és gyötrő bélhurutjának.

– No, mit kíván tőlem, kedves Kormos úr? – kérdezte mézédés hangon.

A házmester nem felelt, kezében irományokkal belépett a lakásba, meg sem várva, hogy Szilva kisasszony beljebb invitálja. A legkiválóbb és legmegbízhatóbb utcaseprő és titkos pártmunkás mogorván kezdett járkálni a szobákban, minden ajtón benyitott. Rejtélyesen nézegette a mennyezetet, megkopogtatta a falat; füle mögé tűzött ceruzájával egy papírlapra valamit jegyezgetett. Az udvari szobában, amely az

albérlő Tihaméré volt, hosszasabban időzött, s nézegette az egymás tetejére rakott bőröndöket és a szekrény tetején porosodó könyveket. Különösképpen megragadta érdeklődését az üveg alatt bekeretezett családfa, amely a tiborlaci és trencsényi Tattay-család leszármazását ábrázolta egészen a nyugdíjától megfosztott nyugalmazott miniszteri tanácsosig, aki agglegény maradt, és ezzel magja szakadt a nevezetes magyar nemesi családnak. A francia kisasszony középső nappali szobájából jobb kéz felől nyílt egy kisebb szoba, amely alig volt használatban; a hölgy itt tartotta viharos és mozgalmas múltjának felesleges tárgyait, köztük a „*Sei gesund*” német származású házi tornakészüléket is. Kormos elvtárs megfogdosta a csigákról fityegő foszlott kötelet és figyelmesen babrálgatta egy ideig, még mindig szótlanul, mintha akasztott ember kötelét vizsgálgatná.

„*Oh, le pauvre fichu qu’il est parti!*” – sóhajtott magában franciául, és nagyon szerette volna, ha Tihamér itt lenne már és a kellemetlen helyzetben segítené. Ő csak újságokból és az emberek suttogásából, meg faliképekről és utcai plakátokról ismerte a rettegett kopaszt, akinek a villája előtt ez az ember minden reggel elsepri a szemetet a Szabadsághegyen. Magyarország teljhatalmú ura és a párt feje, akit Moszkva küldött Budapestre a felszabadító vörös hadsereggel, minden fényképen barátságosan mosolygott, mintha jószágos családapa volna, aki örül gyermekeinek. A házban a harmadik emeleten lakott a kényszernyugdíjazásra ítélt egyetemi tanár, aki filozófiai műveivel és nagyszabású előadásaival szerzett magának nevet és tiszteletet az elmúlt rendszerben. Szilva kisasszony Budapest ostroma idején a pincében ismerkedett meg a tudóssal, aki bámulatos derűlátással ítélte meg az ország helyzetét. Ezt a véleményét ezekre a mosolygó arcképekre alapította, és azt vallotta, hogy ez a jószívű kopasz patriarka minden bizalmat megérdemel. Ő maga, a tudós, annyira bízott benne, hogy kihallgatáson jelentkezett nála az egyetemen ért sérelem miatt. A kihallgatás egy percig sem tartott. A legközelebbi hónap elsején nem kapott többé már kényszernyugdíjat sem a jeles filozófus; beszélni senkinek sem mert a pár pillanatig tartó kihallgatásról, és egyedül Szilva kisasszonynak árulta el egyszer, mikor a lépcsőn találkoztak, súgva: „Azóta nem tudok aludni még altatószerrel sem” – de többet neki sem mert mondani. Azt is hallotta még Szilva kisasszony, hogy a félelmetes családfő három fekete gépkocsiban közlekedik, mind a háromnak az ablakai le vannak függönyözve, és sohasem lehet tudni, hogy éppen melyikben ül. Most, miközben Kormos, a házmester, fenyegető némasággal járt-kelt a lakásban, Szilva kisasszony a félelem és a bizonytalanság vegyes érzéseivel küszködve, azt kérdezte magában, vajon micsoda érdemei vannak a házmesternek, akit az a hallatlan megtiszteltetés ért, hogy a nagy kopasz vezér villája előtt egyedül neki van joga elseperni a szemetet.

– Kedves Kormos úr – szólalt meg legédesebb hangján, melynek csengése annak az időnek emlékét idézte, amikor a délceg huszár főhadnagy kiszabadította őt az esztergomi kaszárnyából és ezért a tettéért megkapta tőle az érdemelt jutalmat, még Ferenc József császár és király és az Osztrák–Magyar Monarchia idején.

Kormos letelepedett egy kényelmetlen, alacsony nádszékre a lomszobában, közvetlenül a „*Sei gesund*” beroszdasodott csigái és nyűtt kötelei mellett. Cigaretta

vett elő, rágyújtott, és a gyufát a szőnyegre dobta, jelezve ezzel nemcsak hallatlan közönségességét, hanem azt is, hogy neki ebben a házban kivételes hatalma van, amelyet legfelsőbb helyről, talán éppen a svábhegyi villából, ruháztak rá. Szilva kisasszony, aki időközben magára kapta paradicsommadarak képeivel ékesített tarka selyem pongyoláját és orrára tette csontkeretes szemüvegét, szorongva és elszántan nézte a kellemetlen embert.

– Maga nem írta alá a tiltakozó ívet, sem az albérlője – mondta az utcaseprők ellenőre. – Ebből maguknak még bajuk lehet.

„Jobb volna csakugyan mielőbb hazautazni Franciaországba” – gondolta Szilva kisasszony kényelmetlenül.

– Micsoda ívről beszél maga? – kérdezte.

– A tavalyiról. Amiben az egész nemzet tiltakozott.

– Ne szórja a hamut a szőnyegre, Kormos úr és vegye tudomásul, engemet a maguk ívei nem érdekelnek. Engemet csak az én országom, az én hazám, Franciaország ívei érdekelnek. Mert én francia vagyok. Nekem Franciaország az én édes hazám, Kormos úr.

Idestova harmincöt éve élt Magyarországon Szilva kisasszony, de ezalatt soha annyiszor nem emlegette édes francia hazáját, mint az utóbbi nehéz időben. Amit már-már kezdett elfelejteni, azt, hogy ő francia: egyre követelőbbé és határozottabbá vált most benne, és a kanyargós Yonne folyó zöld partjai egyre élénkebbek lettek képzeletében és vágyaiban.

– Én jót akarok magának, hölgyem – folytatta savanyú arccal Kormos elvtárs. – Jóindulatból figyelmeztetem én magát, hogy a tavalyi ívet elfelejtették aláírni. Maga is, az albérlője is.

Szilva kisasszonyt felháborította ez a nem is nagyon burkolt rosszindulat. Mintha el akarná rejteni gondolatát a félelmetes utcaseprő elől, franciául gondolta magában: „*Je m'en fous, moi aussi, je partirai pour la France.*”

– Maga szemtelen alak, Kormos úr – mondta haragjában és fájdalomában is, mert a derékzsába és a bélhurut egyaránt kínozza.

De alig mondta ki a meggondolatlan szavakat, máris megbánta: szegény jámbor Tihamér jutott eszébe, aki nem francia; őt nem fogja megvédeni Vincent Auriol köztársasági elnök.

– Vigyázzon a szájára, hölgyem. Még megbánhatja – szólt komoran Kormos.

– Nekem nincs időm, Kormos úr. Betegen ágyból keltem ki maga miatt. Mondja meg, mit akar a tavalyi ívekkel és kérem, hagyjon magamra. A lakbért, a szemétpénzt, a házmesterpénzt, a liftpénzt, a fűtési pénzt, mindent, én magának megfizettem, a purboárját is megkapta. A francia konzulátuson én aláírom az én íveimet, a többihez senkinek semmi köze.

– Majd lesz. Meg az albérlőjéhez is.

– Hallatlan!

– A pártközpontból engem figyelmeztettek, hogy a házban két reakciós lakik, akik nem kívánták Mindszenty bíboros elítélését. Ezek maguk.

– A maga pártjának a központja ezt meg honnan tudja?

– Kellő éberséggel semmi sem marad titokban. Megállapítást nyert az Akadémia utcában, hogy maguk tavaly télen a Mindszenty-per idején nem írták alá az ívet. Az egész nemzet egy emberként követelte, hogy büntessék meg a nyomorult nyugati imperialistákkal cimboráló, kémkedő, valutázó bíborost. Csak maguk vonták ki magukat az egységes nemzeti felháborodásból. Maga, meg az albérlője.

– Én francia vagyok, Kormos úr. Én a francia nemzettel háborodom fel maguk ellen, akik engemet ilyen dologgal zaklatnak, mikor a lumbágóm miatt vonítani szeretnék.

– De az albérlője, tiborlaki és trencsényi Tatay méltóságos úr – mondta Kormos, gúnyosan nyomva meg ezeket a szavakat – az nem francia. Magyar ő. Mégpedig a javából. Ők ásták meg az ország sírját, ők akarták német kézre juttatni Magyarországot. Ő egy húron pendül a hazaáruló főpapsággal.

– Elég, Kormos úr! Nem engedem bántani az albérlőmet! – kiáltott harciasan Szilva kisasszony, és izgalmában kiszaladt a fürdőszobába, ahol a nyitva hagyott csapból ömlött a víz és már szétfolyt a kőpadlón.

Úgy látszott, hogy Budapest legmegbízhatóbb és legkiválóbb utcaseprője elvégezte titkos dolgát a lakásban, mert mire Szilva kisasszony a csapot elzárta, a lakásajtó csapódott a távozó mögött.

– Kormos úr! Kormos úr! Jöjjön csak vissza! – kiáltott utána a lépcsőházba, reszkető szívvel, mert félteni kezdte albérlőjét, aki nem számíthat Vincent Auriol védelmére.

A házmaster csak az ajtóig tért vissza, megállt, hóna alatt gyanús irományaival.

– Mit akar? – kérdezte mogorván.

Azóta, hogy a pártiskolát elvégezte, nem szólította őt többé „Szilva kisasszonynak”, mint mindenki más a házban és az ismerős környéken. Vagy „hölgyet” mondott, bizonyos rejtett fenyegetéssel hangjában, vagy semmit.

– Ide hallgasson, Kormos elvtárs. Csak azért hívtam vissza, hogy megkérdezzem: tartották magát keresztvíz alá?

A kérdés meglepte a nemzet atyjának utcaseprőjét.

– Engem becsületesen megkereszteltek, mint minden népi egyedet.

– Hát akkor én most mondok magának valamit, Kormos elvtárs – beszélt szaporán és élénken Szilva kisasszony. – Engem maga ne oktasson ki a papok hazugságairól. Nekem a maga pártjának a központja ne üzengessen semmit és ne kifogásolja, hogy én nem kívántam a maguk bíborosának az elítélését. Én, Kormos úr, minden püspök, minden érsek, minden bíboros elítélését régen kívánom. De nem foglalkozom ilyen dolgokkal, ez nem tartozik rám, tisztelt Kormos elvtárs. De visszahívtam magát, hogy megmondjam: szégyellje magát és szégyelljék magukat mindnyájan, az összes kommunisták. Mert magukat mind egytől-egyig megkeresztelték, amikor pulya csecsemők voltak, csak az izraelitákat nem. Maguk behódoltak a vallás mindenféle babonaságának. Maguknak nincsen semmi joguk arra, hogy engemet a bíborossal kapcsolatban felelősségre vonjanak.

– Tán csak nem azt akarja maga itten nekem bedumálni, hogy magát nem keresztelték meg? Olyan csudabogár nincsen.

– De van! – kiáltott élénken Szilva kisasszony. – Én vagyok az a bogár!

– Ezt könnyű mondani, bizonyítani is kell.

– Az én fejemet nem érintette keresztvíz, mint a magáét, tisztelt Kormos elvtárs. Maga engemet ne ingereljen az egyház és a bíborosok ellen. Ennekem nincsen okom ellenük semmiféle ingerkedésre. Engem nem butított el a keresztvíz, mint magát!

– Jó, jó – morgott a Bertalan utcai ötemeletes bérház réme távozóban. – Majd egy nap feljövök, és tüzetesen megvizsgálom az okmányait.

„Oh, le cochon!” – mondta magában ijedten franciául Szilva kisasszony, és némi lelkiismeretfurdalással arra gondolt, hogy ő tizenhét évet letagad életkorából.

Derékzsábája miatt nyögve és görnyedezve zárta be az ajtót a rettenetes házmester mögött, s visszabotorkált a fürdőszobába. Hálóingét és tarka selyem pongyoláját egészen a nyakáig fölemelve, a hideg vízzel teli fürdőkád fölé guggolt.

„Jaj! Mit akarhatott tőlem ez a gonosztevő?” – sóhajtott magában Szilva kisasszony és kerek, nagy farát a hideg vízbe merítette.

Odakint megint csöngettek.

Meg sem törülve vizes testét, sietett, hogy ajtót nyisson albérlőjének, aki hozza már a szélhajtó füveket. Útját a hallon és az előszobán át lehullott vízcseppek jelezték a padlón.

Kormosné állt az ajtóban.

Az egyébként derék házmesterné is figyelemre méltó változáson esett át a fel szabadulás óta; főképpen a pártiskola alakította át és köszörülte ki jellemét. Azelőtt is rászólt a lakókra, ha megsértették a házirendet. A negyedik emeleti házibálok ellen éjszakai becsengetésekkel tiltakozgatott a lakók éjszakai nyugalma érdekében, de csak azért, hogy megkapja a türelmi pénzt, a külön borraalót. Ha valahol az udvari folyosón délelőtt tíz óra után valaki porolt, felszólt: „Elmúlt már tíz óra!” A pártiskola ebben a tekintetben is átalakította. Hangja csípősebb lett és mézes-mázos ízt, amely borraalót igényelt, elvesztette. A legkiválóbb utcaseprő hitvesének, aki a kerületi párthelyiségben a takarítónő jól fizetett a bizalmi állását töltötte be, minden szava és mozdulata parancsolóvá vált, mintha a Bertalan utcai bérház valamilyen enyhébb rendszerű fegyintézzé változott volna, ahol a szabályokra ő ügyel. De valamiképpen Szilva kisasszonnyal szemben megőrizte régebbi hízelgő előzékenységét. Ravasz volt, és okosabb, mint a férje. Csavaros észjárása szerint úgy okoskodott, hogy egy francia öreg nővel érdemes a jó viszonyt fenntartani, hátha még szükség lehet rá, vagy valamilyen becses tárgyat kellő ügyességgel meg lehet szerezni tőle. Valamiképpen nem bízott olyan rendületlenül az új politikai rendszer szilárdságában és tartósságában sem, mint a férje. De ezt soha senkinek nem árulta el. Ehhez elég körmönfont volt.

Szilva kisasszony kifinomult ösztönével érezte ezt, és ezért éppen úgy bánt vele, mint azelőtt, ugyanolyan hangon és modorban beszélt vele.

– Maga se hagy nekem békét, Kormosné! Mit akar tőlem? A Szent Szűz nem könyörül rajtam, rettenetes szúrásaim, görcseim vannak – mondta, egészen felejtve az iménti erősen laikus beszélgetést Kormos elvtárral.

Csak a kisablakot nyitotta ki a lakásajtón, és ezen keresztül beszélt az alattomos és hízelgő házmesternéhez.

Kornosné, a főváros új népi divatja szerint kendővel bekötött fejét félig bedugta a rácsok közé.

– Valamit akarok bizalmasan mesélni, Szilva kisasszony – mondta, nyájas vigyorral, suttogva.

Apró, zöldes-szürke szemével úgy pislogott, mint aki jó pénzért még arra is képes lenne, hogy a saját férjét elárulja.

„*Oh, quelle putain!*” – sóhajtott magában franciául és ajtót nyitott.

Kormosnénak fehér kötény volt a derekán, tésztát gyúrt ebédre, tenyere és ujjai ragadások voltak a gyúrástól. Első fogainak ezüst színű fém koronái villogtak beszéd közben.

– A világ minden kincséért ne tessék szólni az uramnak, hogy én most ide egy percre begyöttem, Szilva kisasszony. Hanem hát én magát nagyon-nagyon szeretem. Sohasem felejttem el én magának, édes Szilva kisasszony, hogy az ostromkor adott nekem egy doboz libamáj-konzervet...

Szilva kisasszonynak eszébe jutott a jó Gaston, aki elutazása után egész haláláig nem feledkezett meg róla, és annyi libamáj-konzervet küldött neki, hogy Budapest ostroma idején is volt még belőle; igaz, hogy aztán a maradékot, tíz-tizenöt darabot, elvitték a hős felszabadítók.

– Kettőt adtam – javította ki. – A másikat az urának. De az hálátlan és gonosz. A maga ura, Kormosné. Az.

– Jó ember ő különben – mentegette a jeles utcaseprőt a felesége. – Csak kicsit megzavarta a fejét a nagy kitüntetés. Hiszen tetszik tudni, ugye?

– Tudom.

– Ő az egyetlen köztisztasági alkalmazott, akit a Szabadsághegyen beengednek a drótsövények mögé.

– Tudom.

– Mert hát ottan is tisztaságnak kell lenni. A villa előtt.

– Tudom, tudom.

– Ha ő nem bizalmas Szilva kisasszonyhoz, erről nem tehet. Ezt a nevelést kapta negyvenhat éves korára. A pártban.

– Hát maga milyen nevelést kapott, Kormosné?

– Énbelőlem nem nevelték ki a ragaszkodást és a szeretetet az olyan személy iránt, mint Szilva kisasszony. Mert én tudom, hogy a látszat sokszor nagyon is csal, és az én Miklósomnak nincsen igaza. Szilva kisasszony szíve mindig demokratikus volt. Ideológiailag pedig fejlődésképes.

– Az meg mi a macska?

– Nincsen most időm, hogy magyarázzam. Azért jöttem én be, hogy a kisasz-

szonyt figyelmeztessen. De senkinek a világ minden kincséért el ne tessék engem árulni. A múlt héten nyomozó járt a házban.

– Mit nyomozott? Azt nyomozta talán, hogy van-e szeretőm a püspökök meg az érsekek közt?

– Ne tessék tréfálni. Komoly dolog az nagyon, ha a házban nyomozó jelenik meg, és valakik iránt érdeklődik.

– Valakik? Kik azok a valakik?

– Szilva kisasszony és az albérlője.

– *Oh! Voilà ce qu'elle dit, la putain!* – mondta franciául elsápadva. Sylvie-Martine Trélat kisasszony, elsápadva. – Aztán mit akart tudni mirólunk az a nyomozó?

Minden olcsó fémfogát kivicsorítva, Kormosné lehetőleg a legnagyobb jóindulatot és megértést igyekezett mutatni.

– Az én Miklósom nem volt itthon, kora reggel járt itt a nyomozó, akkor ő a Szabadsághegyen szokta ellátni hivatalát. Hiszen tetszik tudni, ugye?

– Mondtam már, Kormosné, hogy tudom.

– Én voltam csak itthon. Engem faggatott ki a nyomozó mindenről, a legaprólékosabban. Aztán felment az ötödik emeletre. Bizonyára ki tetszik találni, hová.

– Kakuskánéhoz?

– Oda. Mert ilyen esetekben az a szokás, hogy a házfelügyelő után a házmegbízottat is kikérdezik.

Ez a beszélgetés az előszobában folyt, csukott ajtónál, a kőpadlón, ahová egész víztócsa csurgott már le Szilva kisasszony lábaszárán. A házmesterné közléseitől nedves fara fájni kezdett, bélgörcsök feszítették a hasát.

– Mit akart tudni rólunk a nyomozó?

– Nem túlzok, Szilva kisasszony. Mindent!

– Mi az a minden, Kormosné?

– Hogy a kisasszony mióta lakik itt, kik látogatják és maga kiket látogat. Hogy mikor kel és mikor fekszik. Honnan van a keresete. Meg hogy mennyi. Kikkel levelez. Kap-e pénzt postán. Mikor szokott eljárni a francia követségre. És azt is kérdezte, tart-e fenn kapcsolatot más követségekkel. Éjjel vannak-e látogatói. Van-e rádiója és titkos külföldi leadó-készüléke, ami éjjel berreg. Mennyit költ el egy hónapban és vannak-e a szenvedélyei. Egy teljes órán keresztül kellett nekem diktálnom nevetek, mert a nyomozónak semmi sem volt elég. Azt akarta tudni, kiket ismer Szilva kisasszony. Egy másik teljes órán keresztül addig vallatott, hogy bocsánatot kérek, Szilva kisasszony, de gyenge nő vagyok, és azonfelül a párttagságom is kötelez, hát bizony nem hallgathattam. Mindent megmondtam. Mindent.

– Mit mondott meg, maga szerencsétlen?

– A demokráciaellenes kijelentéseit is megmondtam. Sajnálom, szégyellem. Ne tessék rám haragudni. De nem tehettem mást. Megmondtam. Ezért jöttem. Tessék nekem megbocsátani, és tessék résen lenni, édes jó Szilva kisasszony. Az uram erről nem tett említést?

– Nem.

– Az igazsághoz híven meg kellett vallanom mindent, szegény, jó Szilva kisasszony. Mert hiszen a kegyed kijelentéseit más is hallotta, például Kakuskáné, a házmegbízott. És én tudtam, hogy a nyomozó tőlem egyenesen fel fog menni Kakuskánéhoz, Kakuskáné pedig meg fogja mondani, hogy kegyed, édes, jó, drága Szilva kisasszony az én fülem hallatára azt mondta a liftajtóban, mert haragudott, hogy a csengetésre nem jöttem mindjárt, minthogy a macskáimnak tejet adtam és kenyeret aprítottam, egyszóval nagy baj volt, hogy éppen tegnap két hete délután hat órakor a lift előtt Kakuskáné füle hallatára azt tetszett nekem mondani haragjában, hogy ezt a piszok rendszert nem tarja fent senki más, csak a szovjet, és a rendszer akkorát fog nyikkanni, mint púpos részeg, akit elgázol a villamos, és azon a napon lesz ez a nagy rikkadás, amikor kimennek az országból a szovjet katonák, akik egyebet sem tudnak, mint védtelen nőket megbecsteleníteni. Sajnálatos. De így volt.

– Nem igaz. Nem volt így, Kormosné. Én ezt a szót: szovjet, soha az ajkamra nem veszem. A felszabadulás napja óta én gyűlölök mindent, ami orosz.

– Mégis szent igaz, hogy így volt. Kakuskáné is bizonyíthatja. Azóta, hogy nála is járt a nyomozó, beszéltünk mi a dolgról. Ő is emlékszik, hogy szó szerint ezt a demokráciaellenes kijelentést tetszett tenni mérgében a lift előtt, mert én a macskám miatt késtem.

– Elég, Kormosné! – kiáltott Szilva kisasszony felháborodottan. – Én most mindjárt betegen elmegyek a francia követhoz. Személyesen ötet keresem fel, és panaszt teszek a maguk hazugságai ellen. Olyan ívet fogok én máma aláírni Franciaország követségén, hogy maguknak elmegy a kedvük az én rágalmazásomtól. Maga miatt és a maga szemtelen nyomozója miatt Franciaország meg fogja szakítani a kapcsolatait Magyarországgal. Egy deka francia parfümöt sem fognak maguk többet kapni.

– Az elvtársak ezt nem bánják.

– De maga annál jobban fogja bánni, amit majd a fejére kap, Kormosné. Engem meg fog védeni az én édes francia hazám köztársasági elnöke. De magán elverik a port azért, mert valótlanságokat mondott egy francia állampolgárról és megtevesztette a hatóságot.

– Ne tessék olyan izgatottnak lenni, Szilva kisasszony. Én azért jöttem, hogy bocsánatot kérjek és figyelmeztessenem. Nem is gondolom, hogy a kisasszonynak baja származik belőle. Elnézik ezt kegyednek. Én aztat remélem, hogy feljegyzik és félreteszik egy nagy könyvben. Majd csak akkor veszik elő, ha valami okból szükség lesz rá. De inkább azt ajánlom, hogy a rádióját tessék eladni vagy elajándékozni. Jelzem, mi szívesen megőriznénk.

– De miért?

– Csak úgy mondom. Ez jó tanács.

– Most menjen, Kormosné. Hagyjon engem békén. Beteg vagyok. Azonnal telefonálni fogok a követnek.

– Mondom, felesleges. Inkább azt tanácsolnám, cseréljen albérlőt.

– Szent Isten! Ezt miért mondja? – sikoltott Szilva kisasszony és a jámbor, de-

rék Tihamérra gondolt, aki még mindig nem érkezett meg a liter tejjel és a szélhajtó füvekkel.

Kormosné savanyún mosolygott és nem lehetett belelesni sem szándékaiba, sem gondolataiba.

– Csak épp úgy mondom – felelte, vállat vonva.

„*O les siècles et les siècles sur cette ville, grande de son passé*”... – Szilva kisasszonynak eszébe jutott Verhaeren híres verse, melyet a költő Joigny-ról írt, és megint ellenállhatatlanul hívta őt a Szent Jakab-part és a Saint-Thibault-templom, amelynek tőzsomszédságában még mindig megvan a régi Trélat-féle festékkereskedés. Éppen csak az a baj, hogy Tihamér nem francia, és őt nem engednék ki Burgundiába.

Kituszkolta a lakásból a házmesternét, és most már nem akart semmi többet hallani. De a magyar főváros legkiválóbb és legmegbízhatóbb utcaseprőjének neje az ajtóban még sűgött valamit.

– A nyomozó a hatvanból volt – mondta és elsietett.

Ettől a hírtől Szilva kisasszony megreszketett, és felejtette bélhurutját és minden bajának kútforrását: beteg máját, amely állítólag már negyven évvel ezelőtt tönkrement a halcsontos fűző szorításától.

„A hatvan!”...

Egy házszám volt ez, melytől borzadt mindenki Budapesten és az egész országban. A főváros legszebb sugárútján, amely egy büszke és sebeit hamar felejtő nemzet milleniumán mintegy a földből nőtt kit a múlt század végén, most a poklok háza volt a 60-as számú sarokpalota. A nyilaskeresztes párt székelt itt a háború alatt és a német megszállás idején, pincéiben a legembertelenebb vérengzés folyt, iszonyattal kerülte el mindenki. A nyilas hóhérok rémtetteiről átkeltek a hírek a Dunán Budapest ostroma idején is, eljutottak Szilva kisasszony füléhez, akinek francia létére minden oka megvolt rá, hogy rettegjen „a hatvan” gyilkosaitól. A palotát a háború végén le kellett volna bontani vagy kápolnává alakítani át. Ehelyett a felszabadító vörös hadsereggel együtt érkezett titkos rendőrség alakulatai vették birtokba. Itt rendezték be az új politikai rendőrséget, amely közvetlenül a kommunista párt irányítása alatt állt és Moszkvából kapta tananyagát. A fájdalomukban jajgató emberek segélykiáltásai hallatszottak ki ettől fogva éjjel-nappal a palotából; a megtorlás áldozatai közt azok voltak a legszerencsésebbek, akik félig örülten öngyilkosságba menekülhettek. Válogatott kínzásokkal álltak bosszút itt a fasisztákon, akik csakhamar elfogytak, hogy helyet adjanak a véres falú pincékben az új rend ellenségeinek és az összeesküvőknek. Bár Marx Károly nevét sohasem hallotta Szilva kisasszony, minderről ő is tudott; suttogva és félve beszéltek a Lágymányoson is „a hatvanról”, ahová megint bevittek valakit. Mint sötét függöny mögött, úgy tűntek el az emberek, akik egyszer beléptek a 60-as számú egykori grófi palotába az Andrássy úton, amelyet ekkor már Sztalin útnak neveztek. „A hatvan” közben egyre nőtt, terebélyesedett; a szomszéd palotákat is lefoglalta a „párt ökle”, a politikai rendőrség, s ebben az időben, amikor Szilva kisasszony megtudta, hogy a nyomozó, aki irántuk érdeklődött, az Andrássy útról jött, ekkor már ez a véres és sötét embersüllyesztő

egy egész hatalmas háztömböt foglalt el, nagyüzeme volt a kínzásnak és a vallatásnak. De ablakaiban, mintegy a valóság rémképének cáfolatául, piros muskátlik virítottak. Arcát az ajtó kandikáló-ablakának vasrácsához nyomva, Szilva kisasszony kimeredt szemmel, sápadtan tekintett a távozó házmesterné után. Torkában, mintha halszállkát nyelt volna, megakadt a réműlet. Vizes fara reszketett a nedves hálóing és a pongyola alatt, a bélhurutja miatt szaladnia kellett volna lakásának legkisebb helyiségébe, ágyéka táján döfködte a zsába. De moccanni nem tudott.

Aztán mégis erőt vett magán.

– *Oh! La putain! Fiche-moi le camp! Toi, sale putain!* – kiáltott torkaszakadtából franciául a házmesterné után.

Eszébe jutott, hogy őt Vincent Auriol megvédi, és hangosan becsapta a kandikáló-ablakot.

III.

Odabent a hűvös és homályos négyzetméteren, a lakás legmeghittebb zugában, amelyet egyedül csak ő és Tihamér ismert, sokáig elüldögélt Szilva kisasszony, fájdalmaiba és gondolataiba temetkezve.

Nem volt ő egyáltalában ijedős természetű, ezt számtalanszor bebizonyította még akkor is, ha nem volt igaz, hogy az egyik felszabadító orosz katona fülét tőből leharapta. De a házmester és a rögtön utána a házmesterné látogatása megrémítette. A hűvösben nyögdécselve, félni kezdett. Nem tudta volna megmondani, hogy mitől fél. Inkább az ösztönei működtek, melyek érzékenyen előre jelezni szoktak életében bizonyos fontos eseményeket. Mikor ez a ház itt, a Bertalan utcában felépült és ő beköltözött, valami okból tudta, hogy Gastont hamarosan el fogja veszteni. De ugyanekkor egy titkos hang megszólalt benne és figyelmeztette, hogy Gaston helyett hamarosan akad más; nem is lett volt semmi meglepő benne, hogy a félig francia kézben lévő soroksári pamutgyár igazgatója, Benjamin gróf karolta fel csakhamar, és halmozta el őt hódolatának jeleivel. Budapest ostroma idején „Pythia-mirigyé”, ahogy találékonyan nevezni szokta, nem jelzett súlyosabb bajt, pedig köröskörül hullottak a bombák, a szomszéd házban két emelet leomlott és elevenen eltemette a pincében élő lakókat. Megérezte ő azt is, hogy amikor minden barátja elhagyta már, hűséges és odaadó albérlőt fog kapni Tatay Tihamér személyében. Minden orvosi tanács nélkül „Pythia-mirigyének” sugallatára hagyta abba a mesterséges izzasztó fürdőket és azokat gyakori spenótfőzelékkal pótolta, ami határozottan jól tett neki, hamarosan újra meg tudta mászni a Gellért-hegyet a Citadelláig. Ez a rejtélyes mirigy, amíg a mű-porcellán fölött gubbasztott, a leghatározottabban valami rosszat jelzett most neki: általában a dolgok rosszra-fordulását és olyan eseményeket, amelyek ki fogják zökkenteni életének eddigi rendes kerékvágásából. Még csak halvány képet sem tudott alkotni magának arról, ami életének további során reá vár és összefüggésben van Kormos elvtárs, a legkiválóbb és legmegbízhatóbb utcaseprő rejtélyes

látogatásával és Kormosné álnok fecsegésével. Valami készül, valami történni fog ebben a házban, ebben a lakásban, körülötte, az ő életében, és ez a valami semmiképpen sem lesz kellemes: ezt a leghatározottabban értésére adta a mirigy, amely beteg mája ellenére kiválóan működött mai ötvennyolcadik születésnapján is.

Nem is annyira saját magáért, inkább Tihamérért kezdett aggódni, akit, ha né tán baj érné, nem védene meg a francia állam. A kissé már rogyantnak látszó albérlő nagyon a szívéhez nőtt az utóbbi időben. Egyetlen bizalmasa és barátja volt: az az ember, akire minden körülmények között számíthatott öreg napjaira, melyek egyre közeledtek, a tizenhét esztendő letagadása ellenére is. Mióta Tihamér albérlői minőségben szabályszerűen beköltözött a lakásba, és otthagyta a kis cselédszobát, melyet egyik ismerősétől könyörületből kapott, minthogy a Tatay-palotát ízzé-porrá zúzták a szovjet bombák a Várban és csak romhalmaz maradt a helyén, ahol patkányok tanyáztak, azóta, hogy a nemes tiborlaki és trencsényi Tatay-család utolsó férfinája nála lakott az udvari szobában, az ő élete is könnyebb és gondtalanabb lett. A nyugdíjától és minden törvényes jövedelmétől rendeletileg megfosztott volt miniszteri tanácsos a lakásban és a házon kívül mindent elintézt, és olyan gyöngéd odaadással féltette Szilva kisasszonyt a legkisebb testi megerőltetéstől is, hogy ezzel sikerült őt teljesen levennie a lábáról. Soha még férfitől ennyi gyöngédséget és ennyi önfeláldozást nem kapott, sem Krakkóban, ahol egy osztrák grófi háznál francia nevelőnő volt az első világháború előtt és válogathatott az előkelő udvarlókban, sem később az esztergomi huszár főhadnagytól és mindazoktól, akik kegyeiért Szent István király országában sikeresen harcba szálltak mind mostanáig. Tihamér a porrongyot is kivette a kezéből, és még azt sem engedte, hogy tollseprűvel pókhálóra vadásson a lakásban. A takarítás minden dolgát egyedül ő végezte. Valamilyen titkos kapcsolatot tartott fenn a villanyárammal, a csavarokkal és a csövekkel. Ha kialudtak a lakásban a rövidzárlat miatt, meglelte a hibát. A fürdőszobában és a konyhában az elromlott vízcsapot helyreállította. A porszívót egy alkalommal alkatrészeire szedte szét, aztán összerakta; a rádiót, amely recsegett, megjavította. A kávédarálón csavart valamit, s attól fogva finoman darált. Csakhamar úgy elterjedt a híre a házban ezermesteri ügyességének, hogy az ismerősök nem egyszer becsöngettek, és a rettegett Kormos elvtárs helyett őt hívták segítségül, ha valami elromlott. Az egyetemről kicsapott filozófus ingaóráját Tatay Tihamér indította el, hogy mérje a múlt időt annak, aki titkát akarta volna tudni hivatásszerűen. Az első emeleten lakott egy fiatalasszony a nyolc éves kisfiával, Gyuszikával: Liptákné. Férjét, aki a fővárosi árvaszéknél volt tisztviselő, a felszabadító szovjet katonák azon a hajnalon vitték el „kicsi robotra”, ami, mint mondták, csak egy óráig fog tartani, amikor Szilva kisasszony megadta magát a három szenvedélyes hősnek. Azóta majdnem öt év telt el, de Lipták még mindig nem tért haza. Liptáknének gyakorta el szokott romlani a villanyvasalója, és mindig Tihamért kérte meg, hogy javítsa meg, aki szívesen megy le hozzá az első emeletre. Ez mostanában már nem tetszett Szilva kisasszonynak, mert Liptákné fiatal volt, eléggé csinos és nem szokította természetes hajszínét pokolkővel, erre semmi szüksége sem volt. A Yonne partjáról a Duna mellé elvetődött öreg francia kisasz-

szony kicsit féltékeny volt, és Liptáknét még Kormos elvtársnál is jobban kerülte. De Gyuszikával, ha véletlenül találkozott vele az utcán vagy a lépcsőházban, szívélyesen elbeszélgetett. Szerette a nyílt tekintetű, leányos képű, eszes fiúcskát. Néha ő szokott becsengetni a lakásba, amikor mamájának elromlott a villanyvasalója, s Tihamér rögtön szaladt.

Míg a hűvös és homályos négyzetméteren trónolt, ez semmiképpen sem tett Szilva kisasszonynak, ez a buzgó sietség és szolgálatkészség, ahogy Tihamér, csapat-papot hagyva, mindjárt-hajlandó volt Liptákné villanyvasalójának javítására. El is határozta most magában, hogy szóvá teszi majd ezt Tihamér előtt, csak jöjjön már haza a tejjel és a szélhajtó füvekkel. Egyébként semmi más kifogást sem lehetett volna felhozni ellene. Az a buzgalom, ahogy a parkettet pasztával bekente és kefével fényesítette, igazán minden elismerést megérdemelt. Egy-egy deszkadarab olyan volt, mint a tükör. A bevásárlások gondja is Tihamér vállára nehezedett. Ő állt sorba kenyérért és tejért, ő ment el vadászni vajra, zsírra, lisztre, cukorra; finom szimata volt, mint a vadászkutyának, s hamar kileste, hogy hol, melyik állami zöldséges boltban adnak fejenként három kiló krumplit. Egyszer nagy örömet és meglepetést szerzett Szilva kisasszonynak: valódi cernát vitt haza. A francia hölgy hálából felvarrta összes hiányzó gombjait egyetlen nadrágjára.

Az Úri utcai Tatay-palota pusztulása egyszersmind Tihamér minden ingó és ingatlan vagyonának megsemmisülését is jelentette. Egyetlen ruhája maradt és az a néhány fehérneműje, amelyet magával vitt az óvóhelyre. Öt év alatt újat vásárolni nem tudott, részint azért, mert ruha, cipő, ing és más fehérnemű, még oly hitvány is, megfizethetetlenül drága volt, részint azért, mert Tihamérnek még arra sem volt pénze, hogy cigarettát vásároljon magának. Merő rejtély, hogy miből is élt azalatt a másfél év alatt, amely nyugdíjának elvesztése óta telt el addig a napig, amikor Szilva kisasszony felkarolta és albérlőként befogadta négy szobás lakásába. Ez a roppant kellemes úriember raccsolva és jól beszélt franciául, egy ideig a külügyminisztériumban szolgált, de valamilyen kártyabotránya miatt helyezték át a kevésbé finnyás kultuszminisztériumba, ahol nagyon unta magát, és ezért hamarosan kérte nyugdíjaztatását. Egyetlen szórakozása sivár hivatali élete idején az volt, hogy érettségi biztosként küldette ki magát minden évben egyik vagy másik leánygimnáziumba. Roppant tetszetek neki az izgatott fiatal leánykák. Élénk képzelőerővel azonosította önmagát az érettségi tétellel. Olyankor azt gondolta, hogy nem Gay-Lussac gázainak tágulási törvénye, hanem az ő személyes jelenléte és varázsa váltja ki a hallatlan izgalmat a leánykákból, és teszi őket olyannyira vonzókká. A hatvan év küszöbén most is a fiatal nők izgatták őt legjobban, de ezt a titkát gondosan el tudta leplezni Szilva kisasszony előtt. A derék francia hölgy nem is sejtette, hogy a látszólag roppant szemérmes Tihamérnek sokszor vannak szemérmetlen gondolatai, amikor fiatalabb nőket pillant meg, sunyin, ferdén és alulról sandítva rájuk. Egyedül Liptáknéra volt féltékeny, de inkább elővigyázatból és óvatosságból, s ez a lappangó érzés csak nagyon távoli rokonságot mutatott az emésztő szenvedélyekkel.

Tatay Tihamér, ez a művészhajú és általában mindenkiiben rokonszenvet keltő

úriember, sok minden egyebet is eltitkolt régi életéből Szilva kisasszony előtt, például élénk kapcsolatait abban az időben, amikor gazdag volt, a színházi és általában a művészi világgal, amely valamiképpen rányomta bélyegét Tihamérra, és most, amikor már csak egyetlen szakadozott és foltos nadrágja volt, bizonyos „kedves bohém” jelleget adott lényének. A nyugdíjától négy év óta megfosztott, nyugalmazott miniszteri tanácsos valóságérzéke kiváló volt. Tudta, hogy személyes sorsával részvétet kiváltani nem tud az olyan társadalomban, amelynek egy része nyomorultakból áll, mint ő, a másik része pedig diadalát üli e nyomorúság fölött, mint régi elnyomott osztály, és még nem tudja azt, amit ő ekkor már tisztán látott: ezeket még jobban el fogják nyomni, mint azelőtt. Inkább tehát elrejtette nyomorúságát az emberek előtt, senkinek sem panaszkodott. Volt annyi büszkeség benne, hogy az ócskapiacsn szerzett „új” nadrágot visszautasította Szilva kisasszonynak, aki már restellte, hogy albérlője milyen foltos nadrágban jár, de elfogadta helyette a rikító selyem gavallérnyakkendő, valamilyen cifra-nyomorúság jelképeként. Azt viszont nagyon természetesnek és elfogadhatónak találta, hogy mint albérlő, a szobáért nem fizet, és ingyen kap teljes ellátást is Szilva kisasszonytól, aminek ellenértékeképpen ő végez el a lakásban minden munkát, ingyen, s időnként meg is dézsmálhatja a Martinique-rumot. Mindezt valamilyen bohémos közvetlenséggel csinálta. A házban mindenki kedvelte, aki ismerte. Egyedül a Kormos-házaspár és a házmegbízott Kakuskáné érzelmei voltak bizonytalanok irányában. De ezt a kérdést ő valamilyen magas közhivatalnoki nemtörődömséggel kizárta életéből.

Nemcsak albérlője és inasa, hanem gondos ápolója is volt ő Szilva kisasszonynak. A mesterséges izzasztófürdőket, amelyek pótlására mostanában sok spenótfőzeléket evett az öregségét hallatlan erőfeszítésekkel titkoló francia hölgy, ezeket a sokszor fullasztó tortúrákat Tihamér keze irányította. Az ágygőzfürdő és az alkoholos derékborogatás is az ő buzgó türelmének műve volt. A különböző gyógyteákat ő főzte neki, s mint hajdan a cseléd, úgy most a volt miniszteri tanácsos járt le a Dunára vízért, mert Szilva kisasszony most is, mint régen, csak 25 fokos Duna-vízben mosta az arcát, szappan nélkül.

Ücsörgése közben a félelmek egyre inkább gyötörték Szilva kisasszonyt, aki orrán felejtette szemüvegét, és szórakozottan olvasgatott egy darabokra tépett újságot. Ebben a kis helyiségben egy idő óta meg kellett elégednie a párt napilapjával, az egészségügyi papír gyártását ugyanis a tervgazdálkodás első két esztendejében takarékosági okból megszüntette a szocializmust építő állam. A drogériákban és állami festékboltokban a régi készletek elfogytak. A vizslaszimattal rendelkező Tihamérnak májusban még sikerült a Déli-pályaudvar környékén az Alkotás utcában egy régi trafikosnő-ismerősénél két csomag egészségügyi papírt szerezni, az volt az utolsó, s mindketten hiába takarékoskodtak vele, már régen elfogyott. Budapest másfél milliós lakossága határozottan papírhiányban szenvedett ebben az időben. A nehézipar építése miatt az újságokat is korlátolt példányszámban nyomtatták, s az emberek ott szereztek papírt, ahol tudtak. A vastokba zárt és leláncolt telefonkönyveket nem tudták ugyan ellopni az utcai telefonfülkékből, de a szükséglet mérve szerint meg-

tépdesték. A Budafoki út és a Bertalan utca sarkán például a fülkében a D betűtől a P-ig minden lapot kiszakítottak és elhasználtak, amint éppen a múltkor Szilva kisasszony, aki onnan szokott telefonálgatni, bosszankodva megállapította. Sem „Külképviseltek”, sem „Francia követség és konzulátus” címszó alatt nem találta meg a konzul hivatali telefonszámát, úgyhogy messzire kellett elsétálnia, amíg végre az ócskaságot és hulladékot felvásárló állami vállalat irodájában megengedték neki, hogy a telefonszámot kikeresse. De valami okból ferdén és gyanakodva néztek rá.

„Átvették kitüntetéseiket a munka hősei Csepelen” – olvasta Szilva kisasszony a „Szabad Nép”-ben, amelyet ő egyébként sohasem vett kézbe; Tihamér szerezte valahol, és így került a hűvös kis mellékhelyiségbe, gondosan nyolcórát hajtogatva és bicskával felszeletelve.

– Oh, quelle putain! – nyögött franciául, és az álnok Kormosnét szidta magában.

Az aggodalom hirtelen a szívébe szúrt: tán csak nem érte valami baj Tihamért? Reggel nyolc órakor ment el, és még mindig nem jött haza. Hát ilyen sokáig kell sorban állni egy liter tejért? Vagy tán nem kap sem édesköményt, sem ánizst, sem fodormentát? Elkalandozott talán valahová Pestre? Vagy Liptáknéval találkozott az utcán és elbeszélgetnek?

Felkelt, meghúzta az öblögető láncot, s nem tudta még ugyan, hogy mit fog tenni, de „Pythia-mirigyének” sugallatára hirtelen elhatározta, hogy nem ül itt tétlen, hanem leküzdi bélhurutját és derékzsabáját: cselekszik.

Sebtében megmosakodott a fürdőszobában, és felöltötte ódivatú Junó-övét, amely elomló bájait kordában tartotta, de nem okozott ártalmas torzulásokat, mint hajdan a fűzőbe kényszerített darázsderék. Leghelyesebbnek találta, ha magának a konzulnak telefonál, bejelenti a nyugtalanító esetet és tanácsot kér tőle. Öltözködés közben eszébe jutott, hogy lent a telefonkönyvet megdézsmálták, és ő megint elfelejtette feljegyezni a követség telefonszámát. Emlékezett rá: D-től P-ig odalent minden lap hiányzik.

Roppant élénk fejében máris megszületett a terv, amellyel meggyorsíthatja cselekedeteit: becsönget a tudóshoz, akinek a lakásában van telefon. Bizonyára otthon van, gondolta. A filozófia elcsapott egyetemi nyilvános rendes tanára csak kora reggel szokott elmenni kenyérért és egy pohár gyógyvízért, amelyet a németek által felrobbantott Erzsébet-híd leomlott budai hídfőjének tőzsomszédságában a Rudas-fürdő gőzölgő kútjánál szokott elfogyasztani gyomoridegességgel kezdődött fekélyének gyógyítására.

Már tizenegy óra is elmúlt, és Tihamér még nem reggelizett. Egy cédulára felírta: „Rögtön jövök, kis bogaram, mon petit chou!”

Nem öltözött fel úgy, hogy az utcára is lemehessen; Junó-öve fölé épp csak néhány legszükségesebb lenge alsó-ruhadarabot öltött magára és hosszú azúrkék házipongylójába bújt. Bronz haját, melyen a tartós hullámok még elég jó állapotban voltak, Párizsból kapott nylonkefével megigazította, kihullott szempillái helyét egy erélyes lila vonallal megjelölte, az elkenődött piros festéket kicserepesedett száján

megigazította. Próbaképen belemosolygott a tükörbe, de meghökkent saját vigyorától. Aggodalmára azt vette észre, hogy arcának szeplői megbarnultak, és mintha meg is nőttek volna, s noha sohasem fogyasztott ecetet, sőt és sört, kicserepesedett szájának egyik zugában elmélyült egy sötét ránc.

„Ronda vagyok. Pfuj!” – vallotta be magában, őszintén, s ettől az önbeismeréstől, úgy érezte, most még erősebb és melegebb szálak fűzik Tihamérhoz, aki ennek ellenére is szereti őt és megdörzsöli a hátát alkoholos ruhával.

Dr. Imre Kázmér, a jeles filozófus, aki mosolygó arcképei nyomán oly tévesen ítélte meg az új, rettegett magyar családfőt, az őt ért hallatlan sérelem jóvátételére évek óta hatalmas munkában volt, és minden idejét szinte szüntelenül íróasztalánál töltötte. Döntő jelentőségű műnek szánta hatalmas vállalkozását, és mellékesen olyan hidacsknának, amelyen szépen visszasétálhat a tudományegyetemre és elfoglalhatja régi katedráját, melyből a nemzet kopasz atyja oly hirtelen kiröpítette. Vállalkozása nem kisebb kérdést ölelt fel, mint a keresztény Nyugat elvallástalanodásának kérdését. S minthogy forrásmunkaként eredeti franciában akarta olvasni Chateaubriand alkotását a kereszténységről, az óvóhelyen történt megismerkedésük óta szívesen gyakorolta a francia nyelvet Szilva kisasszonnal, többször teára is meghívatta feleségével, s ők is gyakorta meglátogatták a Yonne folyó partjáról ide vetődött, öregedő francia hölgyet. Olyanféle baráti kapcsolat támadt köztük, amely mindkét fél számára kellemesnek és hasznosnak látszott. Az egyébként száraz és tudományába belesavanyodott tudóst roppantul szórakoztatta Szilva kisasszony kedélyének csapongó vidámsága, és tisztelte őt azért a hőstettéért, amelyet a hölgy feleslegesnek talált cáfolgatni; a mindenféle suttogott vakmerő harapásért, amelynek egy szovjet harcok füle esett áldozatul. Imre professzor saját arany hidacsáját abból a szerinte elvitathatatlan tényből igyekezett készülő művében megépíteni, hogy a kereszténységet már eleve sorvadásra és népszerűtlenségre ítélték a skolasztikusok, akik felelevenítették Arisztotelész tanait és logikáját, igazi tönkrevője pedig maga Aquinói Szent Tamás volt, aki eszerint már a XIII. században előre ásni kezdte a kereszténység sírját. Protestáns létére a jeles tudós volt olyan óvatos, hogy majd művének vége felé éppen csak halvány célzást tegyen az elkerülhetetlen nagy temetés közelgő időpontjára. Ettől remélte, hogy visszahelyezik a tanszékére és teljes elégtételt szolgáltatnak neki. Minthogy pedig a mű megírásával életfenntartási okokból sietnie kellett, Szent Tamás több száz kötetének részletes tanulmányozására annál kevésbé volt ideje, mert ilyen óriási mennyiséget latinul végigolvasni: erre semmiképpen sem vállalkozhatott.

Nyugdíj és minden jövedelem nélkül tengették életüket az elhamarkodott kihallgatás óta, amelyet a nép atyjától a megértés reményében kért. Imre professzor hitvese a lakás tárgyait adogatta el, kézimunkázott és három naponként főzött, miközben jeles tudományú ura szüntelenül írta készülő nagy művét. Az asszony titokban gyanította, hogy férjét a mű kiadása körül még majd csalódások érhetik és okosabb lenne inkább valamilyen orosz tárgyú filozófiai művet írni, amely az orosz

géniusz előtt tisztelegne: akkor hamarabb remélhetnék a rehabilitálást. Ajánlotta is ezt egyszer nagyon óvatosan az urának, de Kázmér fölényesen legyintett, mondván, hogy egyedül a katolicizmus alkonya az a tudományos és filozófiai pont, ahol ő kezét tud fogni Moszkvával anélkül, hogy emberi méltóságán és tudományos meggyőződésén csorba esnék.

A jeles tudós, akinek nevét két évtizeden át nagy megbecsüléssel és elismeréssel emlegették a tudomány berkeiben, most is íróasztalánál ült és a különböző színű „fejcédulákat” rendezgette. Már jóval túl volt az ötven éven. Egyetlen leányuk, aki két gyermekével és katonatiszt férjével Budapest ostroma előtt Nyugatra és azóta az Amerikai Egyesült Államokba menekült, időnként ruhacsomagokkal támogatta őket. Így a szikár professzornak az elmúlt években is sikerült megőriznie öltözködésének választékosságát, amire mindig kényesen vigyázott, még az óvóhelyen is, ahol minden nap borotválkozott. Egyedül volt otthon. Felesége elment, hogy cipőpasztát keressen a környék egyre-másra államosított boltjaiban.

Nem szívesen szakította félbe munkáját, amikor ajtót kellett nyitnia Szilva kisasszonynak.

– Oh, mon cher professeur, vous êtes tellement gentil – mondta franciául a néhai Trélat festékkereskedő boldogtalan leánya, és megkérte dr. Imre Kázmért, engedje meg, hogy rövid telefonbeszélgetést bonyolítson le a francia követséggel.

Feleletet nem is várva, azúrkék házi-pongyolájában az előszobán át besietett a lakásba, illatfelleget hagyva maga mögött, annak a „Kék éjfél”-nek kissé kábító francia szagát, amelyből egy deka sem fog több bejönni Magyarországra, ha őneki itt a Kormos-házaspár miatt haja szála is görbül, gondolta rendületlenül.

De a jeles filozófus, aki úgy ítélte meg a plakátokon mosolygó arcot, hogy azóta sem tudott aludni aludni, útját állta.

– Megnémult a telefonunk – mondta riadtan.

A készülék ebben a pillanatban csengeni kezdett.

– Voilà! Megjött a hangja – szólt a Szilva kisasszony örömmel.

A tudós mogorván felragadta a hallgatót és beleszólt.

– Én vagyok, de most nem érek rá – mondta és erélyesen helyére tette a hallgatót.

Ezalatt a Franciaországtól messzire elkerült öreg kisasszony ügyesen már kikereste a követség telefonszámát, készen arra, hogy azonnal tárcsázzon.

Mellényén a lehullott cigarettahamu sűrű foltjaival, a nyurga tudós szinte len bajuszát tépdeste.

– Ne haragudjon, kedves Szilva kisasszony, de a legrosszabbkor tetszett jönni. Ha hallotta valaha ezt a görög szót: phlogistikos, akkor megért engem, és máshol intézi el sürgős telefonbeszélgetését.

– Nem tudok görögül, édes professzorom. De telefonálni, azt tudok.

– Az emberek egy időben feltételeztek egy képzeletbeli elemet, amely behatol minden gyúlékony anyag szerkezetébe és ezzel a görög névvel jelölték. Nos, kedves

Szilva kisasszony, én éppen ebben a percben foglalkozom Nitzschének Bergson által történt detronizálásával és minden tagomban érzem a phlogistikos-t, amely lángra lobbantja az elmét.

– Menjen nyugodtan vissza a dolgozószobájába, professzorkám, drága – mondta legnyájasabb hangján Szilva kisasszony. – Én hagyom magát lángolni, maga hagyjon engem telefonálni.

– Süket a telefonunk – mondta a tudós komoran, de nem tudta megakadályozni, hogy a kedves francia szomszédhölgy villámgyors mozdulattal fel ne kapja a készülék hallgatóját.

– Voilà! Elmúlt a süketsége, kutyabaja sincs.

De azt már nem tűrte a híres filozófus, hogy tárcsázzon is. Kirántotta a falból a telefon dugóját.

– Mais il faut que vous... vous devez me comprendre, chère Mademoiselle Sylvie – dadogta franciául, és arca rángatódzott, orra körül fintorgó vonások táncoltak. Aztán magyarul folytatta: – Maga minket tönkre akar tenni.

Szilva kisasszony, szemüveggel az orrán, észrevette a filozófushoz semmiképpen sem illő szertelen lelki izgalmat, amely ott reszketett a sápadt, tudós arcon. A látvány meghökkentette.

– Én? Magukat? Tönkre akarom tenni? Mivel? – kérdeztek őszinte csodálkozással.

– Primo. Láta-e magát valaki, amikor becsöngetett ide hozzánk?

– Azt én honnan tudhatnám. Nincs harmadik szemem az én édes kis popsikámon.

– Secundo. Az ég szerelmére, értse meg, hogy az én állomásomat épp úgy, mint mindenki másét, állandóan figyelik. Maga éntőlem akar franciául a francia követségre telefonálni?... Ne haragudjon, kedves Szilva kisasszony, de elment a maga esze?

– Mi bűn van abban, ha én az én konzulomnak franciául telefonálok, és bepanaszolom ezt a pizok házmestert és a feleségét?

– Az ég szerelmére, halkabban! Odakint a lépcsőházban meghallhatják – könyörgött az izgatott filozófus.

Szilva kisasszony elismerte magában, hogy Vincent Auriol nem védené meg a tudós professzort sem, minthogy nem olyan szerencsés, mint ő: nem született franciának. De azt már semmiképpen sem értette, hogy miért éppen abból származhatna baja a professzornak, ha ő a konzulnak innen telefonál.

– Tertio. Sajgó szívvel meg kell kérnem, kedves Szilva kisasszony, hogy ne haragudjon meg rám, ha ezentúl az utcában és a házban nem köszöntöm magát, ha mások is látnak minket. Jó?

– Il est fou – morogta Szilva kisasszony, és megrökönyödve tekintett a tudósra, aki egészen kivetkőzött önmagából.

„Pythia-mirigyének” sugallatára jobbnak látta, ha azonnal elmegy innen. Csakhamar a menekülés páni félelme ragadta meg. Hátrálva távozott az ajtó felé,

és egyre távolabbról hallotta a filozófus suttogó, rémült hangját, aki épp az imént detronizálta Nitzschét, és nem lehetett még tudni, hogy milyen szándékai vannak Bergsonnal.

– A holdban él maga vagy valamilyen boldog szigeten? – kérdezte a tudós, karját kitérve ugyanúgy, mint hajdanában az egyetemen, amikor a racionalizmus ellenhatásaként jelentkező pragmatizmust lényegét fejtegette hallgatóinak. Semmi képpen sem hasonlított ő a tornyából csigalépcsőn alászálló filozófushoz, aki középkori boltíves dolgozószobájában az emberi koponyát, a mulandóságot szemlélve elmélkedik Rembrandt híres képén, páratlanul bölcs nyugalommal. – Tudja-e azt maga, szerencsétlen leánya a szent együgyűségnek, hogy mi a bűn? Megmondom. Manapság franciául beszélni, az a bűn. Tudja maga, mi az életveszély? Felelek rá. Manapság franciával beszélni, az a veszély. Százszor veszélyesebb, mint volt valaha a Medúza-fej. De tovább megyek... Ma franciául telefonálni: ez a legbiztosabb módszer, hogy az ember ne töltsen otthon az éjszakát... A francia követségre telefonálni?... Tudja, mi ez, boldogtalan női írmagja a gallokkal és frankokkal keveredett római hódítóknak?... Én megmondom magának, mi az... Ciánkálinál biztosabb szer az öngyilkosságra. De figyelmeztetem, Szilva kisasszony – mondta még és egészen az ajtóig kísért a hátráló hölgyet –, ez a legfájdalmasabb neme az öngyilkosságnak!

Ekkor már a Junó-öv alatt minden tagjában reszkető öreg, francia kisasszony nem volt a lakásban.

Takáts- emlékek: Takáts Gyula a kaposvári ipariskola névadó ünnepségén, 1961-ben

Kisvárosi temető

RAKOVSZKY ZSUZSÁNAK

A köveken lombok árnyéka nő,
kiflibe harap egy rongyos felleg.
Óriás bagoly, virraszt az idő.
Foszló brokátban csontfényű testek.

Hajcsat, kösöntyű. Két évszázad,
és vagyont ér liciten, rablók kezén.
Keresztet írnak mélyzöld cipruságak,
kriptát röntgenez a gázlámpafény.

„Szerettem a szelet, sós tenger íz,
parfümpára ette fel vad életszomjam.
Fűszeres ételek, több bor, mint víz –
Ötvenegy évesen dőltem le holtan.”

„Cipőmből pezsgőt ittak a grófok,
abszint apasztott, orfeumi éjek.
Párizs... Poloskás kórteremben, bomlott
elmével vártam ki a véget.”

„Bebetés ősszel. Bógó csillagmotor,
a lapnyi ég: metszett füstüveg.
Ezerszáz fokra hevülni pokol.
Fémtestbe nyírtak a sortüzek.”

„Szigor és törvényesség volt jelszavam.
Míg bűn esik, hóhérnak akad munka.
Csak az a perc lelt rám tanácstalan,
melyben kétszer dörrent az ismétlőpuska.”

„Fény szúrt szemembe mikor felsírtam,
anyám arca könnyben, apám nevetett –
Rékli, csörgő, faláda csak, amim van.
És egyetlen hétnyi szeretet.”

Bessenyei

Vérágas szem, mered a hold, patanyomos porba, házra néz.
Hanyattfekszik élő és a holt. A falakon virágzó, zöld penész.
Lúdtoll percen, forró láva - viaszcsépp gördül a papiroson.
Lomha kandúr háta görbül, árnyéka egér után oson.
Szénaszagú nyáréjszakák a tornácon füstbe, borba fúlnak.
Az úr gutaütésig issza magát, és önsírjában ugatja az újat.
Hízott lúd vagy, totyogsz Hunnia. Tudásnak várat pallér nem épít,
hány esztendőnek kell elmúlnia, míg firmamentumod pénzért kimérik?
Szürke saradba paraszt görbed, lucernásodban ő kaszál,
s magának tudhatja azt a földet, amit rászór a csontmarkú halál.
Kormozva lobban a mécs bele. Füstől kihült pipából az álom.
Egy hajdanvolt dáma smaragdszeme vagy levél villan a kerti fákön –
Bálterem csillárfényben. Pezsgő szikrázik, francia szó.
Az utolsó waltzert éjfélkor ígértem, a Belvedere felett szálldos a hó...
Ébredj fel, testőr. Nem rózsás asszonyöl, fanyar almabor csábít.
Fakó szemed tükör. Keservesen fölissza Pusztakovácsit.

*Takáts-émlékek: Takáts Gyula Mózsa Ernővel és Kanyar Józseffel
a csurgói gimnázium könyvtárában, 1984*

Egy igaz magyar története

Vannak történések, amik nemzedékek sorsát határozzák meg, pedig nem is ők élték át, hanem az őseik. Vannak szavak, amelyek beleégnek a lelkekbe, és cipelik a súlyát évtizedeken át, letehetetlenül. Voltak korszakok, amikor nem lehetett beszélni róla, csak egymás között. És szerencsére voltak olyan családok, ahol nem hallgatásba burkolóztak, hanem továbbadták a gyerekeiknek, unokáiknak a történelem adta rúgásokat, amit elviselni voltak kénytelenek. Felálltak ezekből a csapásokból, de a nyoma bennük maradt. Ha elmondhatják, könnyebbül a súlya, de meg nem történtté tenni nem lehet.

Egy ilyen családi tragédiát osztott meg velem egy barátnőm, hogy megmaradjon az utóknak, a gyerekeinek, unokáinak. Átélték akkoriban ezeket, de nem mindenki beszél róla ma sem. Hallgassák hát egy család életét, magyarságuk vállalásának következményét.

– Ma is összeszorul a torkom, ha ezt a szót hallom – kezdi a beszélgetést a barátnőm. – Pedig mostanában sokszor hangzik el, csak más értelmezésben. Akkor régen, abban a kisvárosban úgy hívták a nagyszüleimet: „a menekültek”. Pedig nem úgy menekült el a családom. Nekik muszáj volt menni!

Nagyapám, Bene István a 19. század végén született, 1898-ban. Hatan voltak testvérek, két lány, négy fiú. Dolgos, szorgalmas család volt az övék, minden gyerek felnőve saját családot alapított, házat vett. A család ősei már az 1800-as években Mala Peratovicán éltek. Felnőttként Stefán egy szép cseh kislányt, Mariát vette feleségül.

Grubišno Poljén (Grobosinc, ehhez tartozik az előbb említett Mala Petatovica is – *a szerk.*) kezdték el a közös életüket. Sokat dolgoztak, de meg is volt az eredménye, szépen gyarapodtak. Művelték a földjeiket, gondozták az állatokat. Stefán már cséplőgépet is vett. Hívő katolikusként minden vasárnap a két szép gyerekükkel, ifjabb Stefánnal és Mariankéval templomba jártak.

A második világháború felborította a békés életet, tetézve a titói Jugoszlávia magyarüldözésével. Jöttek a hírek a Vajdaságból, a magyarokat vagy kitelepítették az otthonaikból, vagy kíméletlenül kivégezték. Közeledett a front. A falu vegyes lakossága rettegve várta a holnapokat. Éltek itt magyarok, svábok, horvátok és szerbek. Az emberek között nem voltak ellentétek, azt csak a politika kreálta köztük később.

Egy napon dörömböltek a Bene család ajtaján a szerb előljáró emberei. A faluban összeírták, ki milyen nemzetiségű. Bene István beszélt horvátul, csehül, németül, és természetesen az anyanyelvén, magyarul. De nem lehetett kétséges, hogy magyar nemzetiségűnek vallották magukat, pedig Maria eredetileg cseh volt. Már akkor sejtették, hogy a sorsuk ezzel megpecsételődött, de nagyapám képtelen volt magyarságát megtagadni. Három fivére horvát nemzetiségűnek íratta fel magát, két lánytestvére szintén magyarnak. 1944 ősze volt akkor. Jugoszlávia volt az első, aki a magyaroktól és sváboktól elkezdte megtisztogatni az országot.

Másnap jött a parancs: estére el kell hagyni az otthonaikat, három napi élelmet és némi ruhát vihettek magukkal.

A falu lakossága nem nyugodott bele a döntésbe, aláírást gyűjtöttek a magyar családok maradása érdekében. Hiába volt minden, este géppisztolyos szerb katonák kísérték őket a gyűjtőhelyre. Ifjabb Stefán akkor már nem volt velük, barátjával éjszaka megszökött Ausztria felé. Évekig hír sem volt róla, csak remélték, hogy él, hogy átjutott...

A tábor Verőce mellett maga volt a rémálom. A katonák elvették a magukkal hozott értékeiket, ékszereiket. A nőket megerőszakolták, sok férfit kivégeztek. Mariankát öregasszonynak maszkírozva sikerült megmenteni a katonák karmaiból.

Pajtákban, istállókban, kenyéren-vízen éltek, éheztek hetekig. Szigorúan őrizték a tábort, a szökést kivégzéssel torolták meg. Egy éjszaka aztán csónakokba terelték őket, és átvitték a Dráván Barcsra. Magyar földön sem volt jobb a helyzet, nem volt hová menniük, de legalább szabadok voltak.

Később felajánlották a Bene családnak Szentlászlón és Almamelléken kitelepített svábok házeit. Nézte, nézte Bene Stefán az elhagyott, szép házakat, és a sajátjára gondolt. Vajon ki gondolja most az állatokat, ki fekszik az ágyukban, ki főz a konyhájukban? A felajánlott házakra nemet mondott, ő nem megy bele senkiébe! Talán egyszer még visszajönnek... Inkább indultak tovább, távoli rokonok fogadták be őket egy időre. Sokszor csak az istállóban jutott hely, élelem a háborús Magyarországon is igen szűkösen volt.

Vándorlásaik során jutottak el a Csurgó melletti Alsokra. Ott egy idős házaspárnak szüksége volt a dolgos kézre, árendába kiadták a családnak a ház egy részét. A földet felesbe művelhették. Örökké hálásak voltak a Tálós családnak a lehetőségért.

A csurgóiak vegyes érzelmekkel fogadták őket, csak úgy emlegették, ha szóba kerültek: „a menekültek”. Sok évnek kellett eltelnie, amíg befogadták a családot. Bene István bizonyított, szorgalmával, munkabíráásával. Szívós munkájával, tisztességével, a vasárnapi templomjárással kivívta az elismerést. De nem telt el nap, hogy eszükbe ne jutott volna a határon túl hagyott életük, vagyonkájuk. Ötven évesen kellett újrakezdeni az életüket, a nulláról.

Ifjabb Stefánról évekig nem volt semmi hír. Maria naponta imádkozott a Szűz Máriához, segítse meg a fiát, hozza haza...

Egy forró nyári napon éppen arattak a mezőn, amikor öregebb Stefán hátra nézett, de nem akart hinni a szemének. Még egyszer odanéz, tényleg nem álmodik? Stefán áll a tábla szélén, karját kitarva indul a szülei felé. Maria percekig csak sikoltozott és zokogott... Elsősülöttjét már rég halottnak vélte, négy évig semmit sem tudott róla. Csak remélte az anyai szív, hogy életben van még.

Ifjabb Stefán eljutott Bécsbe, a barátjával, Rudival. Cukrászcsaládhoz került, kitanulta a szakmát. Igaz, valamikor egyetemre készült, tanár szeretett volna lenni, de a történelem közbeszólt. Évekig kerestette a családját a Vöröskereszttel. Amikor megkapta a várt címet, egy kerékpárral indult el Bécsből, és hetekig tartó úton ért el az apjához, anyjához, testvéréhez Csurgóra.

Végre együtt volt a család! Hiába beszéltek több nyelven, Benéék csak a ma-

gyart használták, az anyanyelvet. Bene István ragaszkodott a magyarságához, bármi történt vele. Minden nap beszéltek a régi életükről, nem tudták feldolgozni a kényeszerű kitoloncolást. Mert nem volt semmi más „bűnük”, csak a magyar származásuk. Maria pedig követte az ő urát, minden viszontagságon át.

Aki elmesélte a történetet, Stefán és Maria unokája. Ők nevelték fel, szüleinek tekintette őket. Apja, ifjabb Stefán messze költözött, újra nősült. De a kislánnyal sokszor találkozott.

Mire a helyzetük ismét rendeződött volna, jött a téesz. Megint vitték a földet, a tehénkét, az újra felépített élet eredményeit. De ez már egy másik történet.

✱

A hatvanas években találkozott megint a család, akkor már szabad volt kishatár-átlépővel visszajárni a szülőföldre. Amikor meglátták a falu templomát, valamennyien elsírták magukat. A plébános kinyitotta a főbejáratot, de Marianka megkérte, hogy az oldalajtót nyissa ki, ők ott szoktak bejárni. Titokban megsimogatta az ajtó fényesre koptatott kilincset...

A régi házukban szerbek éltek, oda be sem akartak menni, csak messziről mutatták meg az unokának: ott laktunk, kislányom...

Bene István nem lépte át soha a határt. 1970-ben, szeretett felesége temetésén látta először a család sírni. Akkor minden elfojtott bánatát, életének keserveit elsírta. Négy év múlva követte asszonyát a másvilágra Bene István, az igaz magyar.

A délszláv háború után összejött újra a nagy család Grubišno Poljén. Az idős testvérek már nem éltek, de a gyerekek, unokák, dédunokák sütöttek, főztek, beszélgettek, örültek egymásnak egész nap. Továbbadták a történeteket, meséltek az együtt és külön átélt dolgokról, az életükről.

Marianka egy óvatlan pillanatban otthagyta a társaságot, elindult a régi házhoz. Az ismerős utcában egyre lassultak a léptei. Megállt a már lakatlan ház előtt, nézte a gazzal benőtt udvart, emlékezett a régi szépséges virágoskertre, a boldog évekre. Megnyitotta a kaput, de nem volt ereje belépni az udvarra...

A többiek észre sem vették, hogy egy fél órára visszament a múltba.

Takáts-émlékek: Takáts Gyula 1981-ben Niklán

Körforgás

Ködök, gomolygások
szívekben, fejekben,
szemekben a titok
szelíd és kegyetlen.

Vélt és valós mércék:
bukdácsoló bóják,
hullámszó vizekben
egymást megtalálják.

Nagy viharok vannak,
keveredik minden,
átkozódás, imák
kínban, örömeiben.

Nincsen kezdet, vég sincs,
örök körforgás van,
égben, földön, vízben:
bűnben, ragyogásban.

Az én térfelem

A homogén fal velem szemben,
ez a homogén akarat,
hogy nem mondani mondatokat,
hogy nem formálni szavakat.

Más térfél van, hogy így beszélek,
más térfél a hallgatásom,
én fönt vagyok és mélyben vagyok,
átüvöltök némaságon.

Az én csöndem az én beszédem,
talán szeret, ki hisz nekem,
akárhogy is, már nem változom:
legyen poklom és édenem.

Vonaton

Kopogó, dobogó lábak.
Az idő magára várat.
Megáll az úton a járat,
a vándor kutyául fáradt.
Állni látszik az idő.
Mostoha, kicsi szerető.
Elfutna, ha lehetne.
Elhagy, amint feledne.
Hálátlan, de nem ásít,
lelket játszva tépázik.

Sziszüphosz

Százszor ha kell, százszor teszem.
Százszor add hát, százszor nekem.
Százszor bízd rám, százszor viszem.
Százszor újra, százszor hiszem.
Mert így lehet, mert így tudok,
mert mindent mit adsz, én elbírok.
Csak ennyivel megbirkózom.
Csak ennyi, vagy kezdjük újból?

Csönd

Ma nem adtál jóéjt-csókot,
inkább origamipapírt vágtál a csöndből,
ami bekuporodott hozzánk, a szobába.
Buta nyuszikat, repülőket, meg jelentéktelen virágokat hajtogattál,
majd letetted közénk.
Csak hogy még sűrűbb legyen a levegő, ami most felhúzta a csöndet magára,
mint valami bő, meleg pulóvert.
Nem mondanám, hogy étel ez, amibe beleharapsz.
Sokkal inkább, olyan megfoghatatlan ízé,
amitől csak fulladozol.
Levegő után kapkodszt,
pedig annak az egyik válfaját nyeldesed.
És ezt a csöndet engedted te ki a ketrecéből,
azzal a kulccsal, amit a kezedbe adtam.

MICHEL HOUELLEBECQ

Maison grise / Szürke ház

A világ peremén elindult a vonat;
magam utaztam egy narancssárga ülésen,
láttam rácsokat, és házat, virágokat.
A furcsa levegő szertefoszlott szelíden.
A legelők között egy-egy ház állt, s olyan
normálisnak hatott. Én nem illek ide;
eltűnt az örömöm már egy jó ideje.
A csendben létezem. Széles sávban suhan.
Az ég még tiszta, szép, de a föld már sötét
Éled valami; nő bennem, s egyre hasad,
Alsó-Normandiában lehanyatlik a nap;
Billen a mérleg, és felmorajlik a vég.

Takáts-émlékek: Takáts Gyula Martyn Ferencsel 1971-ben

Tüskés Tibor válogatott bibliográfiája,
Maurer Teodóra anyaggyűjtésének felhasználásával összeállította, a bevezetőt írta és a névmutatót készítette Tüskés Anna,
Budapest, 2018, 246 oldal

A bibliográfia mintegy 2730 tételt tartalmaz három nagy fejezetben: I. Művek; II. Szakirodalom; III. Hatástörténet. Kiindulópontja Tüskés Tibor folyamatosan készített kéz- és gépiratos bibliográfiája, Szauer Dezsőné és Aranyi László Tüskés Tibor hatvanadik születésnapjára készített válogatott bibliográfiája (1990), valamint Maurer Teodóra papíralapú anyaggyűjtése (2016). Tüskés Tibor katalóguscédulákra gyűjtött bibliográfiája gyakran hiányos és pontatlan adatokat tartalmazott, ezeket lehetőség szerint kiegészítettem és pontosítottam. Maurer Teodóra anyaggyűjtése főként a szántódi vonatkozások tekintetében volt kiemelkedő fontosságú, munkáját többen segítették, köztük Kiss Zoltán. A magas tételszámot részben az magyarázza, hogy külön számon vettem fel egy-egy írás eltérő megjelenéseit és a művek további kiadásait.

A jelen bibliográfia ugyan nem adatbázisban, de digitális technológiával készült. Összeállításához nagy segítséget nyújtott az Országos Széchényi Könyvtár online katalógusa (www.nektar.oszk.hu), a magyarországi könyvtárak országos online katalógusa (www.mokka.hu), a magyar időszaki kiadványok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisa (www.matarka.hu) és a három fő periodika-adatbázis (www.epa.hu, www.hungaricana.hu, www.adtplus.arcanum.hu). Az online katalógusok és adatbázisok megkönnyítették a munkát, de nem váltották ki a könyvek és a folyóiratok kézbevételeit: a könyveket a tartalmi feltárás miatt, a folyóiratokat a digitalizálás esetlegessége miatt eredetiben forgattam. Az életműben fontos szerepet játszó *Jelenkor* folyóirat 1958–1968 közötti számait az 1970-ben megjelent repertórium tárta fel, az 1981-től napjainkig megjelent számok a folyóirat honlapján kereshetők, az 1969–1980 közötti számokat fizikális kézbevétele alapján dolgoztam fel. A címfelvételek kb. 80%-a autopszia (azaz saját szemmel való tapasztalat, megfigyelés) alapján készült.

A bibliográfia dokumentálja Tüskés Tibor írói, kritikusi, irodalomtörténeti és tanári munkásságát, a róla szóló irodalmat, valamint a hatástörténet adatait. Regisztrálja az általa írt, életében és a halála után megjelent műveket, a rá vonatkozó szakirodalmat, az őt ábrázoló képzőművészeti alkotásokat, a vele/róla készült filmeket. Esetenként rövid annotációval egészítettem ki a címleírásokat, s jeleztem az írásokra megjelent reakciókat. Néhány kéziratos feljegyzésként fennmaradt, hiányos tételt kiterjedt utánjárással sem sikerült pontosítani.

A bibliográfia nem tartalmaz adatokat a kéziratokról, a levelezéskötetek és a kéziratárak Tüskés-leveleiről, a Tüskés Tibort ábrázoló fotókról, a vele vagy közreműködésével készült rádió- és televízióműsorokról, az Ünnepi Könyvhéten és a Nemzetközi Könyvfesztiválon tartott dedikálásairól. Levelezés-kéziratainak adatai megtalálhatók a Petőfi Irodalmi Múzeum online katalógusában (www.opac.pim).

hu), hagyatékának több darabja a Mike és Társa Antikvárium és a Portobello Árverezőház 2012–2017. évi, az Abaúj Antikvárium 2012. június 7-i és 2012. december 14-i, és a Krisztina Antikvárium 2013. május 11-i árverési katalógusaiban, továbbá a Studio Antikvárium 2014–2015. évi árverési katalógusaiban.

Noha a bibliográfia elkészítésének ötlete Maurer Teodórée, a szántódi közösségi ház és könyvtár könyvtárosé volt, szívesen magamévá tettem gondolatát, és átvettem anyaggyűjtését. Az 1980-as évek közepétől vannak személyes emlékeim Nagyapámról, amikor Pécssett és Balatonfenyvesen vele nyaraltam.

Nagyapám adott először lehetőséget írásaim közlésére az általa 1973-tól szerkesztőbizottsági tagként, majd az 1994/1. számtól a 2000/6. számig főszerkesztőként irányított *Somogy* című folyóiratban. A 2000-es évek elején, amikor mint egyetemista unokáját megkért, vegyek részt a levelezése rendezésében és a Fodor András-sal folytatott levelezése kiadásában, meghatározó élmény volt számomra a Vele való együttműködés. Halála után digitalizáltam a hagyatékában fennmaradt mintegy ötven filmtekercset, melyeket egy Verra géppel 1960–1980 között magyarországi és külföldi útjain készített. Némelyik filmtekercsen nem volt évszám, és csak a bibliográfia készítése során tudtam azonosítani a helyes dátumot. A bibliográfiai munka Nagyapám új arcát mutatta meg számomra, s árnyaltabbá tette a Róla alkotott képet: láttam kibontakozni a számos különböző műfajban megnyilvánuló pályáját, személyiségét. Az előadásairól és más nyilvános fellépéseiről szóló, sűrű híradások óriási munkabírásáról, széles értelemben vett tanári munkájáról, irodalomközvetítő tevékenységéről tanúskodnak. A korábban csak a fényképekről ismert külföldi utakról elolvashattam esszéit, tanulmányozhattam alkotói módszerét és publikációs technikáját.

✱

Köszönetet mondok Stauder Máriának, akitől 2007–2013 között az MTA BTK ITI Ilylyés Gyula Archívumban, majd 2013–2017 között az MTA BTK ITI Bibliográfiai Osztályán sokat tanultam, többek között a bibliográfiák hasznáról, és aki lektorálva a kéziratot, számos észrevétellel jobbította a munkát; Maurer Teodórának, aki átadta anyaggyűjtését és kitaróan biztatott a bibliográfia elkészítésére; Kiss Zoltánnak az *Esti Pécsi Napló* számainak feldolgozásáért; Laki Juditnak a *Siófoki Hírekről* nyújtott adatokért; továbbá Buda Attilának, Knapp Évának és Tüskés Gábornak, akik felhívták a figyelmemet számos kiadványra; Varga Katalinnak, aki Tüskés Tibor Petőfi Irodalmi Múzeumba került hagyatékát gondozta.

Tüskés Tibor
Válogatott bibliográfia

KAISER László: *Vándorok, véredek, angyalok* –
Válogatott és új versek, Budapest, 2018.

Hogy milyennek képzeljük el egy még javában tartó költői pálya emlékezetét, arra jó példa lehet Kaiser László 65. születésnapjára, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával megjelent kötete, a *Vándorok, véredek, angyalok*. A válogatott és új verseket tartalmazó kötet 127 költeményt foglal magába és egy mottóverset. Negyvenhárom évnyi (1975–2018) lírai termésből kapunk válogatást a hat ciklusból álló kötetben, amelynek utolsó fejezetébe, a 2016 és 2018 közötti új versek közül – szigorú öncenzúrázásnak köszönhetően – mindössze tíz darabot válogatott be a szerző. A hat ciklus címei azokat a kötetcímetek viselik, amelyek hűen lefedik a több mint négy évtizednyi alkotói időszakot, ezáltal mintha kizárnák elviekben és gyakorlatban is a korszakolás lehetőségét. Ha végigolvassuk a kötetet, bizony azt kell, hogy mondjuk: nem sok értelme lenne egy korai (zsengék) és érett (beérkezett) bipoláris korszakolásnak. Koherens, egységes líramodellt képviselő versek sorjáznak a könyvlapokon, amelyeket elsősorban a tematikus és stilisztikai háló fon egybe. Ezen elvek szerint közelítünk most a kötethez, amelyben az élet-halál, ars poetica, anya-sírató, önmegszólító, istenes, szerelmes versekben az ismétlés, ellentét számos variánsára találhatunk példát, különösebb keresés nélkül is. Habár nem célunk stilisztikai-retorikai dolgozat tárgyának kitenni a *Vándorok, véredek, angyalok*at, nem nélkülözhetjük ezt a fajta kohéziós erőt, amely egyben tartja és mozgatja az egész szövegtömeget.

Amint azt említettük, át-meg átszövi a teljes kötetkompozíciót az ismétlés alakzata. A leggyakoribb szóismétlésre példa a *Naplórészlet*, amelyben nyolcszor ismétlődik a 'voltam' lexéma. Az *Attól félek* című vers is idekívánkozik példának, amelyben a 'csillagok' szó hatszor ismétlődik a költeményben. Ugyanakkor a szavak helycseréjével való nyelvi játékokra (kiazmus) is találunk példát ugyanitt: „Amíg vannak csillagok, / addig élek, nem halok... //... Amíg élek, nem halok / addig vannak csillagok.” Hasonló felcserélésre példák még: „Isten ha űz / Ördöghöz űz / Ördög ha űz / Istenhez űz” (*Ha űz*); „Ordasbőrben bárány voltam / báránybőrben ordas voltam” (*Naplórészlet*); „Isten, add vissza anyámat / anyámat add vissza, Isten” (*Mono-lóg*); „Vagyok: / a legegészségesebb / beteg ember // Vagyok: / a legbetegebb / egészséges ember” (*Ars poetica*); „a kevés sok, a sok kevés” (*Zűrzavar*).

Az *Egy neked* című szöveg első hat sora (a tizenkettőből) 'talán' előismétléssel kezdődik: „Talán teljes élet / talán valami más, / talán torzó minden, / talán nem fáj, ha fáj. // Talán nincs is talán, / talán bizonyosság...” Ilyen előismétlésre példa még a 'hosszanna' a sorok elején (*Nem elvégeztetett*), vagy utóismétlés az *Árulás* című versben: „csak árulás / Csak árulás”. Apró variánsos ismétléssel is találkozhatunk: „évig égő szépet”; „évig erő szépbén” (*Perlekedő élet*). Anaforikus jelenséggel pedig például az *Árulás*ban: „Aki már csalódott...” és a *Tájakban*: „Ezen a tájon... Ezen a tájon... Azon a tájon...”

Teraszos ismétlésre (anadiplózis) lehet példa a „se papja se vigasza. // Se papja,

se vigasza – / a zöld szemek lehunyva.” (*Szerelemcsillag*), a *Valaki altatja gyermekét*, kiazmussal együtt szerepelve: „s a fehér milyen árva. // Milyen árva ez a fehér...” (*Nem védenek*), a *Gyerekszoba* „... csillaghullásig – / hullásomig” variáns teraszos ismétlése, vagy az „el kell hagynom, hagyom. // Hagyom...” (*Hová szabad?*)

A keretes versszerkesztési mód is jellegzetessége a Kaiser-lírának: „Valaki altatja gyermekét, / hétköznap van, és velük az ég, / velük az ég, és ki tudja még, / hány árva keresi Istenét.” (*Valaki altatja gyermekét*); *A holnap peremén*; *Ne siess!*; *Bűnre kiáltó*; *Kalandor vagyok és tisztességes*; *Árulás*; *Lángok, tüzek között*; *Nem tartozol*; *Mint mag a földből* stb.

A betűrímek (alliteráció) akusztikai szerepe is felerősödik a költeményekben: „Minden moccanás, / mint mag a földből...” (*Mint mag a földből*); „A földről fölemellek...” – „Virrasztok veled...” (*Nem tartozol*); „Dérré dermed a parázs?” (*Korszak*); „Kezed könnyű, mint a harmat, / harmatkezed ideadjad, / gyermekkezed nagy kezembe, / végtelenből végtelenbe.” (*Harmatkezed*); „selejtes sejtjeim” (*Fohász*); Hozzád hajnalodtam; „haláloddal hősi halott” (*Vert sereg*); „Beszélgetés befejezve: / bunkósodik a világ (*Beszélgetés befejezve*); figura etymologica: „fényből fényözön lesz” (*Kérés nélkül*).

Kaiser László költészetében sajátos retoricitást eredményez az ellentét alakzata: „mostantól maradj ifjúnak: / idő előtti vénülesem!” (*Embernek fia vagyok én*); „Nappalok üszkösödnek / fények éjszakához szöknek”; dér–parázs (*Korszak*); Isten–Ördög (*Ha úz*); bárány–ordas (*Naplórészlet*); nappalok–éjszakák (*Tiéd lehet?*); „A nyugalom béklyójára vasfüvet, / a feszültség béklyójára vasfüvet...” (*Mint mag a földből*); „a veszteseknek bűne lett / s a győzelemnek ára van...” (*Tájak*). Ezek az ellentétpárok nemcsak a versek stilisztikai rétegét emelik ki, hanem a költői szubjektum főszólamát is nagyban felerősítik. Amikor azt olvassuk: „Felmondok még / az életnek, / de a halálnak is” (*Nem tudom*), ebben a költő ontológiai magánya érhető tetten, a végső lemondás visszavonhatatlansága. Az *Összegzés* pedig egészében az ellentétezés mintadarabja: „törlések és betoldások /véget nem érő próbálkozások / békék és perlekedések / kérdések válaszok / hiányok beteljesedések / gyávaságok merészségek / maradások menekülések / gesztusok és dermedések / átkok és imák / halálok és újjászületések...”

Egyéni szóhasználatra (hapax legomenon) is találunk három példát a kötetben: „júdásolás végtelenje” (*Nem elvégeztetett*); júdásolni (*Karácsony*); „Szoríts engem jászolosan, / mint amaz asszony a kisdedet!” (*Karácsony veled*);

A *Vándorok, véredek, angyalok* olyan kötet, amelyben az allúziók is szép számban tetten érhetők: „Fogyunk, romlunk...” (*Magyarok*) – *Berzsenyi*; *Intelem hazánk fiaihoz* (*Kölcsey*); „a pálya emlékezete”, „kísérte őt árnyék módra / a jót és jól vasfegyelme.” (*Józanul*) – *Kazinczy*; *A holnap peremén* – *József Attila*; *Ady búcsúja, Ady születésnapján*, *Balassi imája* (szerepvers).

Madarász Imre írja az *Álmom a csönd* (2009) utószavában: „Szintézisteremtő az, ahogy Kaiser László a lírai »intenzív totalitás« jegyében fejezi ki ellentmondásoktól és konfliktusoktól terhes korunk megannyi gondját – egyszersmind hitét, re-

ményét, megváltás vágyát.” Jelen gyűjteményes kötete is tanúja a fentiekben említett teljességigény esztétikájának. Istenes verseiben (*Fohász; Ima; Kérés nélkül; Maradtak bennem; Tavaszi könyörgés*), a megtért vándor hangján ekképpen artikulálódik a hit megtartó ereje: „Ő, akit talán vadul megátkoztál, / Ő, aki neked így is megbocsát, / ha tisztul szívedben hozzá szól imád!” (*Ima*); „nélküled többé nem vagyok, / hívő elhagyta templomát.” (*Maradtak bennem*).

A szerelemre mint ihletforrásra is találhatunk példákat. A *Lángok, tüzek között* második versszaka adys hangütésétől – „Szívemre balzsamot / nem kérek, de adjál! / Lángok, tüzek között / nekem megmaradjál!” – juthatunk el a másik hiányának poétikai megszővegezéséig: „Valamit rég elvesztettem / és megtalálás nélkül tudom, / hogy az enyém, / úgy nem keresem, / hogy hiánya mindig / kutatni üz...” (*Együtt*); „mi lesz, ha messze / visz tőlem az ég, / hiány lesz minden, / hiány – és töredék.” (*Rejtett rettegés*) A lírai emelkedettség a *Karácsony veledben* éri el tetőfokát a hűséges hitvesnek (Helgának) ajánlott eme sorokban: „Tiéd a jelen, a jövőm, / szolgáljanak múltam árnyai – és hódolnak büszkén neked / lelkemnek három királyai.”

A halál-tematika a 2012–2016-os években keletkezett versekben jelentős. Ezek a költemények az *Elfáradt összes angyalunk* című ciklusban szerepelnek. „Nincsen már hová: jéghegyek, / hajónkkal tovább nem lehet...” „Talán majd lesz, ki megtalál, / mondják, nem rossz a fagyhalál...” (*Elfáradt összes angyalunk*). A *Már, a Kiért?*, sötét tónusa („Ebben a sötét ragyogásban / utak árnyai feketéllnek...”) a *Szólt egy hangban* tovább fokozódik a 'gyászharang' zárszavában, míg eljutunk a teljes önfeladás gesztusáig: „Ezen az úton nincs tovább...”; „Emlék lett a mosoly, zokogás, / bénító, helyben topogás / minden már: csak ő közeleg, / kaszája van és csonthideg.”

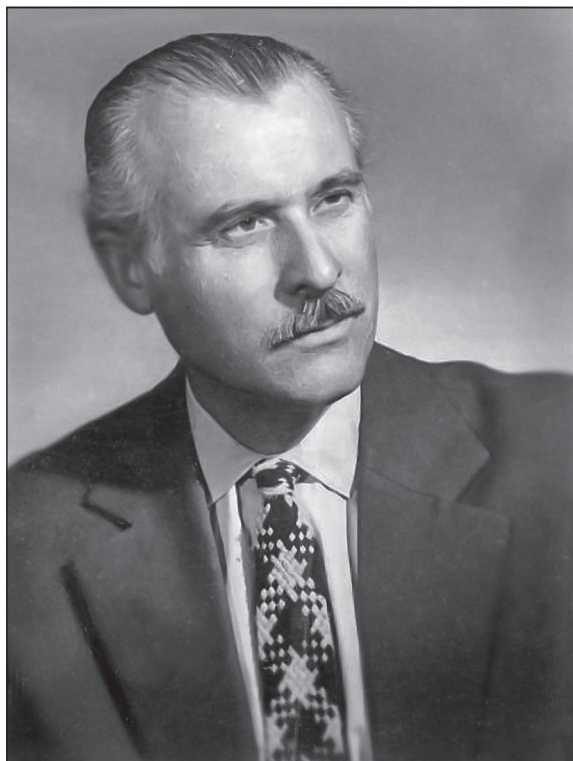
A halál motívuma sajdul fel azokban az anyasírató-émlékező versekben is, amelyekben a lírai alany fájdalma, veszteségérzete a lélek örök megsebzettségének megrendítő poézise. Szinte minden ciklusban találkozhatunk az anya hiányát megverselő szöveggel: „Isten, add vissza anyámat / anyámat add vissza, Isten...” (*Monológ*); „anyám kórházba, s onnan hirtelen, / búcsú nélkül az égbe költözt.”; „Halott anyám, én és a hiány...” (*Csak néztem*); „barna hajaddal vitt el a kór ama régi időkben.” (*Kérés*); „Immár harminc éve szorít téged a föld, / engem a hiányod...”; „Maradtál, aki voltál, anyám, egyetlenem!” Az *Emlékezem*, a *Halhatatlanság* és az *Epitáfium* sorai is a megmásíthatatlan valóság (gyászfolyamat) elfogadhatatlannak tűnő képei: egy édesanya halottak között keresendő sorok visszfényei.

A kötet mottóverse mellett a *Visszasírod tegnapod* című önmegszólító versének költői kérdése is az egzisztenciális léttapasztalat gyökeréig hatoló: „Nem is veszik észre, / ha kikopsz a világból?”

Az öntanúsító verstípusban olyan szövegapparátus található (*Embernek fia vagyok én; Naplórészlet; Perlekedő élet; Összes ajtómat kitarom; Depresszió; Varázsgömb; A gyermekkor vége; Kalandor vagyok és tisztességes* stb.), amelyben a lírai aposztrophé nyíltan, olykor szókimondóan is vállalja saját habitusát, egyszerre létének sérülékenységét: „Attól félek, nem vagyok; / élek, vagyok, meghalok.” (*Attól félek*); „szétzuhant az egész részre: / nincs többé a bronzolt béke.” (*A gyermekkor vége*).

A könyv centrális helyén három egymást követő létösszegző költemény olvasható, amelyekben ekképp szólal meg a költői én: „Nem tudom, hogy mi a sorsom, / nekem minden csak nagy talány...” (*Hordamagány*); „Ki nem mondott szavak, / félbehagyott mondatok... összegzések és összegzések” (*Összegzés*). A „Nem azt csomagolom össze, / ami voltam, hanem azt / ami lehettem volna még...” *Talán* című verse az Arany János-i életmodell újrafogalmazása is egyben.

Kaiser László ünnepi kötete méltó produktuma egy eddig felépített életműnek. (Ebben az életműben egyébként a versek mellett esszék, tanulmányok, novellák, prózai írások, interjúk, librettók is szerepelnek.) Nincsenek benne életidegen felhangok. Azt az életszemléletet képviseli, amelyben az olyan értékrelevanciák az elsődlegesek, amelyek emberhez méltó körülmények között, Isten-oltotta gyümölcsöző fák alatt élnek és virulnak. Aminek árnyéka viszont mindig ott van: nem feledhetjük, hogy csak átutazó vándorok vagyunk; „vagyunk széthordott bútorok”: morzsalétünk szüette darabjai.

Takáts Gyula portréja

H. MOLNÁR Katalin: *Lamping József (1889–1939) – A század eleji Kaposvár építésze*, Kaposvár, 2018.

Ha egyszer valaki megírja Kaposvár teljes kultúrtörténetét, abban valószínűleg a képzőművészet, azon belül is a festészet kapja majd a leghosszabb fejezetet. Más, hasonló méretű települések múltjában talán nagyobb szerepet játszottak írók, költők vagy épp építészek. Néhány hónappal ezelőtt magam is azt gondoltam, Somogyország – s főleg annak székhelye – múltjában alig akad olyan tervező, kivitelező, aki több jelentős, országos figyelemre is méltó épületet hagyott maga után. Mert gyönyörű, turisták számára is érdekes ház akad ugyan Kaposvár belvárosában – gondoljunk akár a Fő, akár a Kontrássy utca néhány látványosságára –, de ezek tervezőit inkább csak a szakemberek ismerik.

Könyve bemutatója óta tudjuk, H. Molnár Katalin sem azért kezdett el Lamping József életművével foglalkozni, mert folyton-folyvást a nevébe botlott helytörténeti kiadványok forgatásakor. A szerző elárulta, korábban a Szivárvány Kulturpalotán kívül ő is alig találkozott Lamping munkáival – pontosabban nem tudta, hogy a jeles építésznek ilyen sok, fontos épülethez köze volt Somogyban. Illetve azt is tapasztalta, hogy alig olvasható hiteles forrás magáról az alkotóról.

Lamping József (1889–1939) – A század eleji Kaposvár építésze című monográfia hiánypótló kötet hát, különösen azt figyelembe véve, hogy milyen szűkszavúak a korábbi írásos források az architektussal kapcsolatban. Ezzel együtt felmerülhet bennünk a kérdés: arányos az alkotó munkásságával, hogy rögtön egy ilyen reprezentatív, az életutat, a tevékenységet meglehetősen részletességgel bemutató kiadvány legyen az első róla szóló könyv?

Elég csupán végiglapozni a kötetet ahhoz, hogy megérezzük: hírénel, „utóéleténél”, emlékezeténél jóval jelentősebb személyiségről van szó. Aztán alaposabban elmerülve a monográfiában, mindez meggyőződésünké is válhat. Nem az a furcsa, hogy most ilyen mélységű, minőségű kiadvány mesél róla, inkább az, hogy eddig ekkora volt a hallgatás körülötte.

Az *Előhangban* L. Balogh Krisztina főépítész – aki maga is ösztönzője, támogatója volt a könyv megszületésének – azt írja: „A jó építész üzen házaival. Üzen egy korról, egy értékrendről, egy közösségről.”

Megfordítva a dolgot: az építész élete sokat segít abban, hogy megértsük elképzeléseit, terveinek hátterét, azt a filozófiát, amely ott van szinte minden épülete mögött.

A könyv első része Lamping József (illetve az édesapa, Ádám) életútját mutatja be, visszamenve a gyökerekig. A német eredetű család a 18. században települt át Boldogasszonyfára, s onnantól itt is maradtak Somogyországban. Jól kirajzolódik a könyvből a családtörténet íve, az a szorgos, céltudatos tanulás, majd munka, amellyel apa, majd a fia is kivívta a szakmai elismerést, előbb a szűkebb, később pedig a tágabb környezetükben is.

Lamping József izgalmas utat járt be, míg kitanulta a szakmát. A gödrei iskolától Pécsen át Budapestre vezetett az útja, de az 1900 júniusában megszerzett, jeles eredményű végbizonyítvány – a Budapesti Állami Felső (Építő) Ipari Iskolában – sem lett a végállomás. Apja tanácsára a korszak egyik művészeti és építészeti fellegvárának számító Bécszet célozta meg. A fiú így az induló szecesszió remekműveit egészen közléről csodálhatta meg, s közben hallgathatta a korszakalkotó építész, Otto Wagner előadásait is. Minderről a kötetben bizonyítványok másolatai, korabeli hangulatfotók, illetve fontos épületekről készült képek is mesélnek.

Nem mellékesen Lamping Bécsben a korszerű beton- és vasbeton szerkezetekről is tanult, s a saját szemével is meggyőződhetett ezek gyakorlati hasznáról, illetve felhasználásuk lehetőségeiről. Hazatérve előbb az apjával közösen vállalt munkákat, aztán szép lassan önállósodott. Érdekes, hogy a cég – a Lamping Ádám és Fia – székhelyét csupán 1912-ben helyezték át Gödréről Kaposvárra. Ekkor még hirdetések útján is keresték a megrendelőket, a tervezés mellett csatornázást, iparművészeti tárgyak készítését is vállalva. Aztán szép lassan egyre elismertebbé váltak, s a monográfiában egyre több ma is számon tartott épület pályázata kapcsán olvashatjuk, hogy nyertesként őket kérték föl tervezésre és/vagy kivitelezésre. Laikusok számára is izgalmassá teszi az épületek bemutatását a tervek, a pályázati anyagok érdekesebb részeinek, képeinek közlése.

A közzétett anyagok logikus, tematikus rendben kerültek a kötetbe. Az *Életmű* című fejezet hét részből – plusz az epilógus – áll. Az első szakasz a templomtervező-kivitelező Lampingok munkájába ad betekintést. Böszénfa, Tékes, Somogyfajsz, Hajmás keresztény hívei lehetnek büszkék arra, hogy a helyi istenházát e cég tervezte, építette, de jelentősek voltak a felújítási munkálataik is. (Kevésbé közismert tény például, hogy a kaposvári Szent Imre-templom 1910-es évekbeli megújulása a Lampingoknak is köszönhető, a kivitelezési munkát ők fejezték be.) Különös élmény azokat a terveket látni, amelyek végül nem vagy másként valósultak meg. Ezek közül az egyik legizgalmasabb a Hősök templomáé, amely aztán nem a monográfiában bemutatott vázlat alapján készült el.

Külön ki kell emelnünk, hogy Lamingék több keresztény felekezetnek is készítettek templomot, de terveztek zsidó iskolát is, Sásdon.

Bár a képek ott valószínűleg kevésbé látványosak, az *Iskolaépítők* fejezet is tartogat érdekességeket. Ilyen funkciójú épületeknél talán még nehezebb feladat az alkotók sajátosságait felfedezni, de ez esetben egyáltalán nem lehetetlen. Lamingék többnyire egyházi tulajdonú intézményekre kaptak felkérést (többek között Baranyajenőn, Sásdon, Gyulajon), s a nem szakavatott szem is megtalálhatja azokat a motívumokat, épületrészeket – a bejáratok és az azok közelében lévő ablakok lehetnek a legjobb példák –, amelyek „lampingossá” tettek egy-egy iskolát. Nagy öröm látni azokat az építményeket, amelyek napjainkban felújítva, de az eredeti vonásait megőrizve szolgálják a kitűzött célt. Szerencsére bőven akad ilyen – szép példája ennek a döbröközi iskola, melynek régi (1908) és mai (2015) fotója is ott van a könyvben.

Az *Épületek Kaposváron* fejezet lehet az, amely talán a legtöbbször érdeklődését fölkeltheti. Privát és közcélú házak egyaránt őrzik Lamping keze munkáját a megyeszékhelyen. Előbbiek közül a William Morris és Kós Károly stílusjegyeit is viselő Faragó-villát (Somssich utca) és a Lamping-villát (Németh István fasor) emelném ki, utóbbiak közül a két takarékpénztárt, a kórházépületeket s természetesen a Városi Mozgóképszínházat (ma Szivárvány Kultúrpalota).

A *Szivárvány* történetét és az egészen apró részletekre is kiterő bemutatást tartalmazó részt szinte regényszerűen is olvashatjuk. Még az architektúra iránt nem elkötelezettek, de – feltételezem a Somogyban sohasem jártak számára is – izgalmas ez az alfejezet, amelyet gyönyörű fotók tesznek még varázslatosabbá. (A könyv képei több forrásból származnak, a legtöbb fotót ifjabb Lőrincz Ferenc készítette.) Természetesen itt is belelehetünk a tervrajzokba, és összehasonlíthatjuk a jelenlegi állapotot az ötven vagy a kilencven évvel ezelőttivel is.

A következő fejezetek a városkörnyék Lamping-épületeire, az „egyéb építészeti tevékenységekre” s kevésbé ismert, ám korántsem jelentéktelen tevékenységekre fókuszálnak. Az egykori taszári reptérepület, a Horthy (ma Berzsenyi) park, a Tisztviselőtelep éppúgy Lamping Józsefhez kötődnek, mint a Kárpátok számtalan katonatemetője, emlékhelye (vagy soha meg nem valósult terve) vagy épp a székesegyház oldalában látható Szent István-kút. Mindezekről – ahogy azt a korábbi fejezeteknél is láttuk – pontosan, érdekesen, szakértelemmel írt H. Molnár Katalin.

Külön kell szólnunk a kiadvány tipográfiájáról. Erky-Nagy Tibor a borítótól a legkisebb képen át a betűtípus kiválasztásáig egyaránt nagyszerű munkát végzett. A kivitel modern, ugyanakkor nagyon következetes és pontos. Amilyen – a monográfia alapján e kép élhet bennünk – Lamping József lehetett.

Ha maradt bennünk kérdés a kötet elolvasása után, az leginkább egy dolog lehet: hogy övezhetett ekkora hallgatás egy ilyen tehetségű alkotót, aki ráadásul – noha szép számmal akadtak megvalósulatlan tervei is – jól látható mennyiségű és minőségű értékeket hagyott ránk. A válasz valószínűleg újabb tanulmányt, könyvet igényelne.

ADAMIK Tamás: *Carmina Rustica*,
Versek és műfordítások, Százhalombatta, 2018.

Alighanem egyedülálló verseskötetünkkel gazdagodunk, amikor Adamik Tamás *Carmina Rustica* című gyűjteményét kézbe vehetjük. Egyedülálló, hiszen ez a szerző első önálló verseskötete, amelyben azonban kerek hat évtized termésének legjavát válogatta össze: az első költemény 1956-ban született, a legújabbak 2017-ben. Ünnepi kötet: a szerző 77 költeményét a költőbarátok-költőtársak, Baka Györgyi, Paraszkeva és B. Tóth Klára köszöntő versei egészítik ki 80-ra, majd lezárásként következik a 81., Nyíri Erzsébet verse. A kis kötetet Deák-Sárosi László *Előszava* vezeti be, és az ő méltatása zárja. Végül megtaláljuk a szerző rövid életrajzát, a korántsem teljes bibliográfiából pedig képet kaphatunk a tudós filológus hatalmas és sokszínű tudományos munkásságáról.

Különleges a válogatás még egy szempontból is. A jelenkori pályatársak mellett meghívást kaptak a kötetbe a latin irodalom kutatójának örök barátai, halhatatlan költőtársai is. A 77 versből 19 ugyanis műfordítás: Adamik Tamás bravúros tolmácsolásában többször is megszólal az epigrammaköltészet fölülmúlhatatlan fejedelme, Martialis, azután Horatius, Ovidius, de hasonlóképpen megtaláljuk a kötetben a rég letűnt Pannonia megindító verses maradványait, egyebek között az aquincumi orgonaművész, Aelia Sabina emlékét megörökítő, feledhetetlen epigrammát. És ne feledjük, hogy Adamik Tamás nemcsak a klasszikus ókor, hanem a középkor irodalmának tudósa is. Hatalmas római irodalomtörténeti kézikönyve után nemrégiben a Szerb Antal által csak „hallgató századoknak” nevezett kora középkor latin irodalmát két roppant kötetben tárta a magyar olvasóközönség elé. Fölfedezhetünk tehát olyan, ma már alig ismert nagyszerű költőket, mint amilyen az 5–6. század fordulójának ragyogó csillaga, Magnus Felix Ennodius, akinek lenyűgözően szép kertleírásaiban gyönyörködhetünk. Olvashatjuk a 6. századi ír szerzetes, Columbanus férfiasan zord *Hajósénekét* vagy a 7. századi toledói érsek, Eugenius fonséges Imádságát. S talán kevésbé közismert, hogy a szerző szlavistaként kiváló ismerője az orosz irodalomnak is, melyet a kötetben Borisz Paszternák *Március* című, rusztikus hangulatú versének gyönyörű tolmácsolása képvisel. Azért említem meg itt a fordításokat, mert az egész verseskötet szerkezetének kulcsfontosságú részét képezik. Különleges, de annál invenciózusabb szerzői elgondolás, hogy e műfordítások nem a saját költemények után, elkülönítve, mintegy függelékké helyezve kaptak helyet, hanem alaposan átgondolt művészi kompozíció alkotóelemeivé válnak.

A kötet 77 verse ugyanis hét fejezetre tagolódik: Oltalmad alá, Válaszúton, Férfias élet, Szenvedély-Szenvedés, Találkozások, Elmúlás, Variációk. Ezen belül a szerző saját versei szigorú időrendben, gondosan keltezve követik egymást, megrajzolva a költői önéletrajzot. Az egyes fejezetek végén azonban helyet kapott egy-egy Kitekintés, melyben az említett költők veszik át a szót, mintegy párbeszédet folytatva a kötet szerzőjével. Szép példája ennek az Oltalmad alá című fejezetet lezáró, 1962.

márciusában keletkezett *Hópelyhek* borongós hangulata: „Szállnak a hópelyhek, szállnak gyorsan kavarogva, / Rozzant ablakon át figyelem, hogy hullnak a mélybe, / Ámbár jó ideig makacsul s kétségbeesetten / csapkodnak még erre is arra is, égve a létért.”

Ezt a mélabús meditációt azonban rögtön ellenpontozza az utána következő, szintén hexameteres Ennoidus-vers, *A kertbe belépve*, mely a költészet mágikus, minden rosszat megtörő erejéről szól, s melynek fordítása 2014-ben készült: „Tudd, aki lépteidet vezeted szép zöld levelek közt, / hogy szókész ember szava szebb kertet mutogathat. / Csábos a csíra, amit bölcs ajkad bíbora megfest. / Enyhe tavaszt ébreszt, ki virágot termel a télben. / Jéghideg árad szét: szavaid meleg évszakot érnek. / Szent erejétől végül meghátrálnak a kígyók.”

A kötet forgatását még izgalmasabbá teszi, hogy számos megfelelést találunk egymástól távolabbra helyezett versek között is. A második fejezet (Válaszúton) lezárásában szintén egy Ennoidus-verset olvashatunk, mely a műfordításban *A kertkapu küszöbén* címet kapta: „Zöldellő árnytól viruló kapu nyílik e kertre, / szőlő istene nyújt díszet neki jóakarón. / Dús levelű szövedékét fürtjeivel csinósítja, / s közben a nyár melegét szünteti kellemesen.” Ez a költemény ismét csak szépen föloldja a fejezetzáró *Harag* című vers melankolikus hangulatát, de óhatatlanul előhívja, mintegy megelőlegezi a 2015-ben keletkezett *Verőcei kert* másképpen című remek költeményt is: „Kertünk dél fele lejt, mondhatnám, fejtől a lábíg. / Ritkás szőleje éltet, vére elúzi a gondom. / Fája, gyümölcse van. Almafa: egyik lent ül a kertben, / másik fent a hegyoldalon áll és sütteti lombját.”

Ebben a mesteri kompozícióban, mely a klasszikus római költők, Vergilius, Horatius, Tibullus csodálatosan fölépített köteteit idézi, minden vers jelentése megsokszorozódik a többi által, és arra készíti az olvasót, hogy újra meg újra kézbe vegye a kicsiny könyvet, mert akárhányszor lapozza föl, mindig új meg új kapcsolatokat, megfeleléseket fedezhet föl magának. Már csak azért is, mert a gyűjtemény egyes darabjait motívumbeli egyezések is egymáshoz rendelik. Az egyik ilyen meghatározó, az egész kötetten végigvonuló alapotívum a védettséget, elrejtettséget, aranykori harmóniát, tobzódó szépséget és szinte féktelen életörömet hordozó kert szimbóluma, mondhatni ősképe: „Virágmezőben ültünk mind a ketten. / Köröttünk alma-, körte-, s szilvafák (*Virágmezőben*). Szőlőben sorjázik a rend. / Az ember is terem, / mikor letérdelve lemetsz / óvesszót, s eltemet / gizgagt, aztán aggódva vár, / jön-e a szőlővirág.” (*Szőlőben*). „Fája is van: alma, / édes íze halma / illatos kosárban / fekvé vár a házban (*Verőcei kert*). „Ízes itt szőlő, eper, édes alma. / Körte, ringló, sárgabarrack s az ősz / megterem bőven, s a cseresznye, meggy is / ontja gyümölcsét.” (*Füle júniusban*). Jegyezzük meg itt: talán e pár idézet is megvilágítja, mi adja Adamik Tamás verseinek bűvös erejét: a klasszikus versformák lefegyverzően magabiztos alkalmazása, valamint költői nyelvének mesterkéletlensége, oldott természetessége, könnyed gördülékenység, egyszersmind láttató erejű, szinte érzéki gazdagsága.

Egy másik izgalmas, és önéletrajzi vonatkozásai miatt páratlanul jelentéstelített szimbólum a pásztoré és a pásztorkodásé. Megdöbbentő erővel érvényesül ez a

Juhászkytyámhoz című költeményben (1962), melyben egy nagyvárosi, elborzasztó ronccsá tett kutya látványa hívja elő a juhászkodással töltött serdülő évek emlékét. Ezt a költeményt azért is érdemes idézni, mert az idilli képek és a klasszikus formák fölüeny ismerője itt a tárgyhoz jobban illő szabadvers, egyben a fölkavaró iszonyat leírásának mestereként mutatkozik be: „Ma azonban láttam valamit, / valami alak-talan öklömnyi férget, / egy vénasszony vonszolta, / felöltöztetve. / Elrémülve meg-álltam. / Az összeaszott korcs kutya / bukdácsolva cammogott előttem. / Élettelen szemében nyoma sem volt a tűznek. / Lankadt füle fonnyadtan lelógott. / Egész tes-tén nem volt egy ép tag. / Régi barátom, Maxi, téged látlak megcsúfolva e szörnyben! / Ó, amikor együtt tereltük / a tengernyi nyáját! / Hány sötét éjjel voltál a társam / szeles viharokban. / Csak szóltam, s máris akár / a büszke sas, repültél, / és összetere-relted a nyáját, / én meg csak heverésztem a fűben.”

E komor vers falu és a város összehasonlításának ősi, ókori eredetű retorikai témáját írja újra nagyszerűen: „Jaj, ez a szívtelen nagy város mily könnyen / pusztítja a testet, a lelket! / Bizony én is alaposan elváltottam füstös levegőjét szívva.” Ámde a költemény olyan, a tragikumot gyönyörűen föloldó képpel zárul, mely ismét csak érdemes a figyelmünkre, mert a pásztor szimbolikus alakját egy másik ősi képpel, a csillagok járásában megmutatkozó világtörvény, világrend képével kapcsolja össze: „De állok kőkemény hittel, / mert metsző tavaszi szél edzette az arcom, / friss levegőt árasztó éjszakák csillagai / szívembe vésték a törvényt, / és megtanított mosolyogni a telihold.”

És itt újabb párhuzam kínálkozik, mégpedig az egy évtizeddel később, 1973-ban íródott *Ars poetica* című költemény, melynek hangütése Berzsenyi férfias el-méllkedéseit juttathatja eszünkbe: „Törvények szabják meg a csillagkép vonulását, / Nékik hódol a föld, amidőn meghozza virágát. / Őket imádja a Nap, hintvén tömjénsugarát dús / fénycsóvák özönével. A súlytól roskadozó kis / hangya előttük görnyedezik, mert érzi hatalmuk.” Poétikai kérdésekről szóló versnél nem szokványos fölütés: a mesterségbeli elveket, a költői hitvallást is az örök és változhatatlan világrendhez szabja a szerző: „Nem tudok én sasként szárnyalva lenézni magasból, / s így átfogni a mindenség tereit s eredőjét. / Inkább jó kutyaként szaglászván járom a földet, / és a nyomot követem, tények tömegén verekedvén / át magam. Ám az igaz szépséget meglelem így is. / Ott, hol jó adatok sorakoznak mértani rendben, / nincs szükség sem cifra szavakra, sem ékes igékre, / és nem is illik a tényekhez színeznii a szókat.” Érdemes fölfigyelnünk az ezt követő éles és meglepő váltásra, az ősi rendet követő, a szó művészetét is meghatározó pásztorélet ihletett és szuggesztív megjelenítésére: „Hogyha netán voltál egyedül már csillagos éjben / nagy legelő közepén, s csendben hallgattad a birkák / békésen neszező harapását és a kutya d gyor- / san suhanó rohamát, mert megszívlelte parancsod, / akkor tudnod kell, hogy a legszebb szó: az igen, nem.”

Véletlen-e, hogy a kötet közepe táján elhelyezett nagyszerű költemény fölidézi a gyűjteményt záró, 77. darabot, mely a már említett Toledói Eugenius himnikus hangvételi *Imádsága*: „Istenem, égi király, aki létben tartod a kozmoszt, / én amit,

Eugenius, kérek, add meg nekem áldón.” Mindenesetre találóan állapítja meg Deák-Sárosi László, hogy a kötet változatos témáit, mint a természet, a falu és az ember szeretete, a szerelem, az elmélkedés, a művészi reflexió és önreflexió, „mindenütt átítatja egy mély szakrális réteg”. Ezért sugároznak e versek, szóljanak bár bánatról, gyászról, szenvedélyről, a lélek háborgó tengeréről, elpusztíthatatlan derűt, életörömet és bölcs megelégedést, ezért ragyognak mind, Baka Györgyi köszöntő versének címét kölcsönvéve „a létezés derűjében”. Ám korántsem valami mesterkéltné, negédes idillről van szó, hanem egy viszontagságokban sem szűkölködő, küzdelmes, a kötet harmadik fejezetcímét idézve: valóban „férfias élet” során kivívott harmóniáról. Ahogy B. Tóth Klára nagy beleérzéssel írja: „Lent és fent – mihez is viszonyítsad vad lobogásod”.

És végezetül a kötet még egy különlegességét említeném meg: két súlypontját ugyanis az ifjúkori meg az öregkori versek adják: az első húsz költemény a 60-as években született, míg a 2000-es éveket huszonhat költemény képviseli. Annál csodálatosabb, hogy a korai és kései versek között nem érzünk törést, egyazon szenvedély, egyazon áhítat, egyazon bölcsesség hatja át őket. Nagyon szépen fogalmazza meg ezt Paraszkeva versének címe: „80 éves? Téves! Gyermekek, ifjú, vén egy időben.” És ide kíváncsoznak még Nyíri Erzsébet frappáns verssorai is: „Reneszánsz lélek / a globális világ / útvesszőiben.” Mert ezek nem olyan versek, amelyek olvasásához külön szaktanulmányokra, a szaktanulmányokhoz pedig legalábbis a Bakos-féle *Idegen szavak szótárára* volna szükség, hogy alaposan elmagyarázzák nekünk, az adott költemény voltaképpen miért is szép. A *Carmina Rustica* olyan verseket kínál, amelyek rögtön magukkal ragadnak, dalszerűségükkel, lebilincselő muzsikájukkal azonnal befészkelik magukat emlékezetünkbe.

Külön köszönet illeti az Üveghegy kiadót a tartalomhoz tökéletesen illeszkedő, szemet gyönyörködtető és zsebbe kíváncsozó kiállításért, nem kevésbé B. Tóth Klárát az ihletett illusztrációkért. Olyan kötetet kaptunk ezáltal, amelyet lehet és érdemes is magunkkal vinnünk egy-egy utazásra, elő lehet venni a vonaton, a kertben, a folyóparton, a hegyekben, kint, a szőlőben. Vidéken élőknek pedig huzamosabb nagyvárosi tartózkodásra javallott erősen. Érdemes újra meg újra föllapozni, lassan, figyelmesen olvasgatva ízlelgetni egy vagy két verset. Mert a *Carmina Rustica* igazi irodalom, amelyről oly szépen írta Cicero az Archias költő védelmében elmondott híres beszédében: „[...] az ifjúságot neveli, az öregséget gyönyörködteti, a szerencsés körülményeket még szebbé teszi, a balsorsban menedéket és vigasztalást nyújt, gyönyörködtet otthon, nem akadályoz a forumon, velünk tölti az éjszakát, velünk vándorol, és velünk vonul el falura.” (Trencsényi-Waldapfel Imre ford.)